XLVII Ex E 16
Bibliotheca Capituli
Ritus graeco-catholici
Premisliensis.

VI

B. 15

P. XVI, 604-605 addi.

I. LIPSI

SATVRNALIVM SERMONVM LIBRI DVO,

Qui de Gladiatoribus.

Editio vltima, auctior & ornatior.

In quâ quid distincte præstitum sit, pagina altera docebit.

Insignis catalogo libr. Sodalitatis Jesu. Iuvenc. 1594

LVGDVNI BATAVORVM,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Franciscum Raphelengium.
cIↃ. IↃ. xc.

I. LIPSIVS
LECTOREM MEVM
HÆC MONEO.

VLtimâ istâ editione imprimis Græca, quorum interpretatio à non nemine desiderabatur, ipsi vertimus. II. Quædam, quæ addi vel ad lucem, vel ad doctrinam, poterant, Capitis cuiusque calci opportunè subiecimus. Ægrè enim in isto genere fieri potest, quin aliquid dies & vberior lectio instillent. III. denique & Figuras inseri passus sum: sed verè passus. Nam eas ad sensum aut votum meum non esse, liberè profiteor. nec facilè vlla hodie ars expresserit mores & opes illas priscas. Fruantur tamen istis, quibus mens ad altiora non assurgit.

AD NOBILISSIMVM AMPLISSIMVMQVE V. AVGERIVM GISLENIVM BVSBEQVIVM.

LIBROS, quos de Gladiatorum priſco ritu diu conceptos nunc profero; lucem adſpicere volui, Vir nobiliſſime, in nomine tuo. Volui, imò debui. ſiue amoris tui cauſa, quem in præſentem abſentemq. perſeueras: ſiue virtutis doctrinæque, qua iure omnium bonorum oculos in te conuertiſti. certè meos. Nempe tu ille es, qui res & conſilia tractaſti Imperatoris non vnius. tu ille, qui ſummis de rebus ad ſummum Principem legatus, inter ipſos hoſtes cognomen repperiſti Boni. Scilicet vt radij Solis in ſordes & caligantia loca coniecti, illuſtrant, non inquinantur: ſic tu, inter feros illos ſqualentéſque animos, reſplenduiſti nihilominus vera virtutis

tuæ luce. Et prudentiam ſileo doctrinamque: votum hoc tantùm interpono, vt ſimiles tui conſiliarij contingant patriæ, quam Fata volent eſſe ſaluam. Vidimus nuper libellum duplicem Itineris & Conſilij tui, libellum: ſed qui, meo animo, ſcholas diſſertationeſque ſuperat multorum ſapientum. Breuia omnia, fateor: & eò placent magis, quia incluſa prudentia, non oſtenſa. Quin genus ipſum dictionis (etſi id minimè inter tuas curas) priſcum adſtrictumque, ſententiis occultum: &, quod verè inuideo, ſubtilis breuitas innata tibi, nobis adfectata. Sed ne fræna ingenio meo laxem in hoc campo: munus à me cape, Vir maxime; non pretium, vt me deuinctum liberem, ſed pignus vt obſtringam. Nec enim exigua hæc, & de ludis verè ludum, referendæ gratiæ eſſe volumus, ſed teſtandæ. Quamquam huic ipſi operæ aliquod pretium fortaſſe erit apud eos, qui veteri germanaque doctrinâ non perfuſi ſunt ſed tincti: qui hac velut face illuſtratum iri infinitos ſcriptorum locos non inuiti fatebuntur. Nam nouos iſtos &, vt ſic dicam, muſteos homines, iure ſperno ab

no ab his libris: qui, tamquam in vænalibus, loqui adhuc Latinè tentant: quique magni & beati sibi videntur in præceptiunculis & bracteatis aliquot nugis, quas oculo recto non digner aspicere. At mihi prisca placita; & vt ille apud Comicum,

Qui vtuntur vino vetere, sapientes putat:

sic nos, qui doctrinâ. Vale. & me ama. hæc tuêre.

CARMEN
IN LIBROS SATVRNALIVM
AD IACOBVM MONAVVM.

SAturnalia iô, nouum libellum
RArum, ô Iupiter! & laborioso
LIPSI *pumice nuper expolitum:*
LIPSI, *quem Latij intimos receſſus*
Scrutantem Batauæ ſtupent Camenæ.
Priſci temporis en redit venuſtas;
Priſci temporis en redit voluptas,
Et faſti veteres & obſoleti,
In lucem redeunt ioci ſaléſque.
Priſcus mox etiam redibit annus.
Nil pulcrum, niſi quod probârit Oſcus
Et ſcabræ Lapidum notæ loquuntur.
At priſca ô etiam fides, & aurêa
Saturni illa reciprocetur ætas
Tot poſtliminio expetita ab annis.
Sed fruſtra omnia. Nam Monaue mores
Narramus veteres; nouos probamus,
Et linguam haud animos nouos paramus.
Nos ergo interea, Monaue, dum ſors
Priſci delicias reducat æui,
Priſci relliquiis fruemur æui:
Saturnalibus optimo dierum,
Saturnalibus optimo librorum.

IVSTVS LIPSIVS
CHRISTOPH. PLANTINO
S. DICO.

AT tu fidem etiam meam appellas; & vbi Satyræ, inquis, vbi funus? Quid tibi vis, mi Plantine? an vt ego sim funus? Si nescis, hoc agitur. Difficile enim dictu creditúque, quas turbas mihi dederit Satyra illa prior, parum herclè liquido auspicio emissa. Clamores, conuicia, sibili. Alius, Quis iste qui sine vllis suffragiis Censorem publicum agit? qui inuidiam sibi non hominum, sed gentium parat? Insanit homo. irruit in se ipse, & segetem incidit suæ famæ. Alius, Me apertè læsit: alius, Me schemate percussit. & ad summam ea dicta, imò scripta de misella Satyra, quæ sine rubore nemo ex ergastulo audiat cum inusta fronte. At ego fatuus etiam gratiam expectabam ab nouitate scripti. ignarus scilicet deliciarum huius æui: qui eò iam venimus, vt nec vitia nostra, nec remedia ferre possimus. Atqui olim Seneca in Claudium ludere potuit, non cum sale solùm sed cum morsu, idque filio & coniuge superstite, imò regnante: mihi venia opus, leuiter & leniter ineptias tangenti criticigregis. Quid enim castigatione illa mollius? adeò vt lenitate nimia prævaricatus videri possim publicæ caussæ. Reuera enim lusi, non læsi: & ostendi vulnera, non impressi. At enim tectè & colore quodam nos tangis, inquiunt. O non interpretes meæ mentis, sed diuinos! qui non dictum mihi, non scriptum, fortasse nec cogitatum, tamen id sciunt. Per colorem ego te? qui ne nunc quidem, cuius coloris sis, scio. Vnus aut alter perstricti

ſtricti mihi, fateor. ſed adeò non tecta aut obliqua petitione, vt nominauerim etiam, & percuſſerim, quod dicitur, manu rectâ. In te ſi culpa ſimilis: bene & ingenuè, quod agnoſcis. tamen quid ego poſſum, ſi telo quod in alterum ieci tu occurris, & induis te tua ſponte? At enim Principum ius imminutum iui. Cedò vbi? quian' poëſim manare negaui ab Auguſto fonte? Idem nunc nego. & honores, titulos, quæque alia fortunæ ſunt, tribui poſſe à Principibus fateer: ingenium doctrinamq. non eripi, non dari. En crimen, quod dignum ſit tunica moleſta. Nec enim aliud vel fiduciis expreſſerint ex omni eo ſcripto. Itaque, vt illuc redeam, mi Plantine, fruſtrà me vocas in turbidam hanc arenam. diuerti in aliam, cum voluptate magis, & ſine noxâ. Ad ludos, inquam, me dedi & ſpectacula priſca. quæ deſita & ignota noſtro æuo retraxi, & propoſui non auribus ſolùm, ſed oculis; neque vt legi, ſed pænè dicam ſpectari poſſint. Hoc ipſum erit fortaſſe qui ſpernet, vt leue. ſed ſpernet, non culpabit. Mihi autem ſatis, vt hanc inquietam manum & anceps acumen ſtili conſumam in re ſi non magnæ famæ, at non malæ. Nullius intererit quid de Secutore aut Myrmillone delirem: & ridebit aliquis in his nugis, non ringetur. Denique extra iudicium & proſcriptionem fuero. Jus ſcribendæ Satyræ Apollinari alicui relinquam, qui id à * Principe impetrabit. Tu, vir amice, pro Satura Saturnal hoc habe; pro Funere Munus: & tuam meamque cauſſam ages, ſi opus erit, apud eos qui & hæc & memorias omnes veteres non periſſe vellent, ſed interiſſe. Vale.

* Sidonij lib. 1. epiſtolam XI. vide. quò reſpexi.

I. LIPSI

I. LIPSI

SATVRNALIVM SERMONVM

LIBER I.

CAP. I.

Occasio & origo horum sermonum.

MENSIS December erat, & per febriculam valetudo mihi non bona. Itaque visendi causa ad me venerunt Victor Giselinus & Ianus Lernutius familiares mei. Et post salutem, Lernutius: Iámne melius? ait. Huius quidem operâ, inquam ego. certè, Victor, hanc noctem clementem & cum quiete habui: & omnino commodior esse mihi visus sum post hesternam medicinam. Ita facilè censebam, ait Victor. sed cedo venam, sodes, vt tangam. Cùm tetigisset, hilariore vultu, Benè habet, inquit: respexit nos Hygeia. Sed duo etiam sunt, à quibus procul habendus es, Lipsi, libri & curæ. quæ nisi vitas, seriò dico, teipse euitas. Ego cum risu. Ab altera quidem caussa immortalis sum, Victor. Nam libros, per hæc tædia temporum, summis digitis vix tango. Curarum, fateor, largiter est: & publica siue priuata respiciam, bona earum vbique seges. Atqui scito, ait Victor, non ab alio quàm curarum igne magis

interfici vitalem illum in nobis fontem. At enim patria & nos periclitamur. Scio. sed tu egoque habenas scilicet temperabimus publici fati? Curæ sint hæ curæ illi, qui supra nos curat. Tu Anaxagoram cogita, qui increpanti cuidam * ὀδέν σοι μέλει τ̃ πατρίδος; εὐφήμει, ἔφη. ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τ̃ς πατρίδος, & simul cælum ostendebat. Hæc enim reuera patria nobis. & vt radij solis per terram sparsi, à cælo & in cælo tamen sunt: sic noster animus quanquam in terris, humilia ista spernat, versetur que apud originem sui. Dicebat hæc Victor, & ecce puer nuntians duos de via, vti apparebat, adueniſſe, quibus opus esset me conuento. Surrexi. & iam ad vos redeo, inquam; ne graue sit tantisper solos esse ad hunc ignem. Et simul innui puero ligna iniicere, & largius exstruere focum. Ecce autem exiens video ad fores Duzam, Pighiumque. Cùm trepidâ gratulatione collum iis inuasi, Et vos estis? inquam. ô sperati mihi optatiq. saluete. Vnde autem, & quò per hanc anni hiemem? Nec enim temerarium est, credo. Ego quidem è Batauis, ait Duza, & tua vnius causſa. Pighius hic à Veteribus suis: iunxitque nos in via bonus aliquis deus. Mihi certè bonus, inquam: & iam viuo valeoque, cùm vos teneo. Sed intremus, quæso: & date duobus istis pariter quod gaudeant. Simul Victor & Lernutius ad limen facti obuij, atque inter se amiciſſimè complexi sunt. Sed diuelli ego, Et heus, heus, inquam, sedeamus: neu diutiùs ignem inuidete istis, qui stupent certè à curru. Nam herclè strictum hodie frigus, &, vt ille ait,

* Nilne tibi cum patriâ? Bona verba, inquit. mihi summæ curæ illa patria.

Jam

Jam prata canis albicant pruinis.

Imò iam calemus, ait Duza, apud te quidem nostrum ignem. Sed quid morbi fuerat, sodes? Nam de inualetudine tua Antuerpiæ accepimus à nostro Plantino. & mehercules etiam palles. Non nunc quidem, inquam ego. nam vos me hoc gaudio dedistis in ruborem. Tamen febricula fuerat, in qua oppugnanda noster hic verè Victor. Sed sedete, agite, mi hospites. vetus verbum nostis, Romanus sedendo vincit. Cùm sediſſemus, Quàm saluè autem omnia in Batauia inquam, mi Duza? Priuatim omnia, inquit. Nam de rep. quid dicam, nisi maria malorum? Melius ominare, inquam. & nónne per hanc pacem sedauit illa tempestas? Caput mouens leuiter Duza, Vereor, inquit, vt paucorum modò dierum Alcedonia illa sint, non firma tranquillitas. Facem exstinctam si igni admoueas, vehementius accenditur: sic positum hoc bellum metuo vt insurgat & acrius recrudescat. Heu sæculum! inquam ego.

Enimuerò di quasi pilas nos homines habent,

vt ait Comicus: ita pace & bello alternis iactamur, quasi per lusum. Sed mittamus hæc scæua. Pighius noster quid, & quò? Antuerpiæ, inquit, nescio quid litium molestiarumque mihi fuit cum nummario tricone: quas detersum veni (me designabat) in hoc Sole. Ego verò detergebo, inquam: & lubentiorem te faciam, quàm ipsa Lubentia est. Conuersusque ad reliquos, Vos amici, aio, cænabitis apud me vnà cum isthoc hodie. Vultu renuit solus Duza, &, Non potest Lipsi, inquit. nam vocata opera est. Quid vocata?

cata? inquam. nónne Aduenticia hodie debita vobis? Iure communi peregrinantium impetrabo hoc certè: si minus, vel* ἐν χλρὸς νόμῳ, vt dicunt Græci. Et simul iniiciebam manum. Cum subrisu Duza, Hæc quidem vis est, inquit. Cæsar videor: ita iugulum mihi petit iste Brutus. Tamen, amici, relictas omnes res habeo præ quod vos vultis. Puer modò adsit, qui ad Canterum renuntiet. En adest, inquam. abi puer, & redi citius quàm Asparagi coquantur. Nos intereà ambulemus.

* manuariâ lege.

CAPVT II.

Salmi religio in mensa. Arnobius explicatus: Liuij lectio vulgata defensa. Saturnalia, seruorum dies. Seneca correctus explicatusque. Saturnus deus. Festus & Cicero emendati. Mutatio vestis. Cænatoria. Synthesis. Plautus explicatus. Petronius & Dio correcti.

PVER redire mihi tardè visus. Itaque spatiis aliquot confectis, Sedeamus, inquam: puer hic Duzæ intereà ministrauerit. Age tu, vasum cum aqua. Lauimus. & cùm trepidarent de loco, Etiam inter vos hæ deliciæ? inquam. Amicitia aut pares omnes accipit, aut facit. Sede tu Duza, tu Pighi, vos reliqui. Ego adsedi in imo. Et cùm oculos circumtulissem, Heus puer, inquam, profana nobis hæc mensa est. salinum oblitus. Lernutius me adspexit, velut caussam requirens eius dicti. Ita, inquam, Lernuti. Profanam sine salino mensam esse veterum opinio fuit, sed & nostra. Arnobius: *Sacras facitis mensas salinorum*

Salinum sacram mensam facit.

rum appositu, & simulacris deorum. Quin & salinum ipsum inter vasa sacra. Benè notat interpres vetus ad illud Horatij,

——*splendet in mensa tenui salinum.*

Salinum propriè est * *patella, in qua diis primitiæ cum sale offerebantur.* Et Statius ad hanc mentem:

——*& exiguo placuerunt farra salino.*

Et si nō reuera patella, sed aliud vasum distinctum.

Itaque in Liuio libro XXVI. ferre iam possum, *Vt salinum patellamque deorum caussa habeant.* etsi non pessimè rescripsi * olim, *culignam.* Sed adfirmat vulgatam etiam Valerius, qui de paupertate Fabricij & Æmilij: *Vterque*, inquit, *patellam deorum & salinum habuit.* Et Plinius: *Fabricius bellicosos Imperatores plus quàm pateram & salinum ex argento habere vetabat.* At de simulacris deorum, quod addit Arnobius: verum est, collocasse eos in mensa statuam dei cuiuspiam velut tutelam geniumque mensæ. Ita Herculem Epitrapezium lego in Siluis Statij: qui Vindici fuit

* Vide Epist. Quæst. lib. 1. ep. VIII.

In mensa olim deorum imago aliqua.

——*Castæ Genius tutelaque mensæ.*

Et antè Vindicem, eum

——* *Pellæus habebat*
Regnator, lætis numen venerabile mensis.

* Martial. de eodem Hercule Vindicis, Hoc habuit numen Pellæi mensa tyranni.

Quinetiam deos ipsos initio mensæ inuocabant. Quintilianus Declamat. CCCI. *Habuisti honorem & illud humile limen intrasti, & adisti mensam: ad quam cum venire cœpimus, deos inuocamus.* Inter hos sermones puer regressus à Cantero. Ego inclamaui, Ades, inquam; testudo, non homo: & qui ignauiorem possis facere ipsam ignauiam. Dic, vbi moratus? Para-

bat respondere puer, sed Duza occupauit. &, Vnam hanc noxiam amitte Lipsi, inquit. Seruorum hic dies est. Quid tu iam? inquam. Nempe, inquit, hodie Saturnalia. Cùm capite ego abnuissem, Ita verò, inquit, hodie legitima veterum Saturnalia. aut Fasti omnes me fallunt, qui ea coniiciunt in diem XVI. Kalèdas. Atqui per id festum, velut vsurariam quandam libertatem seruos habuisse, non ignoras. Imò ius iis datum quodam genere supra ipsos dominos, cum quibus commutabant etiam vestem. Dio lib. LVIII. ἐν τοῖς Κρονίοις οἱ δοῦλοι τὸ τῶν δεσποτῶν σχῆμα μεταλαμβάνοντες ἑορτάζουσι. id est, *Saturnalibus serui habitum herilem sumentes festiuè agunt.* Atque adeò sedebant ad dominicam mensam, dominis præministrantibus. Athenæus lib. XIV. Τοῖς τῶν Κρονίων ἡμέραις ἔθος ἐστὶ Ρωμαίοις παισὶν ἐπιτρέπειν τὰς οἰκετικὰς, αὐτοὺς τὰς τῶν οἰκετῶν ἀναδεχομένους λειτουργίας. id est, *Saturnalium diebus, mos Romanis, præbere seruis conuiuium, sic vt ipsi officia seruorum obirent.* Attij versus huic rei:

Exercent epulas læti, famulosque procurant.
Quisque suos.

Et Senecæ locum non inuitum huc traxerim, epistola XLVII. *Instituerunt diem festum, non quo solum* (ex veteri meo libro, *solo*, cum sententiæ totius medicinâ) *cum seruis domini vescerentur, sed quo vtique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, & domum pusillam remp. esse iudicauerunt.* Nam intellegit hoc Saturnalium festum. Ego post ea Duzæ verba placatior, imò verò iam hilarior, Abi puer, inquam, vicisti hoc patrono. conuersusque ad conuiuas, Amici, aio, combura-

Saturnalia veterum, quo die.

Seruis tunc libertas.

Imò domini fungebantur eorum vices.

Seneca explicatus.

Correctus.

comburamus hunc diem. Bona Saturnalia hodie.

Quapropter edulcare conuenit vitam,
Curasque acerbas sensibus gubernare.

vt ait Matius. Id quidem in procliui, ait Pighius. Certè, vt hic apparatus est, nos hodie molliùs apud te curabimur, quàm regi Antiocho oculi solent. Non cibo, Pighi, inquam, (subita enim hæc cænula est, & velut condicta) sed voluntate certè lubentiaque. Sed doce nos, antiquúmne hoc Saturni festum? Antiquissimum, ait Pighius. Nam Saturnus, vti scire te scio, inter veterrimos Italiæ deos. qui frugibus repertor, quique gentes eas primus docuisse creditur sationes. Itaque non dubiè Latinis nomen inuênit à satu. Vt enim à portu Portunnus, à nuptu Neptunnus; sic disertè à satu, Saturnus. Nam ita primitùs pronuntiabant. Festus: *Hic deus in Saliaribus Saturnus nominatur, videlicet à sationibus.* malè ibi vulgò, *Satirnus*, vel, *Saturnus*. Nam Salij scilicet aliter indigetabant, quàm vulgus. Sic Tertullianus, *Exceptus à Iano, vel vt Salij volunt, Eano.* Crebra autem & vetus ea terminatio in nominibus deorum. Sic Pilunnus, Picunnus, Vertunnus, etiam hodie in antiquioribus libris: denique, vt dixi, Neptunnus. Victor hîc interfatus, De Neptuno Pighi, inquit, permitte ambigam: Cicero contra te, qui deriuat à nando. Eius verba II. De natura deor. *Vt à portu Portunus, sic Neptunus à nando, prioribus litteris paullum immutatis.* Pighius excepit, Imò tu permitte de scriptura ista ambigam. Neptunus ais à nando? quomodo potest? Rem spectem, siue verba: infelix originatio tua Cicero,

Saturni etymon Latinũ.

Festus correctus.

Ratio terminandi inflectendique nomina deorum prisca.

In Ciceronem diuinatio.

cero, imò falsa. Varro melius, *Neptunus*, inquit, *quòd mare terras obnubit*. Sed, mea fide, nunquam fugit id verbum ab ore Marci. Corruptum locum adsero, scribendumque, *à nubendo*, vel, *à nuptu*. Res auctor est, & Cicero ipse, qui comparat Neptuni etymon cum Portunni. ineptissimè, vulgata quidem illa lectio si vera sit. quam ego planissimè persuasus sum ab stolido aliquo Herma esse, qui nubendi verbum non nisi in coniugiis nouerat. Vetus ergo in Italia ille deus: etiam festum, si Macrobij centonibus fides, quos vobis non inculco. Dionysius Halicarnasseus originem Saturnalium ad regem Tullum clarè refert libro tertio. At Liuius post reges exactos demum festum id constituit, lib. 11. *A Sempronio*, inquit, *& M. Minutio Cos. ædes Saturno dedicata: Saturnalia institutus festus dies.* Imò centenis aliquot pòst annis agnoscere institutionem eius videtur libro vigesimo tertio: ea mente tamen, credo, quòd aut paucis adhuc sacer festusque esset is dies; aut quòd tunc demum in Decembrem mensem reiectus, cùm anteà habitus alio mense. Verba quidem Liuij clara hæc: *Postremò, ex libris Decembri iam mense ad ædem Saturni immolatum est, lectisterniumque imperatum & conuiuium publicum, ac per vrbem Saturnalia die ac nocte clamatum: populusque eum diem festum habere ac seruare in perpetuum iussus.* Nam hæc narrat Cn. Seruilio & C. Flaminio Coss. bello Punico secundo. Ait Liuius, clamatum Saturnalia. Vellem voce addita, Iò Saturnalia. Certè is solemnis clamor. Dio de militibus in Claudij libertum iocantibus: συμβοήσαντες ἐξαίφνης τοῦτο δὴ τὸ θρυλ-

λούμενον,

Saturnalia quando instituta.

Dissensus Liuij à Dionysio.

Iò Saturnalia.

λέγμενον, ἰὼ Σατυρνάλια. id est, *clamantes statim illud tritum*, Iò *Saturnalia*. Macrobius tamen, vt vulgata lectio Liuij: *quo solo die apud ædem Saturni, conuiuio soluto, Saturnalia clamabantur*. Clamabant &, Bona Saturnalia. Arrianus in Dissertationibus Epicteti: Τοῖς γὰρ παιδίοις ὅταν προσελθόντα κρότῃ καὶ λέγῃ, σήμερον Σατυρνάλια ἀγαθά, λέγομεν ἢ οὐκ ἔστιν ἀγαθὰ ταῦτα; ἀδαμῶς· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐπικροτοῦμεν. id est, *Pueris enim cùm adueniunt plaudentes & dicentes, Hodie bona Saturnalia, dicimúsne, Non sunt hæc bona? nequaquam: sed ipsi quoq. applaudimus*. Martialis allusit,

Iste tibi faciet Bona Saturnalia porcus.

Fortasse & Catullus, *Saturnalibus optimo dierum*. Causa huic clamori, præter religionem, etiam lætitia. quia certè non alium diem priuatim publicéq; habuerunt hilariorem. Inde sermo, Saturnum Pollucis filium esse, *vel à pollendo* (ait Fulgentius in Mythologicis) *vel à pollucibilitate, quam nos humanitatem dicimus. Vnde & Plautus in comœdiâ Epidici ait, Bibite, pergræcamini pollucibiliter*. Nec malè Fulgentius. Omnes enim illi dies reuera iocorum conuiuiorumque. Inde ortum, vt præter reliqui temporis morem, Saturnalibus manè lauarent, quasi statim transituri ad mensam. Didici è solo Tertulliano: *Non lauor*, inquit, *diluculo Saturnalibus, ne & noctem & diem perdam: attamen lauor honestâ horâ & salubri*. Et ab eâdem causâ, vt ego quidem coniicio, instituta mutatio vestis. Nam Imperatorum temporibus, Senatores Equitesque, Saturnalibus, in synthesi conspiciebantur. Refero ad Imperatorum tempora. quia vix est, vt id obtinuerit antè; vel ex Senecâ, epistolâ XVIII. *Si te hîc haberem, libenter*

Bona Saturnalia.

Saturnus Pollucis proles.

Lætitia Saturnalium.

Manè tunc lauabant.

Syntheſinati etiam honestiores cines.

Quando id institutum.

benter conferrem quid existimares esse faciendum: vtrum nihil ex cottidianâ consuetudine mutandum, an & hilarius cænandum & exuendum togam. Nam quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore ciuitatis non solet, voluptatis caussâ & festorum dierum vestem mutauimus. Ita enim narrat, vt videatur eam culpam impingere suo æuo. Idque in parte verum. Nam olim quidē Togas ponebant domini, easque serui induebant: at syntheſim sumpsisse eos non credo, non lego. Quæ tamen Senecæ & pòst æuo, receptissima per eos dies. Martialis:

Syntheſibus dum gaudet Eques dominusque Senatus,
Dumque decent nostrum pillea sumpta Iouem.

Nec alterius sententiæ illud epigramma:

Nil lasciuius est Charisiano.
Saturnalibus ambulat togatus.

Quare institutum.

Caussa recipiendi, quoniam cænatoria, opinor, ea vestis. At Saturnalia, non aliud quàm promiscuæ epulæ & velut continentes comissationes. Iure ergo, tanquam in publico quodam ciuitatis conuiuio, sumpta vestis quæ ad conuiuia; eaque etiam in publico vsurpata lætitiæ testandæ. Finierat Pighius. sed ad eum Victor, Velim Pighi, inquit, paullò ista fusius. Tibi hîc liquet, credo: sed nobis in priscis iis ritibus adhuc nubes. quam sermonis tui luce remoue. Parebo, inquit. etsi vobis eruditis rerum veterum, satis censebam, vt pedem modò ponerem in viam. Romanis in duplici discrimine vestis. Alia Domestica, alia Forensis. Suetonius, Ammianus, Iurisconsulti. Illa intra parietes scilicet vsui: hæc in negotiis inque foro. Commutare eas, & domi forensem, aut

Forensis vestis & Domestica.

sem, aut foris domesticam induisse; probrum. Inter domesticas, Cænatoria. quam non fas videre publicam lucem. Martialis in lemmate, *Cænatoria*:

Nec fora sunt nobis, nec sunt vadimonia nota:
Hoc opus est, pictis accubuisse thoris.

Cænatoria domi tantùm.

Itaque vt rem nouam narrat Dio in Hadriano, quòd Fronto nobilis orator Turbonis tribunal adierit ἐν τῇ στολῇ τῇ δειπνίνδι, *in conuiuiali veste*. Et ab hac mente idem Hadrianus Imp. *Senatores & Equites semper in publico togatos esse iussit, nisi à cænâ reuerterentur*, ait Spartianus in eius vitâ. Et benè iuuat Spartianus. Fas enim mosque, vt apparet, cum cænatoriis conspici in publico, sub cænæ tempus. Cur non igitur Saturnalibus diebus permissum, per quos continuæ, vt dixi, cænæ? Hercules non aliam caussam video Synthesis sumptæ. Nam quod probandum supereſt, Synthesim adfirmo dictam cænatoriam vestem: vtique hominum lautiorum. Martialis satis clarè:

Aut foris etiam, sed sub tempus cænæ.

Synthesis, inter cænatoria.

Vndecies vnâ surrexti, Zoïle, cænâ:
Et mutata tibi est synthesis vndecies.

Tranquillus validè adiuuat, qui in Nerone obseruat eum notâ, quòd *plerumq. synthesinam indutus, prodierit in publicum, sine cinctu & discalceatus*. qui scilicet conuiuantium habitus. Iámne capitis? an etiam de Cænatoriis latiùs dico? Annuistis? dicam. Mos ille vetus Romæ, vt domi haberent vestes ad cænam. & si foris cænarent, acciperent ab amicis, aut ipsi adferrent. Capitolinus in vitâ Maximini: *Cùm ad cænâ ab Alexandro esset vocatus, in patris honorem, quòd ei deesset vestis cænatoria, ipsius Alexandri accepit*. Plautus Pallium ma-

Semper Romani vestem in cænâ mutabant.

Pallium, pro eâ veste.

lacum id appellauit, me interprete, Bacchidibus:

Plauto lux.

Pro galeâ scaphium, pro insigni sit corolla plectilis,
Pro hastâ talus, pro loricâ malacum capiam pallium.

Nam describit omnia, quæ solita conuiuio. Et benè, Pallium. credo enim fuisse ad eam formam. Martialis quidem sic appellat, vbi de se cum vxore accumbēte:

Ad mensam venies, sed sic diuisa recumbes,
Vt non tangantur pallia nostra tuis.

Et Petronius de Trimalcione cænante: *Pallio coccino adrasum incluserat caput, circaque oneratas veste ceruices laticlauiam immiserat mappam.* Rectè etiam, Malacum Plautus. Reuerà enim mollior pretiosiorq. ea vestis, & è purpurâ sæpè. Apud Horatium vetula amatrix:

Muricibus Tyriis iteratæ vellera lanæ
Cui properabantur? tibi nempe.
Ne foret æquales inter conuiua, magis quem
Diligeret mulier sua, quàm te.

Nam ad conuiuia manifestè accommodat. Etiam Petronius: *Vestimenta mea cubitoria* (legerim, *accubitoria*, litterulâ retractâ) *perdidit, quæ mihi natali meo donauerat cliens quidam, Tyria sine dubio sed iam* (malim negandi notâ, *sed haud*, vt dibapha significet) *semel lota.* Sed & Persius:

Petronius leuiter emendatus.

Accubitoria vestimenta.

——ecce inter pocula quærunt
Romulidæ saturi, quid dia poëmata narrent.
Hæc aliquis, cui circum humeros hyacinthina læna est,
Rancidulum quiddam, &c.

Læna, pro cænatoriis.

Plerumque è purpurâ, coccóve.

Nam lænam circum humeros & quidem hyacinthinam, vestem hanc dixit conuiuialem. Lautiorum videlicet hominum cænatoria semper purpurea còccináve: quæ

náve: quæ fortassis propriè Synthesis dicta, & ideò tantùm Equiti & Senatori adtributa à Martiale, exclusâ plebe. Dio, vbi Suetonius de Nerone, *synthesinam* dixit, siue synthesim: vertit in eâdem re, χιτῶνιον ἁνθινον. id est, *tuniculam floridam*. Et scio Floridam vestem in Apuleio aliisque legi; sed videte tamen ne verius hîc sit, ἁνθινον. à colore videlicet, qui in synthesi violaceus, vel vt * Plinius etiam appellat, Ianthinus. Hæc de Cænatoriis. quem morem mansisse ad Sidonij tempora dico ex libro primo Epistolar. vbi de conuiuio imperatorio, à quo iam surrexerat: *Paulum à prospectu Imperatoris processeramus, atq. etiamnũ chlamydibus induebamur, cùm mihi Consul,* &c. Ostendit clarè positam à se chlamydem, & resumptam.

Coniectura in Dione.

* Plinio lib. XXI. cap. VI. Ianthina vestis dicta.

Quamdiu perseuerarit is mos.

CAPVT III.

De Saturnalium diebus. Opalia. Suidæ lux. Ausonio medicina. Varroni lux & medicina. Aucti Saturnalium dies.

BEAS nos, Pighi, sermonibus istis, inquam. sed de numero dierum Saturnalium, nilne addis? Neque enim liquida vulgò ea res: & Macrobius, qui conatur, puluerem ob oculos nobis spargit, ita concinnat nescio quid perplexi, & quod, peream, si vnquam cepit ipse. Pighius, Ita solus ego qui consulor? inquit. Melius est domum aperiam, & soliũ mihi ponam nouus * Brutus. Tamen, quâ de re quæris, sic habuit. Antiquitus vnus Saturnalia dies: & idem communis cum Ope. Nam Opalia & Saturnalia vtraque incidebant in diem XIV. Kal. Iani. Macro-

* Qui celeber inter priscos Iureconsultos.

Quot dies Saturnalium.

Opalia.

bius testis, & Kalendarium vetus repertum Romæ. Quid mirum? quorum lectus communis est, vt sit dies? Nam Ops siue Rhea, vxor Saturni. Hoc nisi præscimus, nunquam illud Suidæ è Lexico dextrâ manu capiemus: Κρόνια, ἑορτὴ ἀγομένη Κρόνῳ καὶ τῇ μητρὶ τῶν θεῶν: id est, *Saturnalia, festum celebratum Saturno & Matri deûm.* Quid enim in speciem vanius, quàm Saturnalia adscribere Matri deûm, siue Opi? At caussa confusionis Græculo non iniusta, communio illa dierum à me dicta. Hæc Ops opem feret Ausonio poëtæ, cuius desperatæ sanitatis versum etiã Æsculapius noster, Scaliger, deposuit: ego de viâ medicus sanabo. In carmine de Feriis Romanis:

Suidas explicatus & excusatus.

*Vísne ope * sancte sacrum, vel Saturnalia dicam?*
Festáque seruorum, cùm famulantur heri?

Nam clarè lego, *Vísne Opis ante sacrum.* Ambigit poëta Opalia prius an Saturnalia dicat. quare? quia, vt iam iteraui, conueniebant ea festa, & vtrique deo, deæ, sacer idem dies. Interpellauit hîc Victor: &, Correctio, inquit, per-clara: non illa quam ponis dierum concursio. Varro facit tenebras, qui lib. quinto de L. L. *Saturnalia*, inquit, *dicta ab Saturno, quòd eo die feriæ eius, vt post diem tertium Opalia, Opis.* Ecce, nónne disertè post diem tertium à Saturnalibus Opalia celebrata vult? At tu aiebas die eodem. Respondit Pighius, His tenebris, Victor, dabo lucem. Quæ de communione dierum prædixi, ad Consulum tempora pertinent & remp. priscam: non idem de C. Cæsaris & deinceps ætate sentias. Vt enim Cæsar fastos correxit, & huic Decembri mensi duos

Ausonius correctus.

Varroni data lux.

* addidit

addidit dies:* Saturnalia, vt sic dicam, sedem mutarunt, & à XVI. Kal. numerari cœpta, non vt antè à XIV. Migrarunt igitur Saturnalia: non tamẽ Ops, quæ in die veteri stabilis permansit. Hanc correctionem Cæsarianam clarum Varronem spectasse. qui condidit eos De linguâ Latinâ libros (vti vel hinc discimus) Cæsare iam Dictatore: & feriarum dies ad Fastos eius aptauit. Tamen in Varrone scribi erit verius, *vt pòst, die tertio.* Hoc mihi iam lucet, inquit Victor: tu perge. Iterumque Pighius: Vt ergo cœpi dicere, inquit, vnus Saturnalium dies mansit ad C. Cæsarem: ab illo, tres celebrari cœpti. idq. Octauianus Augustus tenuit, qui in legibus iudiciariis triduum ferias seruari iussit. Hactenus certa possum: de die quarto dicam incerta. Nam illum quis addiderit, non lectum mihi, & credo, non scriptum. Quintum saltem diem additum à Caligulâ reperio. Suetonius: *Vt lætitiam publicam in perpetuum augeret, diem adiecit Saturnalibus, appellauitque Iuuenalem.* Diem Beroaldus intellegit sextum vel octauum. Errat. vos accipite quintum. Dio lib. LIX. de hac ipsâ re: τά τε Κρόνια ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἑορτάζεσθαι ἐκέλευσε: id est, *Saturnalia per dies quinque celebrari iussit.* Tamẽ ille ipse quintus dies post Caij cædem abolitus, sed restituit Claudius docente eodem Græco lib. LX. τοῖς τε Κρονίοις τὴν πέμπτην ἡμέραν, τὴν καταδειχθεῖσαν τε ὑπὸ τοῦ Γαΐου, καὶ μετὰ ταῦτο καταλυθεῖσαν, ἀπέδωκε. id est: *Saturnalibus quintum diem, à Caio institutum, posteaque omissum, restituit.* In vniuersum ergo Saturnalium dies legitimi, vti videtis, quinque. Ego dixi. Cùm desiisset Pighius, Lernutius occupauit.

*Vide Macrobium, qui multa, lib. 1.

Varro quãdo libros de L. L. scripserit.

Fortasse is emendatus.

Quomodo auctus Saturnalium dies.

Quintus dies à Caligulâ est.

Sed

Sed enim scrupus ille de die quarto. non tollis hanc molestiam pedibus? Vellem tu meo capiti, inquit. nam iuxtà tecum id scio. Diuinemus, inquam ego. An Tiberius, si fortè, addidit? Certè ille solus interiectus Caligulam & Augustum. Huic vaticinio, ait Pighius, ex Tiberij moribus non est fides. Nec enim ille vnquam fautor rei ludicræ: &, vt eius seueritas fuit, diminutum potiùs publicas voluptates isset, quàm auctum. Ego quamquam cum Euripidæâ nutrice possim dicere,

Quartũ quis addiderit, incertum.

Οὐ μάντις εἰμί τ' ἀφανῆ γνῶναι σαφῶς·

Vates ego haud sum, incerta certò vt nouerim.

tamen diuinem diem quartum esse ab Augusto. cuius extremis annis irrepserit, crescente luxu, & quia ea auctio plebi volenti.

Videri tamen ab Augusto esse.

CAPVT IIII.

Etiam quæsitum de diebus. Obiectiones positæ, & in parte remotæ.

SVSCIPIT Lernutius. Anchoram iecisti, Pighi, sed nondum adspicis terram. Duo me turbant. Ais à Iulio Cæsare tres Saturnalium dies factos, anteà vnum. Ais nunquam plures fuisse quinque. Primùm oppugnat Cicero, qui libro v. ad Atticum diu ante Iulianam correctionem tertia Saturnalia nominat: *Mancipia vænibant*, inquit, *Saturnalibus tertiis*. Sed & Mallius quidam apud Macrobium, cuius ibi verba. Alterum. Interrupit Pighius, St, inquit. turbinem hunc prius remoueam ne naui nostræ frangat ratem.

Tres dies etiã ante Cæsarẽ.

Tertia

Tertia Saturnalia nominat Cicero? Fateor. hilaritas ergo triduana, sed non feriæ, non sacrum. Festus pro me: *Quinquatrus appellari quidam putant à numero dierum. qui scilicet errãt, tam hercules quàm qui triduo Saturnalia & totidem diebus Compitalia. Nam his omnibus, singulis diebus fiunt sacra.* Iam dic de altero. Septẽ dies Saturnaliũ comperior, ait Lernutius, nõ vt tu perseueras quinq. Lucianus in Croniis plus vno loco: Martialis,

Quo modo septem numerati.

Saturni septem venerat ante dies.

& poëtæ alij. Subridens Pighius, Per hanc, inquit, tempestatem facilè ero in portu. Saturnalia legitima dixi quinque fuisse: tu, illiq́ue quos laudas', spurios adiicitis dies binos. Vt clarè dicam. Ipsa Saturnalia constabant diebus quinque: at Sigillaria, quæ subsequebantur, binis. Quæ festiuitas quia non abhorrens à lætitiâ priori, illiq́ue continens: factum vt confusè numerati Saturnales septem. At in re aliud fuit. Itaque illeipse Martialis, vbi veritatis diligentior, nominat Saturnalia modò quinque:

Et iam Saturni quinque fuere dies.

Alibi: *Hæc signata mihi quinque diebus erunt.*

Et iámne hæc res in vado? Imò, inquit Duza, ecce alius imbricitor Auster. Nam vt Martialis ætate dies septem numerentur, caussam video: anteriori æuo quid fiet? cùm septem recensitos reperiam multis ante Cæsarem annis? Nouius Atellanarum scriptor:

Tamen septẽ dies etiam ante Cæsarem.

Olim exspectata septem veniunt Saturnalia.

Sed & Mummius quidam:

——nostri maiores veluti benè
Multa instituêre, sic hoc optimè, frigore

Fecêre ſummo dies ſeptem Saturnalia.

Et quid ais tu? Vnus ante Cæſarem Saturnalia dies: binos Sigillaritios adde: vbi ſeptem? Amplius largior. tres fuerint Saturnalium: vbi ſeptem? Exſpecto quid ad iſta noſter Brutus. Tacebat Pighius. Et mehercules obbrutui, inquit. Iuua in partem Lipſi. Egóne? inquam. oram reperire nullam quâ te expediam queo. & quin ad prius illud tectorium confugimus, lætitiæ fuiſſe dies plures, non feſti? Niſi id ſit, ſubmitto equidem arma.

Nec facilis ſolutu is nodus.

CAPVT V.

Saturnalia Gladiatoribus ludíſque deſtinata. Ipſi Gladiatores Marti, vel potius Saturno ſacri. Saturnus inter inferos maleficus & cruento ſacro gaudens. Tibullo lux, & Tertulliano. Sacerdotes Saturni.

RISIT vehementer Duza, &, Hic Auſter, vt video, inquit, vos omnes perculit. Heus puer, da vinum huic naufrago Lipſio: ſed merum. Nam aquâ non vltrà illi opus. Etiam rides? inquam ego. vlciſcar. Da mihi puer eccillam pateram è cryſtallo: illam capaciorem dico, quæ eſt in Delficâ. Admiratus Duza, Hui! tam grandem? inquit. Non id è more tuo, non è ſanitate. Nimirum, inquam, non Cereri, ſed Saturno hoc ſacrũ fit. Itaque, ait Duza, tu nos omnes hodie reddes ſaturos. mallem hilaros & lubentes. Sanè mos Romanus non magis conuiuiis hunc diem dicauit, quàm facetiis & ludis. Itaque Gladiatores, Venatio, Circenſes, quanquam aliâs; tamen his diebus propriè dabantur. Gladiatores inprimis, quorum tu-

Gladiatores Saturnalibus dati.

rum tutela Saturnus. Erras Duza, inquam: Mars potiùs. Apud Tertullianũ certè lego (libello de Spectaculis) *Martem & Dianam vtriusque ludi præsidem nouimus.* ludi videlicet gladiatorij, venatoriique. Item Saluianum: *Colitur & honoratur Minerua in gymnasiis, Venus in theatris, Neptunus in Circis, Mars in arenis, Mercurius in palæstris.* Duza renidens & renitens, Non pugnem, inquit, tantis scriptoribus libens: tamen vereor vt verior Lactantius sit: *Munera*, inquit, *& quæ vocantur Venationes Saturno adtribuerunt.* Ita eum locum insertâ copulâ lego. Nam & in Epitomâ Lactantij: *Munerum editiones Saturno factæ* (lego *sacræ*) *sunt: scena Liberi patris est.* Addicit Lactantio Ausonius,

Et gladiatores funebria prœlia notum
Decertasse foro: nunc sibi harena suos
Vindicat, extremo cùm iam sub mense Decembri
Falcigerum placant sanguine cœligenam.

Vbi duo notes, & pugnasse gladiatores Saturnalibus, & Saturno placando propitiandoque. Caussam quam putem eius tutelæ fuisse, hæc est. Saturnus non inter superos, sed inferos deos. Plutarchus in κατηγορ. παραλλαίων. Ρωμαῖοι, inquit, τὸν Κρόνον ἡγεῖ θεὸν ὑπόδαιον καὶ χθόνιον. & alibi, Κρόνον δὲ τ κάτω θεῶν, ἃ τ ἄνω νομίζουσιν. Eademque opinio apud Græcos ipsos. Itaque in Tartaro eum collocat Prometheus apud Æschylum,

Εμοῖς δὲ βελαῖς Ταρτάρου μελαμβαθὴς
Κεύθμὼν καλύπτει τὸν παλαιγενῆ Κρόνον.
Αὐτοῖσι συμμάχοισι.
Me consulente, in Tartari recessibus

Eorum præses Mars.

Vel potiùs, Saturnus.

Saturnus inter deos inferos habitus.

Habet latebra antiquitus fatum Cronum,
Eiusque comites.

Et in Catalogo deorum duodecim maiorum omisit Ennius, *Iuno, Vesta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars, Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.* non facturus, si inter cælites fuisset. Credo eam opinionem valuisse, quia triste Saturni sidus & maleficum: quale ingenium deorum inferorum. Inde est nænia Græcorum, Κρόνιον ὄμμα: id est, *Saturnius oculus:* inde superstitio, Saturni diem viæ non faustum.

Saturnus maleficus.

Tibullo lux.

Tibullus,

Aut ego sum caussatus aues, aut omina dira,
Saturni aut sacram me tenuisse diem.

Ouidius ad amatorem, cui iter inuito suadet:

Nec pluuias opta, nec te peregrina morentur
Sabbata, nec damnis Alia nota suis.

Ideò sanguine placandus.

Iure ergo Romani, quia gladiatorum sanguine placari manes credebant, eaque prima ludicri caussa; hoc spectaculum dedicarunt crudo & sanguineo deo. Quò traho etiam cultum sacerdotum eius à reliquo vulgo secretum. Nam pallio coccineo mystæ Saturni velabantur. Tertullianus de Testimonio animæ: *Atque id plerumque facit & vittâ Cereris redimita, & pallio Saturni coccinata, & deæ Isidis linteata.* Idem de Pallio: *Cùm lætioris purpuræ ambitio & galatici ruboris superie&io Saturnum commendat.* Coccineus enim color (quem Galaticum ruborem appellat, quia granum id Galatiæ frequens) sanguinis & cædium est: ideoque & Imperatoriis olim paludamentis, ait Plinius, dicatum coccum. Hæc satis certa.

Saturni sacerdotes coccinati.

Paludamenta Imperatorum coccinea.

Abnue-

Abnuere tamen nobis Prudentius tuus videtur, Victor, in Hamartigeneiâ: Diti sacros esse gladiatores, ex Prudentio.

Respice terrifici scelerata sacraria Ditis,
Cui cadit infestâ fusus gladiator arenâ.

Sed* Ditem qui eundem cum Saturno hîc capiat, meâ sententiâ, haud aberret.

* Aut etiam Diti, hoc respectu, quòd manibus placandis dati gladiatores.

CAPVT VI.

Gladiatores olim in conuiuiis: Campanorum instituto. Romani id æmulati. Lampridius contra Turnebum explicatus, in Cubiculariis gladiatoribus. Germanorum immanitas.

INTER hos sermones intulerant pueri missum secundum. in quo gallinæ, columbæ, turdi, & eiusmodi altilium minuta. Et ego ad hospites, En, inquam, paraui ad illud Comicum,

Non ampliter, sed munditer conuiuium.

Tempus non tulit. nec inter eos ganeones ego, quibus modulus est vitæ culina, vt ait Varro. Itaque sumite quæso contenti istis. Etiam excusas? ait Pighius.

Sibi habeant sua regna reges, sibi diuitias diuites:

nobis dum sic sit. Et quæ cæna præ istâ, quam suauissimæ doctissimæque fabulæ condiunt? Vellem paullò magis, inquam: nec tu Pighi sermonis tam parcus. Parcus ego? inquit. cui linguarium meherclè dandum fuit, ita insolitè hac omni cænâ loquax. Scis enim ingenium meum: quamque illud Homericum in me conueniat,

Αλλ' ὁ οἱ χάεις ἀμφιπερεις ἔφερ' ἕρκος ὀδόντων.

Sed non illius cingebat Gratia labra.

Tace, inquam. Nam tu quidem

Λέγειν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λαλεῖν.

Bonus loqui, sed fabulari nescius.

vt inuertam illud Eupolidis. Sed quoniam cœpimus, & bella iam occasio est, de Gladiatoribus placétne largiùs fabulari? Nam verum fateamur. non alius mos est, quem disertè intellegi pluris interfit veterum scriptorum. Quæ historia ab hac commemoratione gladiatorum, quis orator, quis poëta abstinuit? Et quidem pleræque metaphoræ, similitudines, imagines, alij flores orationis sunt ab istis. Occupa ergo hanc gratiam tu Pighi, & doce nos inuulgatum adhuc ritum. Ergóne? ait. imò Duza hic potiùs ----παλαιάτε πολλάτε εἰδὼς. id est, ---*& prisca & pluria noscens.* Et solúsne Pighius hîc pro magistro? Tum ego, Qui viam ad mare nescit, amnem sibi quærit ducem: sic nos te Pighi, vti penetremus ad mare illud antiquitatum. Eia! vrgetis modestiam meam, inquit. sed enim ne alienum sit ab hac mensâ. Renidens Duza: Adeò hic sermo, Pighi, mensæ non disconuenit, vt Romani rem ipsam cottidie oculis vsurpauerint super mensam. Nam in omni lætiori conuiuio solemne fuit, in triclinio paria aliquot gladiatorum exhibere ad pugnam. Ortus, vt videtur, mos à Campanis: de quibus Silius lib. XI. Punicor.

Quinetiam exhilarare viris conuiuia cæde
Mos olim, & miscere epulis spectacula dira
Certantum ferro, sæpe & super ipsa cadentum
Pocula, respersis non parco sanguine mensis.

Strabo de iisdem lib. quinto: ἐπὶ τοῦτον δὲ ἀνεῤῥύησαν, ὡς ὅτι

Vtilitas intellectæ rei gladiatoriæ.

Gladiatores olim super mensam:

Auctoribus Campanis.

ὡς ἐπὶ δεῖπνον ἐκάλουν πρὸς ζεύγη μονομάχων, ὁρίζοντες ἀριθμὸν κατὰ τὴν τῶν δειπνῶν ἀξίαν. id est: *Eò luxus proiecti sunt, vti conuiuas vocarent ad paria gladiatorum, quorum numerum augebant minuebántve pro dignitate cuiusque conuiuij.* Liuius libro nono: *Et Romani quidem ad honorem deûm insignibus hostium armis vsi sunt: Campani ab superbiâ & odio Samnitium, gladiatores (quod spectaculum inter epulas erat) eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt.* Ab iis ergo auidè hauserunt Romani. de quibus Nicolaus Damascenus: τὰς τῆς μονομάχων θέας, inquit, οὐ μόνον ἐν πανηγύρεσι καὶ θεάτροις ἐποιοῦντο Ρωμαῖοι, ἀλλά κ' ἀν ταῖς ἑστιάσεσιν. ἐκάλουν δ' ἔν τινες πολλάκις ἐπὶ δεῖπνον τοὺς φίλους ἐπί τε ἄλλοις, καὶ ὅπως ἂν δύο ἢ τρία ζεύγη ἴδοιεν μονομάχων, ὅτε καὶ κορεσθέντες δείπνου καὶ μέθης, εἰσεκάλουν τοὺς μονομάχους. καὶ ὁ μὲν ἅμα ἐσφάττετο, αὐτοὶ δ' ἐκρότουν ἐπὶ τούτῳ ἡδόμενοι. id est: *Spectacula gladiatorum non per ferias tantùm & in theatris Romani exhibuerunt, sed priuatim in conuiuiis. Quin & ad cænam sæpe amicos vocare soliti, cum ob alia, tum vt bina aut terna paria gladiatorum viderent: quos vino iam & cibo madidi intrò vocabant. atque ille quidem trucidabatur: isti plausum manibus dabant, tanquam in re lætâ.* Nec de alio ritu Horatium exaudio:

Quos Romani imitati.

Cædimur, & totidem plagis consumimus hostem
Lento Samnites ad lumina prima duello.

Horatius explicatus.

Lumina accipio, cænæ, præter opinionem florilegi interpretis. Perseuerauit ille mos ad extrema imperij tempora. Capitolinus de Vero: *Gladiatorum etiam frequentis (ita inibi lego) pugnas in conuiuio habuit, trahens cænam in noctem, & in thoro conuiuiali condormiens.*

Lampri-

Lampridius de Antonino: *Gladiatores ante conuiuium pugnantes, sibi frequenter exhibuit.* Atque hi conuiuales gladiatores sunt, quos Cubicularios Lampridius in Commodo dixit: *Inter hæc, habitu victimarij victimas immolauit: in arenâ, rudibus; inter cubicularios gladiatores pugnauit lucentibus aliquando mucronibus.* Ita paullò veriùs doceo, quàm Turnebus: qui Rudiarios pro Cubiculariis substituit, deâ non fauente. Nam & Dio illum in publico sine ferro; domi gladiis, & ad cædem vsque, dimicasse commemorat: καὶ ἐμονομάχει, inquit, ὅπου μὲν, ἀς καὶ φονεύειν τινάς· ἐν δὲ τῷ κοινῷ, ἄνευ σιδήρου καὶ ἄνευ αἵματος ἀνθρωπείου. id est, *Et digladiabatur domi quidem, etiam ad cædem quorumdam; in publico autem, sine ferro, & sine sanguine humano.* Desierat Duza, & ad eum ego: Sed censen' hanc legitimam in conuiuio pugnam fuisse, an quasi lusum? Hostibus quidem nostris, inquit, sit hic lusus. prorsus legitima pugna, & cum applausu conuiuantium, occidebant, occidebantur. Ita Nicolaus: cuius verba, vt video, præteruolarunt tuas aures. Vultu auersatus feritatem eam Victor, Di boni! crudas & immanes epulas! inquit. & iam miror Lapitharum conuiuia in prouerbium isse, non isse Romanorum. Quid illos culpas? respondit Duza. nos ecce Galli nihilo meliores. Posidonius: Κελτοὶ, iuquit, παρὰ τὸ δεῖπνον μονομαχοῦσιν. id est, *Galli super cænam digladiantur.* Imò hoc ampliùs scribit, eò dementiæ prouectos, vt paullulo argento vel vasis aliquot fictilibus conducti (quæ pacto scilicet propinquis darentur) supini in scuto immobilesque iacerent, atque ibi accedens alius iugulum iis incideret.

Cubicularij gladiatores.

Vulgata in Lampridio lectio defensa, distinctione tamen adiuta.

Cruenta Romanorum conuiuia.

Celtarum siue Germanorum magis.

cideret. At enim, inquit Victor, de Germanis id accipi commodius verius que est. Scis enim quomodo Græci vsitati voce κελτὸν.

CAPVT VII.

In genere de Spectaculis primò. Tum de celebritate & frequentiâ Gladiatorij ludicri. quamque id gratum. Quo nomine antiquis dictum. Munus, Munerarius, Munerator. Editio, Editor. Tacitus correctus. Gladiatores significatione duplici, pro re pro que hominibus.

AT tibi, Pighi, satin' vt præcisa nunc omnis ter-giuersatio? Perge, cum Musis beneuolentibus. Sed mussante etiam Pighio, ego velut commotior, Quam lenta hæc materies? inquam: corbita celerius moueatur in tranquillo mari. Fac, siquid facis. At Pighius renidens, Sine præmeditet saltem, inquit. Vnde enim tam numerò possim, de re obsitâ & vetustâ? Nos precabimur, ait Lernutius, Numeriam deam tibi vt adsit & Monetam. De postremâ, inquit, accipio omen: fauentior vt mihi quam Antuerpiæ sit. Vos audite, adiuuate, & aberrantem dirigite.

Spectaculorum res hec antiquis quidem sine curâ fuit. scripseruntque de iis ex professo, quod sciamus, Suetonius Tranquillus, & Tertullianus. Alterius liber nunc est: alterius, fuit. Sed causa scribendi iis finisque non vna. Ille vt explicaret: noster vt damnaret, descenderunt in hanc arenam. Et sanè plerique Theologi è priscis, cùm viderent pietatis damno, addictum deuinctumque populum his ludis, passim inuecti in eos, vt libidinis fœuitiæque

Scriptores etiam olim de re ludicrâ.

* *Præter hos, etiam Sinnius Capito.*

Theologi veteres inuecti in spectacula crebrò.

fontes. Et bonè illi nec malè nunc ego, qui per Suetonij vestigia iens ritus illustrabo putsci & nobis ignoti æui. Quomodò enim vel illos ipsos viros sanctos legemus capiemusque, nisi cognitione aliquâ imbuti rerum earum quas carpunt? Vt omittam scripta omnia profana, quibus immittenda lux ab hac narratione. Atque vt primas totius sermonis lineas ducam; Spectaculorum apud Romanos quadrigas constituo, Gladiatores, Venationem, Circenses, Scenam. Tria ex iis ad oculos maximè, vnum pertinuit ad aures. Quæ ad oculos, propria ferè Romanorum, aut si in aliâ gente, tenuia præ istis, & dictu parum digna. Scio & Agones Musicos fuisse, & Gymnicos ludos: sed nouè illa traducta Romam, nec mihi nunc curæ. Dicam de Gladiatoribus, vt petistis. quod inter omnia scire vos volo celeberrimum fuisse frequentissimumque Romæ. Cicero adfirmat seriò, oratione pro Sestio: *Equidem existimo nullum tempus esse frequentioris populi, quàm illud gladiatorium: neque concionis vllius, neque verò vllorum comitiorum.* Et in quo plebs maximè vel delectabatur, vel veriùs, insaniebat. Idem Cicero, de gladiatoribus: *Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentiâ atque omni genere hominum celebratur, quo multitudo maximè delectatur.* Idemque studium appositè exprimit & tangit quicumque scriptor. De caussis corruptæ eloquentiæ. *Iam verò*, inquit, *propria & peculiaria huius vrbis vitia pænè in vtero matris concipi mihi videntur, histrionalis fauor, & gladiatorum equorumque studia, quibus occupatus obsessusque animus, quantulum loci bonis artibus re-*

Diuisio spectaculorum.

Gladiatorij ludi, inter omnes, celeberrimi.

Gratissimi plebi.

Inuentuti in deliciis.

tibus relinquit? quotumquemque inueneris, qui domi quidquam aliud loquatur? quos alios adolescentulorum sermones excipimus, siquando auditoria intrauimus? Nam illud fœdum, incredibile, quod addit: *Ne præceptores quidem vllas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent. Colligunt enim discipulos non seueritate disciplinæ, nec ingenij experimento, sed ambitione salutantium & illecebris adulationis.* Spectaculum hoc appellatum propriè, Munus. vel quia populo gratis daretur, vel, vt Tertullianus ait, *ab officio, quia officium se mortuis facere arbitrabantur.* Et bene ac peritè Tertullianus. nam Munus propriè officium antiquis, sicut Munis, officiosus. Festus: *Munem significare certum est officiosum: sicut è contrario immunis dicitur, qui nullo fungitur officio.* At origo gladiatorum, vt mox dicam, à funebri re. Is qui præbebat, ab eâ voce Munerarius dictus. Glossæ, *Munerarius, ὁ τῶν θηρίων.* cuius vocis primum patrem Quinctilianus facit Augustum libro VIII. *Quædam in vsu*, inquit, *perquàm recentia, vt Messalla primus Reatum, Munerarium Augustus primus dixerunt.* Nam anteà vel Domini ludorum dicebantur, vt Ciceroni de Legibus: vel Editores, & res ipsa Editiones, Capitolinus in Antonino: *Absens populi Romani voluptates per ditissimos editores curari vehementer præcepit.* Lapis propter Neapolim: HIC. OBLITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO. IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN. MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORVM. ET. OMNEM. APPARATVM. PECVNIA. SVA. EDIDIT. Alius Prænestæ: OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM. MVNERIS. BIDVI. Et

*Exemplum habes in Suetonij Nerone, cap. xxij.

Hi ludi propriè Muneris nomine venient: etsi Venatio etiam comprehensa, vt dico lib. iij.

Munerarius.

Dominus.

Editor.

Editiones.

exempla pluria obuia vulgò. Tacitum in hac voce bene emendasti Lipsi, lib. III. Annal. de vitiis Drusi: *Huc potius intenderet, diem ædificationibus, noctem conuiuiis traheret.* benè, inquam, tu, *editionibus*: quia ad ludos hos cruentos edendos frequentandosque Drusus pronus. Nec sine causâ tamen ficta ab Augusto illa vox noua. quia Editores Dominíve, communes sunt omnibus ludis: Munerarius non nisi is qui munera edit, id est Gladiatores aut Venationes. Muneratorem dixit magis nouè Florus de Spartaco: *quasi planè expiaturus omne præteritum dedecus, si de gladiatore munerator fuisset.* Hîc Lernutius, Sed non res ipsa, etiam Gladiatorium dicta? quæ vox mihi alibi lecta. Ad illum Pighius, Lecta in Liuio, inquit: sed pro auctoramento pretioque gladiatorum, non pro ludis. At Cicero aliíque, plus semel Gladiatores, pro spectaculo & munere ipso vsurpant, homines pro re: vt contrà rem pro hominibus, cùm Seruitia, Coniugia dicimus, seruos & coniuges ipsos. De verbo quod satis est dixi, si addidero Gladiatorem à Quinctiliano definiri *qui in arenâ populo spectante pugnauit.* Ita enim hîc appello: non eos, quos Iurisconsultus, l. vlt. De iure immunitatis μαχαιροποιοὺς dixit; satis propriè, at parum vsitatè.

In Tacito coniectura.

Munerator.

* Vide lib. II. cap. V. Gladiatores, pro ipsis ludis.

* Lib. II. ad Attic. ep. I. Philip. I. & IX. aliâsq;.

Gladiator quis.

CAPVT

CAPVT VIII.

Dispositio & ordo futuri sermonis. Origo ludicri: & caussa. Ciceroni lux facta. Primi gladiatores. Ausonio præluximus, eumque emendauimus. Recensio veterum munerum. quæ olim comprehensa Actis, inter res serias. In illustrium funere gladiatores: mox etiam plebeio. idque ex testamento. Postremò & faminarum.

AD ipsam rem venio. de quâ dicenda mihi quatuor, Origo progressusque, Locus, Homines, Modus. Hæc septa non transiliam: si fecero, lineam aduersum me poscite, vt olim vrbanè Afer. Origo gladiatorum à re funebri; exemplum, ab Etruscis. Ita Damascenus Nicolaus tradit: οἱ Ῥωμαῖοι, inquit, παρὰ Θυρρηνῶν παρελαβόν τὸ ἔθος. id est, *Romani à Tyrrhenis morem hunc accepêre.* At fortasse Etrusci ipsi à Græcis. Hermippus certè apud Athenæum τῶν μονομαχούντων εὑρετὰς ἀποφαίνει τοὺς Μαντινεῖς, *inuentores gladiatoriæ pugnæ facit Mantinenses.* Et Statius Papinius extremo libro VI. inter certamina ludosque Argolicos, etiam Gladiatorios tentatos ponit: idque prisco illo (nescio an satis cautè) æuo. Vndecumque exemplum; caussa tamen & origo, Funus. Tertullianus: *Olim quoniam animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captiuos vel malo ingenio seruos mercati in exsequiis immolabant. Postea placuit impietatem voluptate adumbrare. itaque quos parauerant, armis quibus tunc & qualiter poterant eruditos, mox edicto die inferiarum, apud tumulos erogabant. Hæc muneris origo.* Et cum illo Seruius ad hoc Virgilij, *Viuentes rapit, inferias quos immolet vm-*

Termini gladiatorij huius sermonis.

Gladiatores orti ab Etruscis.

*Sed hoc ad duellũ potius pertinere videtur, quàm ad hoc ludicrum.

Caussa præbendi, Funus.

let vmbris. *Moris erat*, inquit, *in sepulchris virorum fortium captiuos necari. quod postquàm crudele visum est, placuit gladiatores ante sepulchra dimicare, qui à busti cineribus Bustuarij dicti.* Quod suggerit de Bustuariis, Ciceroni præibit ad lucem scribenti in Pisonem: *Neque ego cessissem, & me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo Bustuario gladiatore* (Clodium intellegit) *& tecum decertandum fuisset.* Mos autem vetus quem tangunt immolandi captiuos, vel ex Homero notus, apud quem Achilles in Patrocli rogum coniecit

Δώδεκα μὲν Τρώων μεγαθύμων ἔξοχε ἐδλές.

Bis senos iuuenes Troiano sanguine cretos.

Itaque prætextu hoc religionis dati publicè Romæ primi gladiatores. Dico publicè. quia facilè suspicor iamanteà priuatim & per conuiuia inmotuisse. At publicè primò in Foro boario, anno vrbis cccexc. Dederunt M. & D. Bruti, caussâ mortis patris. Valerius Maximus adnotauit: *Gladiatorium munus primum*, inquit, *Romæ datum est in Foro boario, Ap. Claudio & M. Fuluio Cos. Dederunt M. & D. Bruti, funebri memoriâ patris cineres honorando.* Et Epitome Liuiana XVI^a. *D. Iunius Brutus munus gladiatorium in defuncti patris memoriam edidit primus.* vbi malè tamen scriptoris an exscriptoris culpâ, omissus Marcus. Ausonius,

Tres primas Threcum pugnas, tribus ordine sellis
Iuniadæ patrio inferias misêre sepulchro.

Ita rectè. & * Threces, pro quouis gladiatore. Phæaces non habent hîc locum, quidquid vetus liber eos ingerat, & vir doctus, qui in iis defendendis sudat. Malè autem *tribus ordine sellis*, pro, *bellis*. Nam intellegi vult

Bustuarij gladiatores.

Cicero explicatus.

Captini ad bustum immolati.

Primi publici gladiatores Romæ.

*Vide lib. II. cap. XV.

Ausonius correctus & explicatus.

legi vult primò data tantùm tria paria: quæ poëticè & μεγαλύνων appellat tria bella, non aliter quàm anteà *Tres Threcum pugnas.* Hæc origo. & fallor? an numquam rep. illâ priscâ data munera, nisi in funere, &, vt Liuius appellat, mortis caussâ? Non fallor. Illum ipsum scriptorem videamus, qui, in libris qui exstant, pleraque ea scriò recensuit & cum curâ. Libro XVI. narrauerat (id enim ex Epitomâ liquet) tria paria data à Iuniis. Ecce annis quinquaginta pòst, (non enim prius in ipso Liuio reperio) refert data paria * duo & viginti, anno vrbis DXL. Verba eius è libro XXIII. *M. Æmilio Lepido qui bis Consul fuit, filij tres L. M. Q. ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & viginti per triduum in foro dederunt.* Iterum libro XXXI. intericctis quatuordecim fermè annis, P. Sulpicio C. Aurelio Coss. * paria vigintiquinque. *Ludi*, inquit, *funebres eo anno per quatriduum in foro mortis M. Valerij Læuini caussâ. paria quinque & viginti pugnarunt.* Et libro XXIX. *P. Licinij funeris caussâ Visceratio data, & gladiatores* * CXX. *pugnarunt.* Qui numerus grandior, quàm vt conueniat in id æuum: scribamque *gladiatores* LXX. Denique etiam, anno vrbis DLXXX. * paria data triginta septem: quod velut primariæ magnificentiæ recensuit lib. XLI. *Munera*, inquit, *gladiatorum eo anno parua aliquot alia data. vnum ante cetera insigne fuit, vt per triduum quattuor & septuaginta homines pugnarint.* Nec * pluriens, quod mens mihi suppediter, gladiatorum mentio in Liuio: nisi lib. XXVIII. de Scipionis munere, quod in prouinciâ præbitum, non Romæ. *Scipio*, inquit, *Carthaginem ad*

Olim, tantùm in funere gladiatores.

In Liuio diligens recensus munerum publicorum.

* I.

II.

* III.

* IV.

* V.

*Eò, quia libri alij desunt. Nam pari curâ vbique recensuit.

ginem ad vota soluenda diis, munusque quod mortis caussâ patris patruique parabat, edendum rediit. Victor hîc interpellans, Quæso, inquit, quod consilium aut quod otium Liuio, in grauem illam historiam res ludicras intexere & has verè nugas? Pighius, Nugas nobis, inquit: non Romanis, qui hæc talia etiam referebant in Acta vrbis: atque inde scito Liuium hausisse. Satis id liquet ex Epistolâ Ciceronis ad Cæliũ: à quo cùm petiisset acta omnia vrbis ad se mitti, ille *gladiatorum compositiones* miserat, Cicerone leuiter irridente & indignante. Sed ne excidam, quod dicitur, à lineâ, in funere tantùm olim noti gladiatores: nec eo omni, sed virorum principum, illustriorumque. Non enim dabantur, credo, nisi in funere Indictiuo. Cicero suadet 11. de Legibus: *reliqua sunt in more*, inquit, *funus vt indicatur, siquid ludorum.* Et Festus: *Indictiua funera sunt, quibus adhibentur nõ ludi modò, sed etiam desultores.* Spectauit eò Spartaci immane factum, qui illudens, & quasi imitatione Romanâ, Crixo è ducibus suis cæso, CCC. captiuorũ morte parentauit, hoc gladiatorio ritu. Appianus narrat. & Florus eleganter: *Ille*, inquit, *de stipendiario Thrace miles, de milite desertor, inde latro, deinde in honorem virium gladiator, defunctorum quoque prælio ducum funera imperatoriis celebrauit exsequiis, captiuosque circa rogum iussit armis dimicare, quasi planè expiaturus omne præteritum dedecus si de gladiatore munerator fuisset.* Imperatorum ergo, procerumque. Sed paullatim, vt solet, res inrebuit: & à tenui canali in mare quoddam (fas sic loqui) excreuit editionum. Dare enim cœperunt vulgò etiam priuati:

Gladiatorum editiones Actis publicis perscripta.

Ea non in omni morte, sed illustri.

Floro & historiæ data lux.

Mos etiam in priuatorum. Idq; ex testamento.

priuati: & plerisq. ea cura in testamentis. Cauebant enim post mortē suam tot & tot paria sibi edi. Tertullianus: *Priuatorum memoriis legatariæ editiones parentant.* Seneca de Breuitate vitæ: *Quidam disponunt etiam illa quæ vltra vitam sunt, moles magnas sepulchrorum, & operū publicorum dedicationes, & ad rogū munera, & ambitiosas exsequias.* Munera ad rogū, gladiatores sunt: rideo, qui *munia* subiiciunt. Apud Horatium, heredes

Ni sic fecissent, gladiatorum dare centum
Damnati paria.

Firmata & interpretata Seneca scriptura.

Apud Persium senex,

——*at tu meus heres*
Quisquis es, à turbâ paullum seductior audi.
Dis igitur genioque ducis centum paria ob res
Egregiè gestas indico.

Persius explicatus contra vulgum.

Quæ malè accipi scio de Hecatombâ. Cicero pro Sullâ: *Ita prorsus: interpositi sunt gladiatores, sed quos testamento patris deberi videmus.* Imo vsque eò mos eualuit, vt ditiori aliquo mortuo, populus Munus efflagitaret, velut debitum, & ex præscripto legis. Exemplum in Suetonio insigne, cum Tiberij reprimentis laude. *Cùm Pollentiæ plebs*, inquit, *funus cuiusdam primipilaris non prius exi foro misisset, quàm extortâ pecuniâ per vim heredibus ad gladiatorium munus: cohortem ab vrbe, & aliam à Cotyis regno, dissimulatâ itineris caussâ, detectis repente armis, per diuersas portas in opidum immisit. ac partem maiorem plebis & decurionum in perpetua vincula coniecit.* Nec verò hæc fini aut in virorum saltem funeribus stetit mos: transiit etiam (pudet pigetque) ad fœminarum. Dux & auctor rei stirps illa Veneris

Licentia plebis in flagitādis munerib.

In mulierum etiam funeribus dati.

Cæsar Iulius: *qui munus populo epulúmque in filiæ memoriam pronũtiauit, quod ante eum nemo*, ait Suetonius cap. xxvi. Et confirmat Dio: ἐπὶ τῇ θυγατρὶ, inquit, καὶ θηρίων σφαγὰς καὶ ἀνδρῶν ὁπλομαχίας ἐποίησεν. id est, *Filiæ suæ & ferarum cædes, & virorum pugnas exhibuit.* Nec dubitate quin Diui exemplum cupidè imitatus sit vulgus. In Spartiano certè lego, *Hadrianum præcipuos honores socrui suæ ludis gladiatoriis impendisse.*

CAPVT IX.

Præter funus & religionem, etiam voluptatis caussâ dati gladiatores. A pleriſque magiſtratibus. etiam Sacerdotibus. Arcarius, (in quâ voce Lampridius correctus.) Imperatoribus.

Voluptatis caussa præbiti.

FONTEM crebræ editionis habetis: sed vnum. Alter supereſt, Voluptas. Postquàm enim res placere populo visa, & omne vulgus cupiens harum voluptatum: ecce ansa præbendi reperta est etiam citra funus. Florus tangit & carpit: *Vnde*, inquit, *gladiatorij aduersus dominos suos exercitus? nisi ad conciliandum plebis fauorem effusa largitio, cùm spectaculis indulget, supplicia quondam hostium, artem fecit.* Scilicet nimis raræ illustrium diuitumque mortes: & inuentum, vt Magistratus darent, Sacerdotes, Principes, deniq; omnes qui gratiam à populo exambire vellent aut honorem.

Ab omnibus qui in honore.

Bene Tertullianus ad hanc insaniam, *Transiit*, inquit, *hoc genus editionis ab honoribus mortuorum ad honores viuentium; Quæsturas dico & Magistratus & Flaminia & Sacerdotia.* Et Lactantius lib. vi. *Quid dicendum est de iis, qui populari leuitate ducti, vel magnis*

magnis vrbibus suffecturas opes (notate de effuso sumptu) *exhibendis muneribus impendunt? Nisi eos dementes atque furiosos, qui præstent populo quod & ipsi perdant, & nemo eorum quibus præstatur accipiat.* Distinctè & velut per indicem de omnibus dicam. sed propitia mihi esto dea Fides: quia vereor vt apud istos inueniã fidem. Primi è magistratibus dederunt, vt coniicio,

ÆDILES. Quidni enim exemplum rei primum ab illo magistratu censeam, cui, velut peculiare munus, ludi? Adde quòd antiquissima mentio Ædilitiorum aliquot munerum Ciceroni de Officiis secundo: quem est videre. Etiam Cæsar Ædilis munus præbuit, ex Suetonio cap. x. & Plutarcho in eius vitâ. Editio tamen ea quando cœperit, non calliderè scio: vix est vt ante sexcentesimũ vrbis annum, si non imponit mihi Liuius. Cur enim funebria aliquot munera recenset, nulla Ædilitia: quæ probabile fuisse simpla, & Senatorij apparatus? Quandocunque cœperint, mansêre tamen ad extrema imperij, redensetq. Capitolinus in Gordianis: *Ædilitatis suæ tempore, duodecim populo Romano munera, id est per singulos menses singula de suo exhibuit.* Secundò dedêre

Coniectura de exortu voluptarij muneris.

PRAETORES, more item vetere. Plutarchus, in Bruto, Cassium facit cum alloqui: παρὰ μὲν τ̃ ἄλλων στρατηγῶν, ἐπιδόσεις καὶ θέαρας καὶ μονομάχους: παρὰ σοῦ δὲ τὴν κατάλυσιν δ̃ τυραννίδος ἀπαιτῶν). id est: *Ab aliis quidem Prætoribus munera, & spectacula, & gladiatores: à te verò depulsionem tyrannidis populus exspectat.* Augustus aliquid hac in re innouans & astringens, τοῖς μὲν στρατηγοῖς τὰς παρηγύρεις πάσας, ἐκ τε τ̃ δήμου δίδοσθαι πᾶσι τοῖς

In Prætoribus mutata spectacula.

E publico dari sumptus.

τὰ δὲ τοῖς κελεύσας, καὶ προσαπειπὼν μήτε ἐκείνας, ὁπόθεν τινὰ πλεῖν τοῦ ἑτέρου ἀναλίσκειν, μήθ' ὁπλομαχίαν, μήτ' ἄλλως, εἰ μὴ ἡ βουλὴ ψηφίσαιτο· μήθ' αὖ πλειοναχοῦ ἢ δὶς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε πλείους εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖν: id est, *Prætoribus curam ludorum omnium imposuit, è publico aliquid eis dari præcipiens: & interdicens, ne quis à se aliquid amplius altero impenderet, siue in Gladiatores, siue in alios, nisi Senatus id decreuisset. Néve sæpius, quàm bis quoque anno, Gladiatores daret, neu plurium quàm sexaginta parium:* ait Dio, libro LIIII. Posteà tamen edictum illud, quà de sumptu est, laxauit Augustus idem: καὶ τοῖς βουλομένοις τῶν στρατηγῶν τριπλάσιον τοῦ παρὰ τοῦ δημοσίου σφίσιν ἐς τὰς πανηγύρεις διδομένου προσαναλίσκειν ἐφῆκεν. id est, *Et Prætoribus, siqui vellent, concessit, vt triplum in ludos impenderent, eius quod è publico accipiebant.* Imò è publico aliquid dari vltrà vetuit, narrãte eodem Græco, lib. LV. τὸ ἀργύριον τὸ τοῖς στρατηγοῖς, τοῖς τὰς ὁπλομαχίας ποιοῦσιν, ἐκ τοῦ δημοσίου διδόμενον, ἐκέλευσε μηκέτ' ἀναλίσκεσθαι. id est, *Pecuniam Prætoribus, qui Gladiatores darent, è publico attribui solitam, vetuit vltrà in eam rem absumi.* Caligula etiam aliquid constituit hac in re: καὶ δύο στρατηγοὺς, ἐς τὰς ὁπλομαχικὰς ἀγῶνας, ὥσπερ ποτὲ ἐγίγνετο, λαχόντας ἐκέλευσε: id est, *& duos Prætores, ludos Gladiatorios, vti anteà factũ, sortiri iussit.* notat Dio lib. LVIII. At Claudius prorsum vetuit, & à Prætoribus ea munera remouit. Idem Dio: τοῖς τε στρατηγοῖς τοὺς ἀγῶνας τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀπηγόρευσε μὴ ποιεῖν. id est, *Prætores vetuit vltrà edere Gladiatoria munera.* fortasse tunc, cùm Quæstoribus imposuit, vt dicam. Videntur tamen iterum irrupisse, & sub Traiano ea Iuuenalis agnoscit:

Sed mox sublati.

* Credo id capiendum, vt iterum publico sumptu dederint, permissu Caij. Claudius prætoria munera tollit.

Quæ mox iterũ in vsu.

——quan-

——*quanti sua funera vendant*
Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.
Nec dubitant celsi prætoris vendere ludis.

De arenâ enim ij versus. Et Lampridius in Commodo: *Commodianum etiam Prætorem dixit, quo præsente sæpissimè gladiator pugnauit.* vbi legam, *præsidente.* Tertiò

Lampridius correctus.

QVAESTORES. institutio Claudij, vt disertè notat Tranquillus cap. XXIIII. *Collegio Quæstorum pro stratura viarum gladiatorium munus imunxit.* Quod tamen conatus Nero tollere, qui sanxit, *vt ne designatis quidem Quæstoribus gladiatores edendi necessitas esset.* Sed reduxit denuò Domitianus, & *Quæstoria munera olim omissa reuocauit*, vt scribit Suetonius capite IIII. Itaque crebra mentio deinceps. Capitolinus in M. Antonino: *Gladiatorium quasi priuatus Quæstor edidit munus.* Idem in Vero: *Medius inter Pium & Marcum resedit, cùm Quæstor populo munus daret.* Spartianus in Caracallâ: *Papinianus qui ante triduum Quæstor opulentum ediderat munus.* Non leuauit sed auxit Quæstorum onus Alexander: qui *Quæstores candidatos iussit ex suâ pecuniâ munera populo dare: sed vt post Quæsturam Prætoras acciperent, & prouincias regerent*, ait Lampridius. Quartò dedêre

Quæstorum munera Nero tollit.

Frustrà reuocante iterum Domitiano.

CONSVLES, *exemplis tamen haud ita crebris. Cicero secundo de Offic. *magnificentissima Pompeij munera secundo consulatu* celebrat. Marcellus Iurisconsultus l. XXXVI. De condit. & demonstr. *Viuo Mæuio Seius consul designatus est, & munus edidit.* Et facit Suetonij locus, Nerone capite IIII. Hæc de magistra-

*Non crebrò reperta consularia munera. dico de gladiatoribus. Nam de Venatione, sæpe. Et ad eam hæc ipsa possis referre, excepto Tranquilli loco.

tibus reperio. Iam verò dedêre etiam

SACERDOTES. atque ita Pontificales ludos in Tranquillo obseruo Aug. cap. XLIIII. & Sacerdotales ludos in Plinio libro VII. Epistolarum. Addite & Tertulliani verba, quæ suprà. Item nouo nomine & re

ÆRARII. Ita enim sanè in Lampridij Alexandro legitur: *Ærarios verò instituit qui de arcâ* (ita vetus lectio) *fisci ederent munera, eademque parciora.* quamquam emendandum censeo, *Arcarios instituit*, & mox, *de arcâ fisci.* Arcarij enim apud * Symmachum, Cassiodorum, & in Codice Theodosij lecti, qui præerant arcæ. Denique

Lampridius emendatus.

Arca & Arcarij.

*Iureti Notas ad Symmachum vide, lib. 1. epist. LXII.

IMPERATORES, ita quidem frequenter, vt hoc eximium censuisse videantur inter munia Principatus. Dabant enim Natali suo: dabant Quinquennalibus, Decennalibus, Vicesimalibus: dabant in Dedicatione publicorum operum: in victoriâ & triumpho: & per variam occasionem, vti ex historiâ inferioris ævi promptum colligere, ne fastidium vobis pariam tot exemplis.

Principes quando dederint.

CAP.

CAPVT X.

Nec Romæ solùm, sed in prouincijs. Vbi reges dabant, præsidésque. Paulatim in colonijs & municipijs increbuit mos: vbi minores magistratus dabant. Posteà promiscuè priuati, vario prætextu. Dies etiam, quibus ex more dabant.

ROMAE ista. Quid in prouinciis? certè & eas peruasit studium huius ludicri, velut tabes. Primus Perseus Macedonum rex transtulit in Græciam: quod docuit me Liuius libro XLI. *Spectaculorum quoque magnificentiâ*, inquit, *reges omnes vicit superiores. reliquorum sui moris & copiâ Græcorum artificum: gladiatorium munus Romanæ consuetudinis, primò maiore cum* terrore *hominum insuetorum ad tale spectaculum, quàm cum voluptate dedit. deinde sæpius dando, & modò vulneribus tenus, modò sine missione etiam, & familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, & armorum studium plerisque iuuenum accendit.* Nec dubiè alij reges & dynastæ, in sua regna. Et profanæ solùm gentes? imò ipsi ecce Iudæi. apud quos * Herodes rex sub Augusto in singulis pænè opidis theatra & amphiteatra constituit. & Agrippa vnâ commissione dedit paria septingenta, Romanos quodammodo ipsos exsuperans. Iosephus lib. XIX. in hæc verba: Επεδαψιλεύσατο αὐτῶν τὸ καθ' ἑρωσιν μεγαλοπρεπῶς, ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ, πλήθει μονομάχων, τῷ αὐτῷ δεικνὺς μεγαλόνοιαν· ἔνθα καὶ τῷ κατὰ πλῆθος ἀντίταξιν, βελημάχους ἄνδρας τῆς θεωμένων τέρψιν, ἑπτακοσίοις ἀνδράσιν ἑπτακοσίους μαχησομένους ἔπεμψε, κακούργους ὅσους εἶχεν ὑποτάξας εἰς τὴν δὲ τὴν

Dati etiam in Prouinciis, à regibus.

Quando in Macedonia, & sortasse Græciâ, primùm.

*Quod ipsum hodie euenire.

Quando in Iudæâ.

*Vide Iosephum lib. XIX. variis locis.

Multitudo gladiatorum in Iudæâ.

τὴν πρᾶξιν, ἵνα οἱ μὲν κολασθῶσι, τὸ πολέμου δὲ ἔργον γένῃ τέρψις εἰρήνης. id est: *Deductionem eorum operum magnificè celebrauit, in Amphitheatro, copiâ gladiatorum, ostendens animi sui magnitudinem. Vbi etiam, vt multitudine inter se pugnantium augeretur voluptas spectantium, septingentos viros cum septingentis commisit, noxios quotquot habuit in hanc operam destinans: vt & illi pœnas dignas luerent; & belli imago, voluptas in pace esset.* Nec reges solùm insanierunt hanc insaniam, sed etiam in prouinciis passim Proconsules Præsidesque. Ab eâ mente est, quod Tacitus Iunio Blæso qui Pannoniæ Præfectus, gladiatores adtribuit, lib. 1. Annal. *Nocte proximâ*, inquit, *iugulauit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat.* Et mox: *Pars militum gladiatores, qui è seruitio Blæsi erant, vinciunt.* Et multo clariùs lib. XIII. *Edixit Cæsar ne quis magistratus aut Procurator qui prouinciam obtineret, spectaculum gladiatorum aut ferarum, aut quod aliud ludicrum ederet. Nam antè non minus tali largitione, quàm corripiendis pecuniis subiectos adfligebant: dum quæ libidine deliquerant, ambitu propugnant.* Vbi etiam vetitas eiusmodi editiones videtis: sed obedientiâ, vt credo, non diuturnâ. Iam verò coloniæ & municipia pleraque æmulabantur: & passim inter reliquias vetustatis Amphitheatra etiamnunc, cædium istarum sedes. Atque vt Romæ magistratus præbebant: sic in coloniis municipiisq. Duumuiri aut Ædiles. Apuleius indicat libro x. *Thyasus*, inquit, *oriundus patriâ Corintho, gradatim permensis honoribus, quinquennali magistratu fuerat destinatus. & vt splendori capessendorum responderet fascium,*

Dati etiam à Præsidibus.

Tacitus explicatus.

Dati in coloniis & municipiis vulgò.

Ab Aedilibus.

manus

manus gladiatorum triduanis spectaculis pollicitus, latiùs munificentiam suam protendebat. Nam quòd scribit quinquennalem magistratum, non alios intellegit quàm Ædiles quinquennales. Sed & multi priuati dabant, nullâ lege, ad populi tantùm gratiam & pecuniæ suæ illudentes. Sic apud eundem Apuleium lib. IIII. in Platearum ciuitate Democharis quidam, *munus gladiatorum editurus, genere primarius vir, & opibus pluribus, & liberalitate præcipuus, digno fortunæ suæ splendore publicas voluptates instruebat.* Sic apud Martialem nescio quis cerdo: quem poëta tangit iure,

Apuleio lux, silente Beroaldo.

Dati etiam à priuatis.

Das gladiatores sutorum regule cerdo:
Quodque tibi tribuit subula, sica rapit.

Imò à cerdonibus.

Apud Tacitum, Fidenis, Atilius quidam generis libertini. Et ab hac caussâ in lapidibus frequenter decreti honores leguntur: vt Prænestę,

Statua ob præbitionem, & tituli passim.

A. MVNIO. A. F.
MIN. EVARISTO
*SPL. EQ. R. PAT. COL.
OMNIB. HONOR.
NITIDE. FVNCTO
OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM
MVNERIS. BIDVI. POPVLO
POSTVLANTE. BIGAM
PLACVIT. EQVEST. STATVA
DECRETO. ORDINIS. EVM
ORNARI
I. D. D. D.

**id est, Splendido equiti Romano, patrono coloniæ.*

Item iuxta Neapolim:

L. EGNATIO. INVENTO
PATRI. L. EGNATI. POLLI
RVFI. HONORATI. EQVO. P.
AB. IMPERATORIBVS. ANTONINO
ET. VERO. AVG.
HIC. OBLITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO
IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN.
MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORVM
ET. OMNEM. APPARATVM. PECVNIA. SVA
EDIDIT
COLONI. ET. INCOLÆ
OB. MVNIFICENTIAM. EIVS.
L. D. D. D.

Dabant pro salute principis.

Frequens etiam titulus præbendi, Salus Imperatoris. Sic Sueſſæ C. Titio cuidam honores decreti in marmore leguntur, QVOD. PRO. SALVTE. ET. INDVLGENTIA. IMP. ANTONINI. PII. FELICIS. AVG. MVNVS. FAMILIAE. GLADIATORIAE. EX. PECVNIA. SVA. EDIDISSET. Quanquam id Claudius, quod in se erat, vetuiſſet, narrante Dione libro vlt. Τοῖς τε σφετέροις, inquit, τοὺς ἀγῶνας τοὺς ὁπλομάχικους ἀπηγόρευσε μὴ ποιεῖν, καὶ εἴ δή τις ἄλλος αὐτοὺς ὁπουδήποτε ἐπιτελοίη, ἀλλὰ μήτι νεῶς καὶ ὑπὲρ ἑαυτὸν σωτηρίας γιγνομένων σφῶν ἢ γράφειν ἢ καὶ λέγειν ἐκέλευσε. id eſt: *Prætoribus edixit gladiatorios ludos non præbere: & ſiquis alius eos vbicumq. locorum daret, ne ſuſceptos eos factosq. pro ſalute ſua aut ſcriberet aut diceret.* Atque hi fortaſſe Honorarij ludi Suetonio dicti, in Aug. cap. XXXII. quia in honorem Principis ſuſcepti.

Vetuit Claudius, fruſtrà.

susceptí. etsi aliam eius verbi sententiam haud spernó. Postremò non homines solùm certi qui darent, sed etiam tempora quædam quibus darentur. Saturnalia inprimis, vt prædixi. Deinde Quinquatruum festi dies. Ouidius:

Certis diebus dati.

Saturnalibus.

Quinquatribus.

Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro,
Causſa, quòd eſt illâ nata Minerua die.
Altera tréſque ſuper rasâ celebrantur arenâ,
Enſibus exſertis bellica læta dea eſt.

Quod ait diem primam puram à sanguine: ita capio, vt pugnauerint quidem, sed rudibus non ferro. Dio ad hanc rem scribit lib. LIIII. Augustum dedisse μονομαχίας ἀγῶνας, ἐν τοῖς Παναθηναίοις, τῆς τῶν παίδων ὀνόματι, *gladiatorum ludos, Quinquatribus, filiorum nomine.* Atque etiam per adulationem Senatus, dies vnus alterve gladiatoribus sæpe additus, in honorem Cæsaris: vt in eo ipso scriptore obuia exempla.

Dies inserti, ad honorem principis.

CAPVT XI.

Crebritas munerum, & multitudo pugnantium, supra nostram fidem: Plinius ac Suetonius probabiliter emendati.

INTERQVIESCENTE paullũ Pighio, Victor, Non teneo me vltrà, inquit. & quis hic furor? quæ publica clades orbisterræ? Pighius illum intuens, Magis id dicas Victor, inquit: si numerum tibi dierum recensuero, quibus dati: numerum hominum, qui dati. Cæsar Ædilis CCCXX. paria dedit, auctore Plutarcho. Adrianus Cæsar *Gladiatorium munus per sex dies continuos exhibuit*, narrante Spartiano. Gor-

Crebritas gladiatorum & numerus.

dianus, *ædilitatis suæ tempore duodecim populo Romano munera, id est, per singulos menses singula exhibuit: ita vt gladiatorum nonnumquam quingena paria exhiberet, numquam minus centenis quinquagenis*, vt scribit Capitolinus. Et nugas adhuc loquor & vitreas fractas, præut Titi editio fuit, qui Gladiatores, Venatus, Naumachias per centū dies dedit, auctore Dione. Quid plura? ecce bonus & moderatus Princeps Traianus, spectacula eiusmodi per dies centum vigintitres continuauit, & gladiatorum decem millia dedit. Tu Lipsi abnutas? dabo fidei meæ caussâ Dionis ipsa verba. καὶ θέας, inquit, ἐν ᾗσι καὶ ἕνδεκα καὶ ἑκατὸν ἡμέρας ἐπόμπευσεν, ἐν αἷς θηρία τε καὶ βόες χίλιά που καὶ μύρια που ἐσφάγη, καὶ μονομάχοι μύριοι ἠγωνίσαντο. id est, *Et spectacula centum & viginti dierum edidit. in quibus feras cicureſq. animantes, interdum mille, interdum ad decem millia, interfectæ sunt. gladiatorum autem decem millia pugnarunt.* Itaque magna copia Romæ & in prouinciis gladiatorum: nec diutius conniueo in mendâ quæ Plinij codices obsedit lib. XI. cap. XXXVII. *Viginti*, inquit, *gladiatorum paria in Caij principis ludo fuerūt, in iis duo omnino qui contra comminationem aliquam non cōniuerent.* Vestram fidem! in magnifici illius & in has voluptates effusi Principis ludo, dumtaxat viginti paria? At ego scio plures sæpe habuisse vnū aliquem è Quiritium plebe. Gordianus ecce Romæ habuit *gladiatorum fiscalium paria mille*, ait Capitolinus. nec tamen aut imperium tunc, aut ipse, ad Caligulæ & illius ævi opes. Otho Imperator duo millia gladiatorum contra Vitellium armauit, auctore Tacito. credo, ex iis tātùm, qui in

*Ergo vnus ille non minus tribus millibus dedit, vno Anno.

Incredibilis editio Traiani.

In Plinio mēdum ostēsum.

qui in Principis fisco. Fidenter igitur rescribo, *Mille gladiatorum paria.* & video erroris caussam. Notatus apud Plinium scilicet numerus fuit, non perscriptus. Nota autem millenaria hæc olim, in lapidibus obuia, ∞: quæ ignorabilis obiecta exscriptori. Itaq. censuit, similitudine aliquâ captus, geminatum X esse: fecitque viginti. Nunquam mihi fides apud vos, si hodie huius rei sum mendax. Idé planè mendum in Suetonij Tiberio, cap. LXI. de Principis illius immani sæuitiâ: *Viginti*, inquit, *vno die abiecti tracticque, interque eos pueri & feminæ.* Corrigo vtiliter, *Mille vno die.* Quídni corrigam? Tacitus de eâdem re: *Iacuit immensa strages, omnis sexus, omnis ætas, illustres, ignobiles, dispersi aut aggregati.* Quæ hîc (vt cum Plauto loquar) paratragœdiat Tacitus, non est vt locum habeant in viginti homullis. Denique * historia ipsa refellit, quam censeo legatis in Dione. Quod autem ad rem, de quâ Plinius: certè magis mira eius adseueratio, si inter tam multos reperti dumtaxat inconniuis oculis duo. non mira, si inter viginti.

Et sublatum.

Millenaria nota sæpe corrupta.

Etiam in Suetonio.

**Omnes enim necati, qui accusati in causâ Seiani.*

CAPVT XII.

Detestatio huius verè sceleris. quæque leges ab antiquis latæ, ad coërcendam effusam præbitionem. Eæ duorum generum, quæ certos homines ab editione arcerent: quæque numerum & modum editioni ipsi ponerent. Postremò tota res sublata. Ammianus explicatus & Prudentius.

ORIGINEM videtis, progressumque: & quàm non temerè à funere orta res, quæ reuerâ funus & pestis orbiterræ. Credo, imò scio, nullum bellum

Calamitas orbi inuecta per hos ludos.

tantam cladem vastitiemque generi humano intulisse, quàm hos ad voluptatem ludos. Numerum cum animis vestris recensete dierũ quos dixi, hominumque: mentior, si non vnus aliquis mensis Europæ stetit vicenis capitum millibus aut tricenis. Heu mores! Neronem culpamus aut Caligulam, qui centum aliquot homines vitâ interfecerunt, irâ siue metu: ecce vnus editor, homines supra mille ludens interfecit, & die non toto. Atque hæc delicias vocabant, & cibum oculorum: fiebantque non per vnius alterius ve lasciuiam, sed velut publicâ lege, & decreto. Itaque eò ventum est, vt aliis legibus effusio ista fuerit coërcenda: quas ordine dabo. Primò ad ambitum reprimendum, inuenio cautum, nequis daret candidatus. Legem eam tulit M. Tullius consul: & vis eius sententiaque expressa, interrogatione in Vatinium: *Cùm mea lex dilucidè vetet, biennio quo quis petat, petiturúsve sit, gladiatores dare, nisi ex testamento præstitutá die: quæ tanta in te sit amentia, vt in ipsâ petitione gladiatores audeas dare?* Et pro Sestio: *Acta mea ait sibi displicere. quis nescit? qui legem eam contemnat, quæ dilucidè vetat, gladiatores biennio quo quis petierit aut petiturus sit dare?* Ex quibus postremis verbis facile visu & sublatu mendum in priore loco contra Vatinium, *biennio quo quis petat.* Potius enim, *quo quis petiit.* Cautum etiam de numero gladiatorum aliquid, sub idem tempus. Suetonius de Ædilitate Cæsaris, cap. x. *Cùm multiplici familiâ vndique comparatâ, inimicos exterruisset: cautum est de numero gladiatorum, quo ne maiorem cuiquam Romæ habere liceret.* etsi id interdictum

Diuinatio probabilis in numero interfectorum.

Leges reprimendis editionibus. Vetiti dare Candidati.

Cicero correctus.

Numerus definitus, supra quem ne haberent in vrbe.

dictum ad habitationem potiùs in vrbe pertinere videatur, quàm ad pugnantium numerum. Sicut in Catilinariâ coniuratione, item remoti gladiatores ab vrbe: &, *decreuêre*, inquit Salluſtius, *vti gladiatoriæ familiæ Capuam & in cetera municipia diſtribuerentur.* Sed Auguſtus certè etiam de numero parium cauit, edixitque anno vrbis DCCXXXII. μήθ' ἑπλομαχίαν πλεονάκις ἢ δὶς ἐν ἐνιαυτῷ εἶναι, μήτε πλειόνων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖν. id eſt, *nec Gladiatores ſæpius quàm bis anno dari, nec plurium quàm* LX. *parium.* quod ipſum tamen pertinuiſſe modò cenſeo ad editiones Prætorum, qui publico, in parte, ſumptu præbebant: vti ex prioribus Dionis verbis appâret. At Tiberius ſirmus contra iſta, certum numerum in commune præſcripſit, narrante Tranquillo, cap. XXXIIII. *Ludorum ac munerum*, inquit, *impenſas corripuit, mercedibus ſcenicorum reciſis (ita verius quàm, reſciſſis) paribuſque gladiatorum ad certum numerum redactis.* Ad hoc edictum, ſiue Sc. fuit, reſpexit Tacitus lib. XIII. Annal. *Non referrem vulgatiſſimum Senatuſconſultum, quo ciuitati Syracuſanorum egredi numerum edendis gladiatoribus finitum concedebatur, niſi Pætus Thraſea contradixiſſet, præbuiſſetque materiam obtrectatoribus arguendæ ſententiæ.* Sed poſt Tiberium Caligula, conculcato hoc interdicto, ἐπέτρεψε τοῖς βουλομένοις καὶ ὑπὲρ τὸν νόμον τῷ δήμῳ τῶν μονομαχούντων χεῖν. *permiſit volentibus cunctis, etiam ſupra numerum deſinitum, gladiatores præbere.* Et Domitianus gratificatus contra eandem legem ingenio ſuo & ſæculo videtur, ducente nos Plinij loco, in Panegyrico: *De ampliando numero gladiatorum aut inſtituendo*

Ne darent etiam.

Tiberij eâ de re edictum.

Tacitus explicatus.

Caligula nullum fecit Tiberij interdictum.

Fortè & Domitianus.

ſtituendo collegio fabrûm conſulebamur : & quaſi prolatis imperij finibus, nũc ingentes arcus, nunc mẽſes nomini Cæſarũ dicabamus. Nec de numero ſolùm Tiberius, aliquid etiam ſtatuit de munerariis. cauitque Sc. *nequis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res,* ait Tacitus lib. IIII. Fortaſſe & idem vetuit, nequis edidiſſe vellet libertus. Fuiſſe id ſcitum, colligo ex Suetonij Claudio cap. XXVIII. qui Harpocræ liberto, *lectícâ per vrbem vehendi ſpectaculaque publicè edẽdi ius tribuit.* Niſi enim id antè vetitum, indulgeat nunc fruſtrà. Quin & Nerone Principe ſtatutum, nequis Præſes aut Procurator qui prouinciam obtineret, gladiatores daret. Tacitus auctor lib. XIII. cuius verba memini referre antè. Reperio etiam Sumptum ad munera, coërcitum plus ſemel. Antoninus Pius *Sumptum muneribus gladiatoriis inſtituit,* ait Capitolinus: id eſt, profuſionem vetuit, certâ pecuniâ definitâ. Poſt illum Marcus Philoſophus *Gladiatoria ſpectacula omnifariam temperauit,* ſiue, vt idem Capitolinus poſteà ait, *Gladiatorij muneris ſumptus modum fecit.* Alexander verò, monente Lampridio, *Habuit in animo vt munera per totum annum diſpergeret, vt per XXX. dies munus populo daretur:* ſalubri conſilio, ſed ſine effectu. Perrupit enim omnia ſepta inueterata licentia: nec iam princeps aut lex, qui capere poſſet tam effuſis cupiditatibus modum. Itaque tardè, imò ſerò, deſcenſum eò, vt gladiatoria ſpectacula prorſum tollerentur. Eam ſublationem Zonaras Neruæ Imperatori adſignat, qui, vt ait, *gladiatorum compoſitiones & certamina vetuit.* Parum cautè, vereque. quoniam reuerâ

Cautum qui dare poſſent, qui non poſſent.

Non liberti.

Non Præſides.

De ſumptu item cautum.

Tandem ſublati gladiatores.

Zonaræ lapſus.

reuerâ sub Neruâ & post Neruam mansêre ij ludi: sed sumptus dumtaxat numerumque imminuit. & circumspectiùs Dio, πολλὰς, inquit, ἱπποδρομίας, ἄλλας τε πινὰς θέας κατέλυσε, συς έλλων ὡς οἰόντε δαπανήματα. i. *(rebros Circenses, & alia quædã spectacula sustulit, imminuens & temperans, quà fieri posset, sumptus.* Veriùs pulcherrimæ rei laudem ad Constantinum Imp. referemus: cuius vtinam cetera fuissent ad hoc exemplum! Is primus Romanorum Principum, gladiatoria spectacula è toto orbe Romano submouit, anno ab vrbe conditâ ∞. LXVII. pæne sexcentis, post instituta ea, annis. Auctor Sozomenus lib. I. Παρὰ δὲ Ρωμαίοις, inquit, τότε πρῶτον ἡ τῶν μονομάχων ἐλύθη θέα. id est, *Apud Romanos tunc primùm sublatum Gladiatorum spectaculum.* Et Eusebius lib. IIII. De vitâ Constantini: διεκελεύετο, inquit, μὴ θύειν εἰδώλοις, μὴ μονομάχων μιαφονίαις μολύνειν τὰς πόλεις. id est: *vetuit idolis sacrificari, vetuit gladiatorum cædibus pollui vrbes.* Meminit & Callistus libro VII. Quin etiam nunc inserta Iustinianæo * Codici Constantini ipsa lex: *Cruenta spectacula, in otio ciuili & domestică quiete, non placent. quapropter omnino gladiatores esse prohibemus.* Et hoc quidem rectè notatum à peritis duobus nostri æui Iurisconsultis: quibus suggero Ammiani Marcellini egregium locum lib. XIIII. de sæuitiâ Constantij: *Erat,* inquit, *diritatis eius hoc quoque indicium nec obscurum, nec latens, quòd ludicris cruentis delectabatur, & in Circo sex vel septem aliquotiens vetitis certaminibus pugilum viciſſim se concidentium perfusorúmque sanguine specie, vt lucratus ingentia lætabatur.* Nam ludicra cruenta, ita, vt Con-

Constantini lex.

*Lib. XI. tit. XLIII.

Ammiano data lux.

ſtantini lex *cruenta ſpectacula*. & quòd ait Pugiles, vſurpat ſanè pro gladiatoribus, ritu Græcanico, quibus πύκτης & πυκτεύειν etiam de iſtis. Ipſe clarè indicat, cùm addit, *ſeſe concidentium & ſanguine perfuſorum*: multoque clarius, cùm ait, *vetitis certaminibus*. reſpiciens ſcilicet ad Conſtantini interdictum. Et repreſſit quidem igitur Chriſtianus Princeps; eoque nec apud Saluianum, qui ludos exagitat ex profeſſo, memoria gladiatorum, nec apud Caſſiodorum quidem accurata: tamen & ſub Conſtantio, & poſteà ſub Theodoſio ac Valentiniano conati irrumpere. Imò irrupêre. Lex in Theodoſiano Codice eſt, quâ *Munerarij prohibentur auctoratos militiæ, vel Palatinâ præditos dignitate, in ludum producere*. Si in iſtis tantùm vetitum: iure argumentor, permiſſum in aliis. Adde & l. quanquam. Cod. Theod. De paganis. Etiam Auguſtinum lib. VI. Confeſſ. cap. VIII. qui *Alypium ſuum, gladiatorij ſpectaculi inhiatu incredibiliter abreptum* ſcribit. Etiam ſub Honorio, Prudentius locis aliquot deſcribit, & damnat: votum imò precesque interponit ad Principem, pro tollendo:

Quod genus vt ſceleris iam neſciat aurea Roma
Te precor Auſonij dux auguſtiſſime regni:
Et tam triſte ſacrum iubeas, vt cetera, tolli.

Et paucis interſitis:

Arripe dilatam tua, Dux, in tempora famam,
Quodque patris ſupereſt, ſucceſſor, laudis habeto.
Ille vrbem vetuit taurorum ſanguine tingi:
Tu mortes miſerorum hominum prohibeto litare.
Nullus in vrbe cadat, cuius ſit pœna voluptas.

Iam ſo-

* Artemidorus in capite περὶ μονομάχων.

Iterum in vſu gladiatores.

Lib. vlt. contra Sym.

* Benè, Sacrum. quia Dis inferis placandis.

Iam solis contenta feris infamis arena
Nulla cruentatis homicidia ludat in armis.

Et sustulit sanè Honorius, occasione Telemachi cuiusdam monachi, qui gladiatores Romæ pugnantes, pio quodam ardore diducere conatus, à populo lapidibus obrutus fuit. De quo facto Theodoretus lib. v. Histor. Eccles. cap. xxvi. & Cassiodorus in Tripertitæ lib. x. cap. ii. Ita obuiam itum ludo non ludo: & sublata adeò res cum memoriâ gladiatorum, vt ægrè nunc ad intelligentiam retrahere possimus morem fugitiuum.

CAPVT XIII.

Additamenti loco ad primam sermonis partem adiectum, de habitu Edentium: de habitu Spectantium. Suetonius illustratus.

DE origine, progressu, deque interdicto gladiatoriæ rei, quod satis est, dixi: non absurdè adiunxero, quo habitu dederint, quoque modo. Duo genera collocaui inter Editores: Magistratus, & Priuatos. Qui enim munus mortis caussâ dabant, plerique videlicet fuêre priuati: tamen dabant non quasi priuati. Per dies enim omnes muneris, prætextæ illis ius, lictorum, accensi: omninoq. imaginem quandam gerebant magistratus. De prætextâ, Festus: *Prætextâ pullâ nulli alij licebat vti, quàm ei qui funus faciebat.* Cicero in Pisonem: *Sex. Clodium qui numquam anteà prætextatus fuerat, ludos facere & prætextatum volitare passus es.* Ex hoc ritu Suetonium nouè interpretor Claudij cap. 11. *Ob valetudinem gladiatorio munere, quod*

Habitus vestisque Editorum.

Prætextati fuêre.

simul cum fratre memoriæ patris edebat, palliolatus nouo more præsedit. Bene, nouo more: debuisset enim prætextatus. Sed palliolum, in morbo vestis. Quinctilianus: *Palliolū sicut fascias & focalia sola excusare potest valetudo.* Seneca libro IIII. Natural. Quæstionum: *Videbis quosdam graciles, & palliolo focalique circumdatos, pallentes & ægros.* De lictoribus & accenso, Cicero de Legibus: *Reliqua sunt in more, funus vt indicatur siquid ludorum: dominúsque funeris vtatur accenso atque lictoribus.* Nec illud in occasione prætereo, propriam quandam vestem fuisse in munere funebri ipsorum spectatorum. Spectabant enim in penulâ pullâ. Dio LV. κ' ἀν τότῳ ἐπιτάφιοι ἐπὶ τῷ Αγρίππᾳ ὁπλομαχίαι, φαιὰν ἐσθῆτα τῆς τε ἄλλων, πλὴν τῶν Αυγέστων καὶ αὐτῶν τῶν υἱέων αὐτῶ, λαβόντων, καὶ ἑνὸς πρὸς ἕνα καὶ πλειόνων πρὸς ἴσους ἐγένοντο. id est: *Interea & funebre munus gladiatorium editum, cùm singulis certantibus, tum pluribus contra pares, quod cùm alij omnes spectarunt in pullâ veste, tum & filij Augusti, solo ipso excepto.* Lampridius in Commodo: *Contra consuetudinem, penulatos iussit spectatores, non togatos ad munus conuenire. quod funeribus solebat. ipse in togâ pullâ præsidens.* Quibus è verbis vtrumque discimus, in funebri munere penulatos, in alio, togatos spectatores fuisse. Nec procudo vltrà sermonem limitis primi.

Suetonius nonè illustratus.

Palliolati, ægri.

Lictores & accensus Editori.

Spectatores in quâ veste.

Penulati, ad funebre munus.

Ad voluptarium, Togati.

CAP.

CAPVT XIIII.

Pars secunda, De loco. qui cùm duplex, primò de Ludo dictum. Cui rei inuentus: quàm multi Romæ: qui præfecti & administri. De victu & saginâ gladiatorum in his ludis. qui fuêre etiam extra Romam. & aliquid de ludorum formâ.

AD locum transeo. qui duplex, Ludus, & Arena. Illũ appello, vbi habiti altiq; gladiatores: hunc, vbi dati & producti. De priore, priùs. *Ludus gladiatorius*, inquit Isidorus, *inde dictus quòd in eo iuuenes vsum armorum condiscant.* Nam primò credo gladiatores domi & in reliquâ familiâ fuisse; mox crescente numero, & crebritate editionum, aperti iis velut publici quidam ludi, & in his armorum magistri. Itaque quidam splendidiores, etiam post institutos ludos, habuêre domi eos aut apud amicos. Ita C. Cæsar *Tirones neque in ludo neque per lanistas, sed in domibus per equites Rom. ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat*, scribit Sueton. cap. XXVI. Quod tamen perrarum, & vulgò ars pugnandi docta exercitaque in ipsis ludis. Prudentius:

De ludis gladiatorum.

Anteà in domibus.

Ludi ad artẽ destinati.

Nam quid vesani sibi vult ars impia ludi?
*Quid mortes iuuenum, quid sanguine * pasta voluptas?*

**Malo parta.*

Seneca libro II. de Ira: *Non alia quàm in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem viuentium, pugnantiumque.* Lusorium appellasse Lampridius videtur in Eligabalo: *Strauit sibi*, inquit, *triclinium in summo Lusorio, & dum pranderet, noxios* (ita appellat gladiatores) *& venationes sibi exhibuit.* vel vt mauelim, *ibi exhibuit.* Et in

Lusoria, dicti etiam.

Saluiano Massilienſi Epiſcopo idem verbum, lib. VI. *Longum eſt nunc dicere de omnibus Amphitheatris, Odeis, Luſoriis.* Græcè καταγώγιον μονομάχων appellat Herodianus, quaſi dicas diuerſorium domiciliumque. De Commodo: εἰς τοσοῦτον, inquit, προεχώρησε μανίας, ὡς μηκέτι βούλεσθαι βασίλειον ἕξιαν οἰκεῖν, ἀλλὰ δὴ μεταμαθὼν ἐβούλετο μονομάχων καταγώγιον. id eſt, *Eò dementiæ vênit, vt iam nec Aulam & Palatium inhabitare vellet, ſed migrare conſtituerat in ludum Gladiatorium.* Quam eamdem monſtri illius inſaniam etiam Lampridius & Xiphilinus adnotarunt. Suidas μονομαχοτροφεῖον dicit, contentus tamen, ſine alio additamento, poſuiſſe nudam vocem. In vrbe autem plures eiuſmodi ludi, nominibus ſuis noti & diſcreti: quorum in P. Victore mentio, & paſſim in marmoribus priſcæ vrbis. Repperi iſtos. LVDVM GALLICVM. LVDVM DACICVM. LVDVM MAGNVM. LVDVM MAMERTINVM. LVDVM MATVTINVM. & in Horatio in eâ ad Piſones, *Ludum Æmilium.* E quibus tamen non abnuerim, quin aliqui etiam beſtiariorum fuerint: vti certè * Matutinus. Hiſce ludis non Laniſtæ ſolùm præerant, vt dicam iam nunc, ſed etiam digniori nomine Procuratores. nec ij de plebe, ſed ex ciuium primis: fuitque velut inter dignitates & inſulas id munus. Lapis priſcus: CVRATOR. MVNERIS. PVBL. GLADIATOR. Tacitus Annali XI. *Decius quoque Calpurnianus & Sulpicius Rufus Procurator ludi, eâdem pœnâ adfecti.* Inſcriptio alia vetus:

Plures ludi in vrbe Româ.

Eorum catalogus.

Diſtincti ludi beſtiariorum & gladiatorum.

* *Nam matutina ſpectacula, ferarum.*

Procuratores ludorum.

T. FLA-

T. FLAVIO. T. F. GERMANO
CVRATORI. TRIVMPHI. FELICISSIMI
GERMANICI. SECVNDI. IMP. CÆS. FL
DOMITIANI. AVGVSTI. EXORNATO
SACERDOTI. SPLENDIDISSIMO
PONTIF. MINOR. PROC. * XX. HER
PROC. PATRIMONI. PROC. LVDI. MAGNI
PROC. LVDI. MATVTINI

* *Vigesimæ Hereditatum.*

Nec longè diuersi ab istis Curatores munerum ac venationum: quorum mentio Suetonio in Caligulâ, cap. XXVII. Et vis addam quod vos medici rideatis, Victor? Medici etiam sui singulis his ludis: nec id noui sæculi inuento, sed diu ante Imperatores. Lapidem legi hunc:

Curatores munerum.

Medici ludorum. Iidq; veteres.

SILVANO. SANCTO
C. AVSTVRNIVS. MEDI
CVS. LVD. GALLIC
PORTIC. ET. EXEDR.
ET. SIGN. ÆN.
VOTO. SVSCEP.
L. M.
DEDIC. KAL. MAI
L. MARCIO. ET
SEX. IVLIO. COS.

In quo sculpti Consules incidunt annum Vrbis DCLXIII. Adeò antiqua cura illa in valetudine gladiatorum. Legi & in alio lapide, EVTYCHVS AVG. L. MEDICVS. LVDI. MATVTINI. Censeo exemplum translatum è Græciâ, apud quos medici athletis. Arrianus lib. III. Dissertationum,

Qui instituti exemplo Græcorum.

Athletam

Athletam compellans: δεῖ σε, inquit, ἐυτακτεῖν, ἀναγκοφαγεῖν, ἀπέχεσθαι πομμάτων, μὴ ψυχρὸν πίνειν, μὴ οἷον ὅτ' ἔτυχεν ἁπλῶς. ἰατρῷ δὲ παραδεδωκέναι σεαυτὸν, τῷ ἐπισάτῃ. id est, *Oportet te iam in ordinem redigi, ad præscriptum vesci, abstinere bellariis, frigidam non bibere, nec quidquam (vno verbo) fortuitò agere. Medico enimuerò obtemperare, valetudinis præsidi.* At quæres, cui bono medici mox morituris? Dicam. Primò medicos haud tam artè acceperim, vt hodie; sed incluserim etiam chirurgos, vsurpatione priscâ. Jj autem opus certè gladiatoribus læsis, luxatísve. Deinde & ratio victus gladiatorij ea, vt salui esse sine medico non possent. Largè enim edebant, bibebant: & dabantur velut in saginam. eâ fini, vt Domini valentes eos producerent, &, vt Cicero ait, cum gladiatoriâ totius corporis firmitate. Cyprianus eleganti epistolâ ad Donatum, libro 11. *Paratur gladiatorius ludus, vt libidinem crudelium luminum sanguis oblectet. Impletur in succum cibis fortioribus corpus, & aruina assidui nidoris moles membrorum robusta pingueſcit, vt saginatus in pœnam carius pereat.* Quinctilianus: *Alebat deuotum corpus prauior omni fame sagina.* Inde gladiatoria sagina Tacito: *Singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, tanquam gladiatoriam saginam diuidebat.* Inde Saginæ nomine, ludum ipsum Propertius intellexit hoc versu,

Qui dabit immundæ vænalia fata saginæ.

id est, ad gladium se auctorabit, & ad ludum. Plinius videtur adtribuere hordeum iis in cibum: *Antiquissimum*, ait, *in cibis hordeum. sicut Athenienſium ritu, Menandro auctore, apparet. & gladiatorum cognomine, qui*

Quo fine ij medici.

Medici etiam pro chirurgis.

Ratio gladiatorij victus.

Sagina gladiatoria.

Hordearij

Hordearij vocabantur. Sed mihi anceps adhuc sententia eius loci: dicam & lectio. Cedò enim ideon euincas hordeum antiquissimum in cibo Romano, quia gladiatores ab eo dicti? atqui tota gladiatura non veteris Romæ, vt vidimus, inuenti. Sed nec credo eo vsos. malè alibilis is panis, flatus genitor maliqúe coloris, vt tui, Victor, medici volunt. ideoque ignominiæ causâ, militibus datus qui deliquissent. Seneca etiam eum inter viliſsima genera habet: *Voluptas est*, inquiens, *posse capere voluptatem vel ex hordeaceo pane.* Quæ omnia contraria gladiatoriæ huic faginæ. Nec tamen Plinij verbis quid faciam habeo sine libris. Sed redeo ad ludos, quos comperio non Romæ solùm fuisse, sed in coloniis municipiisque: Capuæ inprimis & Rauennæ. De Capuâ Cæsar lib. 1. belli ciuilis: *Capuæ primùm seſe confirmant, gladiatoréſq. quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum productos Lentulus * libertati confirmat, atque iis equos attribuit.* Cicero lib. VII. ad Atticum: *Gladiatores Cæsaris qui Capuæ sunt, sanè commodè Pompeius distribuit binos singulis patribus familiarum.* Spartianus in Iuliano: *Sed poste à sponte suâ gladiatores Capuæ iussit armari per Lollianum Titianum.* De Rauennâ, Strabo dilucidè: ὅτως γ' ἂν ὑγιεινὸν ἐξισάται τὸ χωρίον, ὡς ἐνταῦθα τοὺς μονομάχους ἔφερεν καὶ γυμνάζειν ἀπέδειξαν οἱ ἡγεμόνες. *Adeò*, inquit, *saluber locus, vt illic gladiatores ali atque exerceri Principes voluerint.* Rauennæ autem ludum exstruxit, aut certè voluit, Cæsar. Suetonius cap. XXXI: *Ne qua suspicio moueretur, & spectaculo publico per dissimulationem interfuit, & formam quâ gladiatorium ludum erat ædificaturus*

De Plinij loco adduciatum.

Hordeaceus panis non bonus.

Ludi isti etiã in coloniis. Capuæ præsertim.

*Legerem, libertate. id est, firmat conciliatq; sibi data libertate, pilléi impositione.

Et Rauennæ.

Cellæ in iis ludis.

consideravit. Formam, ait. de quâ nihil dixerim, præter multiplices in iis ludis minutásque cellas fuisse, in queîs seorsim haberentur singuli gladiatores. Quinctilianus: *Commorabor inter homicidas, inclusus turpiore custodia & sordido cellarum situ.* Idem: *An ille animus rediret in cellulam, ferret saginam, magistrum, personam denique sceleris?* Exemplo scilicet seruorum,

Cellæ seruiles.

quibus cellæ. Seneca pater: *Ex cella, suæ dominæ migrabit in cubiculum: vel Domina ex cubiculo suo migrabit in cellam?* Seneca filius, de seruo Pompeij Demetrio: *Cui iamdudum diuitiæ esse debuerant, duo vicarij & cella laxior.* Suetonius Nerone cap. XLVIII. *Receptus in*

Cellæ meretriciæ.

proximam cellam, decubuit super lectum. Sed & meretricum cellæ (ex Iuuenali & Petronio) & capitum omnium viliorum. Concludam de ludo cum Quinctiliani dicto: *In ludo fui. qua pœna nullam grauiorem scelera nouerunt, cuius ad comparationem ergastulum leue est.*

Pœna ludi.

CAPVT XV.

Ludorum præfecti, Lanistæ: qui Familiæ præesse dicti, eamque Ducere. Iidem Doctores, magistri, commentabantur, Dictata dabant. Tirones apud eos instituti: quorum exercitium, Batuere rudibus. Rudem videri gladium è ligno. etiamque Lanistis fuisse, ac tironibus.

Lanistæ vox.

HIS ludis præfuisse Lanistas monui: de quibus opportunè nunc adtexo. A laniandis corporibus vulgò eam vocem formant: nec persuadent. Isidorum potiùs audio, qui Thuscum verbum esse vult, & illis carnificem signare. & audio eò libentior, quia res gladiatoria petita à Thuscis. Lanistarum

rum multa vbique mentio. Lapis Romæ:

P. POETILIVS. P. L.
SYRVS
LANISTA. AD. AR. FORIN

Glossarius liber, *Lanista*, λαδδτόφος, μονομαχοδότορος, ἐμπρότης μονομάχων. Lanistæ auium, etiam apud Columellam, qui aues condocefaciunt ad pugnam. Pro ipsis gladiatoribus Prudentius vsurpat: parum propriè, imò imperitè:

Lanista pro gladiatoribus.

——*sedet illa verendis*
Vittarum insignis faleris, fruitúrque lanistis.

Nam de Vestali scribit, quæ spectabat gladiatores. Emebant autem lanistæ futuros gladiatores, aut expositicios pueros huic rei tollebant. Quinctilianus Declamat. CCCXXVIII. *Quantum ad te pertinet, non habet respublica virum fortem. aut illum feræ lacerauerunt, aut aliquis (quod multo sit indignius) sustulit leno aut lanista.* Martialis:

Inspexit velut emptor aut lanista.

Tota autem manus quæ sub vno Lanistâ, Familia appellabatur: & eum dicebant Familiæ præesse. Cicero pro Sullâ: *At præfuit familiæ Cornelius. Iam si in paradâ familiâ suspicio est nulla, quod præfuit, nihil ad rem pertinet.* Nam hunc Cornelium scilicet fuisse pro lanistâ. In lapide prisco MVNVS. FAMILIAE. GLADIATORIAE. Suetonius Augusti cap. XLII. *Cùm venalicios & Lanistarum familias vrbe expulisset.* Seneca de Beneficiis: *Lanista qui familiam suam summâ curâ exercet atque ornat.* Hinc natum prouerbium Ciceroni familiare, Ducere familiam: quod idem cen-

Familia gladiatorum.

Familiam ducere.

seo ac familiæ præesse; sumptumque ab hac ipsâ lanistarum præfecturâ. Cicero in Antonium: *Lucius quidem frater, vt qui peregrè depugnauit, familiam ducit.* Idem alibi: *Sententia, quæ familiam ducit.* Et: *Accedit, quòd familiam ducit, in iure scientia.* Nam qui caput in aliquâ re princepsque, bene Ducere eum dixeris & Ducem. Sic in Historiis passim Ducere ordines; in Quinctiliano, Ducere classem. Nec vis verbi huius adhuc satis intellecta: non certè ab iis qui Adagia nobis concinnant. Hi iidem Lanistæ, honestiori & inuidendo verbo Doctores dicti. Valerius lib. 11. *Ex ludo C. Valerij Scauri doctoribus gladiatorum accersitis.* Quinctilianus Declamat. CCCII. *In ludo fuit. Fuerunt & doctores, & medici, & ministri: neque tamen illo gladiatorum nomine tenentur.* Et Magistri. Cicero 111. de Oratore: *Magister hic Samnitium summâ senectute est.* Videlicet quia gladiatores nouitios & tirones docebant. Quin iidem Commentari dicuntur, & dare Dictata: verbis omnibus à meliore ludo sumptis. Cicero de Magistro Samnitium, *cottidie commentatur.* Cæsar apud Suetonium, à plerisque Senatorum & equitum precibus enisus est, *vt ipsi disciplinam tironum susciperent, & exercentibus Dictata darent.* Tertullianus ad Martyres: *Nec tantus ego sum, vt vos alloquar, sed tamen & gladiatores perfectissimos non tantùm magistri & præpositi sui, sed etiam idiotæ & superuacui quique adhortantur de longinquo: vt sæpe de ipso populo Dictata suggesta profuerint.* Nec inepte, Dictata: quia recitata præcepta sua armorum, commisere etiam scripto. Iuuenalis de futuro gladiatore,

Doctores, pro Lanistis.

Et Magistri.

Commentantur.

Dictata dant.

Etiam in scriptis.

Scripturus

Scripturus leges & regia verba lanistæ.

Hirtius gladiatoriam hanc rationem docendi, bene cum militari composuit lib. 1. De bello Africo: *Cæsar*, inquit, *contra eiusmodi hostium genera, non vt imperator exercitum veteranum, sed vt lanista tirones gladiatores condocefacere. quo pede se reciperent ab hoste, & quemadmodum obuersi aduersariis, & in quantulo spatio resisterent*, &c. Ait, tirones gladiatores. quia in ludo genera duo, Tirones siue nouitij, & Veterani. Veterani nobiliores, & vsu longo edocti. Ad Tirones cura & institutio præcipuè pertinebat. Symmachus lib. 11. Epistolar. *Nam gladiaturæ idoneos communis cura prospiciet; quæ pars in apparatu Quæstorio prior est, vt auctoramento lectos longus vsus instituat.* Quinctilianus: *Et inter dedita noxæ mancipia contemptissimus tiro gladiator, vt nouissimè perderem calamitatis meæ innocentiam, discebam cottidie scelus.* Ratio modúsque instituendi, vt rudibus batuerent cum Lanistâ. Suetonius Caligulâ: *Mirmyllonem è ludo* (malim, *in ludo*) *rudibus secum batuentem, & sponte prostratum confodit ferreâ sicâ.* Siue etiam ad palum exercerentur, militum instar. Vegetius lib. 1. cap. XI. *Palorum enim* (malo, *palariorum*) *vsus, non solùm militibus sed etiam gladiatoribus plurimum prodest.* Sed prius illud de Rudibus, propriè, Batuere dicebant: & gymnasium ipsum, Batualia. Glossæ priscæ, *Batualia, γυμνασίων τῶν μονομάχων.* Adamantius Martyr: *Batualia, quæ vulgo Battalia dicuntur, exercitationes gladiatorum vel militum significant.* Nec malè addit litterator ille de militibus. nam & ij interdum rudibus pugnabant, ludendi exercendíue causâ. Li-

Tirones docti in ludis.

Rudibus batuebant.

*Idem Suet. in Cal. cap. LIIII.

Batualia.

Etiam milites batuebant.

uius lib. XXVI. Scipionis curam in milite formando describens: *Tertio die rudibus inter se in modum iustæ pugnæ concurrerunt.* Ita vetus liber, qui apud Lipsium: non, sudibus, vt præferunt vulgati. Firmat Polybius, qui eâpse in re ξυλίνας μαχαίρας dixit. Id autem, ni fallor, Rudis: gladius, inquam, è* ligno. Suadeor Dionis etiam loco, in Commodo, qui post meridiem exercitia eius cum gladiatoribus denarrans: ἤσκει δὲ, inquit, καὶ ἐχρῆτο τῇ ὁπλίσει τῇ τῶν Σεκούτωρος καλουμένων, τὴν μὲν ἀσπίδα ἐν τῇ δεξιᾷ, τὸ δὲ ξίφος τὸ ξύλινον ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἔχων: id est, *Exercebatur, & in vsu habebat armaturam Secutoris dictam: clypeum dextrâ, gladium ligneum sinistrâ præferens.* Ait enim clarè ξίφος ξύλινον: ad batuendum scilicet, non pugnandum. Itaque Baculos eos appellat Capitolinus in Gallienis: *Pugiles baculis, non veritate pugilantes.* Ita enim ego emendem, cùm vulgò sit, *faculis*. ex quo alij, *sacculis*, me iudice, haud aptè. Tamen vulgò aliter iudicant, scio: & satis habent dixisse Rudem, baculum fuisse. At ego etiam aliud eos doceo in rude. Duplicem eam fuisse: Lanistarum, & Tironum siue exercentium. Lanistæ sua rudis, quâ secerni cognoscíque potuit. eam dico è ferulâ fuisse, & ferulam etiam nominari à priscis. Dio in Commodo: ἀντηγωνίζετο δέ ἀυτῷ γυμναστής τις, ἢ καὶ μονομάχος, ῥάβδον ἔχων. id est: *Pugnabat cum eo Lanista quispiam, vel etiam gladiator, ferulam habens.* Et nónne discriminat apertè? Commodo velut discipulo: gladium ligneum tribuit: magistro ferulam. Seneca ab hoc more ludit in Satyrâ Menippæâ: *Eum proximo munere, inter nouos auctoratos, ferulis vapulare placet.* Nam noui auctorati,

Correctus Liuius.

Quid Rudis?

* Et quidem pro modo cuiusque armaturæ. Threci incurrunt: Secutori rectus: Retiario dentatus. Fortasse tamen etiã è ferro, sed tamen hebes. Vide lib. II. cap. XXI.

Videri eam duplicem. Lanistarum ferulaceam: qualia sceptra pædagogorũ.

Tirones vapulabant ferulis.

auctorati, nouitij gladiatores: quos rude feruláque suâ aberrantes lanista cædebat, velut legitimus magister. Nam & hæc res à litterario ludo. Martialis illud tortuosum & breue, credo, iam capitis, *Vide an te delectet contra retiarium ferula.* id est, rudis, contra tridentem. De hac ferulaceâ rude Charisius: *Rudis, scipio quem Lanista liberandis gladiatoribus gerit.* Glossæ: *Rudis, ῥάβδος ἡ τῆς ἐπιστατῶν τῆς μονομάχων.* Varro transtulit decorè: *Ad te enim rudem agriculturæ esse nūc, olim ad Stolonem fuisse dicunt.* id est, magisterium & velut præfecturam agriculturæ. At rudis ad gymnasia, diuersa ab hac, & gladij forma, vt dixi, fortasse etiam ponderosior, grauiórque. Suggerit apud Senecam Latro Portius: *Non est vtilis exercitatio, nisi quæ operi simillima est illi quod exerceat. itaq. durior solet esse vero certamine. Gladiatores grauioribus armis discūt, quàm pugnāt: diutius illos magister armatos, quàm aduersarius sustinet.* Idémque in militibus notat Vegetius factitatum: lib. I. cap. XII. *Duplicis ponderis illa cratis & claua ideo dabantur, vt cùm vera & leuiora tiro arma sumpsisset, velut grauiore pondere liberatus, securior alacriorque pugnaret.* Hæc exercitatio & velut meditatio nouis gladiatoribus ad cædem. quam Cyprianus, vt cum Lucretio loquar, iure increpat incilátque: *Homo*, inquit, *in hominis voluptatem perimitur: & vt quis possit occidere, peritia est, vsus est, ars est. Scelus nō tantùm geritur, sed docetur. quid potest inhumanius, quid acerbius dici? Disciplina est, vt perimere quis possit: & gloria est, quòd peremit.*

Martiali lux.

Varroni lux.

Arma tironum grauia.

Detestatio eius disciplinæ.

CAP.

CAPVT XVI.

Mensæ secundæ. interruptus paullum sermo de loco: dictumque per occasionem de Saturnalicius muneribus: item de Apophoretis, quæ duplicia; & in mensis, & item in ludis spectaculisque.

DICEBAT etiam Pighius: cùm ego ad puerum, Tolle ocius has mensas, & bellaria nobis infer, quæ bellaria? inquit Victor, non opus.

——— ξάγματα δ' ἐς

Ὁ σωφρονίστης τῆς φιλητόος λόγος.

Pighianus hic quidem sermo ante omnia tragemata & mella nobis. Ecce autem dum loquimur, pueri adesse nuntiantur onusti, pomis, pyris, oliuis, palmulis, caricis, aliaque copiâ partim domestici partim exotici fructus. Missi erant ab Hieronymo Berchemio familiari nostro. Hem! inquam ego, semper ita munis noster Berchemius? Tutores illi dabimus, ne prodigat. At vos pueri grates illi dicite gratias, & rogate cras vt apud nos sit. Versúsque ad conuiuas, Amici, inquio, nũquam vidi munera magis opportuna: non eò solùm quia allata in punctistitio mensæ postremæ, sed quia hoc Saturni die. Morem enim Romanum scitis, per Saturnalia, munuscula mittendi vltrò citrò. Spartianus in Hadriano: *Saturnalicia & Sigillaricia frequenter amicis inopinantibus misit, & ipse ab his libenter accepit.* Tertullianus de Idololatriâ: *Nobis, quibus Sabbatha extranea sunt, & Neomeniæ, & feriæ aliquando à deo dilectæ, Saturnalia, & Ianuariæ, & Brumæ, & Matronales frequẽtantur: munera cõmeant, strenæ*

Saturnalibus munera missitata.

strenæ consonant, lusus, conuiuia constrepunt. Martialis:

Saturnalia diuitem Sabellum
Fecerunt, meritò tumet Sabellus.

Meminit & Suetonius Augusto, cap. LXXV. & plures alij. quid enim moror in re tritâ? Tu Pighi, dum interiungis, bibe. Licet, inquit; nam sitiebam in hoc sermonum æstu. puer affunde largius. Dum ille bibit, ad me Lernutius, De muneribus mos mihi satis liquidus: non æquè de Apophoretis, quæ ipsa donata Saturnalibus lego. Suetonius Vespas. cap. XIX. *Sicut Saturnalibus dabat viris Apophoreta, ita & Kalendis Martijs feminis.* Sodes, illustra. Ne id quidem Lernuti, inquam ego, in altâ nocte. Nam Græco eo nomine dicta propriè quæ in conuiuiis dabantur auferenda. Ipse Martialis, qui libellum eo indice scripsit, interpres,

Præmia conuiuæ det sua quisque suo.

Et Ambrosius: *Qui ad conuiuium magnum inuitantur, Apophoreta secum reportare consueuerunt.* Suetonius in Caligulâ: *Agitatori Eutycho,* comissatione quadam, in Apophoretis vicies* HS. *cõtulit.* Nec ignota ista, scio, vobis: illud nouè fortasse moneo, Lampridium corrigendum in hacce voce, vitâ Eligabali: *Eunuchos pro aphroditis dedit. dedit quadrigas, equos stratos, mulos, basternas & rhedas.* rescribendumque, *pro apophoretis dedit.* Atque hæc, Lernuti, in mensâ Apophoreta. Posteà translata ea vox ad munera etiam editionum. Ne enim lineam spectaculi huius transiliamus, scitote fuisse ritum vti Editores munuscula aliqua amicis fautoribúsque mitterent, ludis confectis. ea quo-

Apophoreta item Saturnalibus.

Quid, ea?

* *Dubito an, commissione. vt per ludos ei hoc munus. tamen & vulgata recta.*

Lampridius correctus.

Apophoreta in ludis, vel Apophoretica.

que Apophoreta dicta. Symmachus lib. 11. *Filius noster Symmachus, peracto munere candidato, affert tibi dona Quæstoria, & ceteras necessitudines nostras pari honore participat. Quæso igitur vt eius nomine Dypticha & Apophoreta suscipere dignemini, qui apparatui eius plura & præclara tribuistis.* Et sæpius Apophoretica apud eundem. vt lib. IX. *Non aspernabere, vt æstimo, dyptichi & apophoretici oblationem. neque enim graue est verecundiæ tuæ sollennia & votiua suscipere.* Libro quinto: *Ad te dyptichum candidati, & apophoreticum librarum argenti duarum misimus, approbare cupientes editioni te nostræ non animo defuisse.* Nec omitto denique, Apophoretum vel Apophoretam potiùs inter genera vasorum censeri Isidoro, cuius verba De vasis escarum: *Apophoreta, à Græcis, à ferẽdo poma vel tale quid nominata. est enim plana.* Desieram ego: sed excipiens Duza, Bene & benignè doces de Apophoretis, inquit. sed auden' tu ea dare nobis? Quænam illa? inquam. magnum sit quod tibi negem, ô Batâua Syren. Ex medio, inquit, Saturnalium ritu cereos accensos. scin' cui rei? qui nobis domum præluceant. certè enim iam tempus. Heu, inquam, Mormo, non Syren. —— * ποῖον σὲ ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων? Vix adsedimus etiam, & faris de discessu? Caue, caue, ne per hoc Saturni festum Saturnum te faciam ego, & nouus Iupiter te dem in vincla.

Apophoreta lanx.

Cerei in Saturnalibus dati.

* quæ vox clauso tibi fugit ab ore?

CAP.

CAPVT XVII.

Iterum ad gladiatores reditum: deque locis pugnæ dictum. Ea sunt, Rogus, Forum, Amphitheatrum, Septa, Circus, Vici & regiones.

AT tu, Pighi, redis in eandem arenam pugnatum? Ille ridens, Ego, inquit, iam missum me putabam. Scin' quomodò? inquam. vt mihi domino citiùs decretum sit auctorari, quàm vt te soluam. Pergo igitur, inquit. De loco vbi habiti, dixi: locus supereſt pugnæ, qui non vnus. Ad rogum enim dati: in foro: in Circo: in Amphitheatro: in Septis: vicatim & regionatim. Ad rogum olim, in exequiis: isq. antiquissimus locus. Posteà non placuit circumducere populum, & omisso rogo ipsi gladiatores funebres in foro dati. Forum ergo locus vetus pariter & diuturnus. Vitruuius: *Italiæ non eadem ratio fuit. Nam à maioribus consuetudo tradita est, gladiatorum munera in foro dari. Proinde spatiosiora distribuebant intercolumnia.* Idem alibi: *Muneribus quæ à magistratibus foro gladiatorum, scæniſque ludorum dantur.* Asconius in Verrem: *Menius exceperat sibi ius vnius columnæ, super quam tectum proiiceret, vnde ipse & posteri eius spectare munus gladiatorium possent: quod etiam tum in foro dabatur.* Ait, *etiam tum*: quia nimirum is mos non prorsus exoluerat etiã Asconij, .i. Claudij ætate. Plinij verba cauete vobis imponant, lib. xv. cap. xviii. *Ara inde sublata gladiatorio munere Diui Julij, quod nouissimè pugnauit in foro.* ancipitis dico & fallacis sententiæ verba. Videtur enim adfirmare postremũ id fuisse in foro munus. Fal-

Vbi dati gladiatores.

In foro olim.

Plinij ambigua verba enodata.

nus. Falsò. Nam & sub Augusto fuit, ex Propertio

Seu cùm lasciuum sternet arena forum.

& Tiberius munus gladiatorium duplex dedit, alterum in foro, alterum in Septis, auctore Tranquillo, cap. VII. At Plinius de ipso Cæsare sensit, nouissimum id fuisse forense munus, illo editore. Tamen cœptum vilescere & forum. opinor ideò, quia loca sessui & spectationi parum apta. Itaque magno ambitu locum in foro Consules magistratus q. clientibus tribulibúsue suis adsignabant, & in beneficij loco. Cicero oratione pro Murenâ satis multis verbis: ad Atticum lib. II. epist. 1. *Quærit ex me num consuessem Siculis, locum, gladiatoribus dare? Negaui. At ego, inquit, nouus patronus instituam. sed soror, quæ tantùm habeat consularis loci, vnum mihi solùm pedem dat.* Et facit eò decretum Senatus in honorem Ser. Sulpicij: *Senatui placere Ser. Sulpicio statuam pedestrem æneam in rostris statui: circumq. eam statuam locum ludis, gladiatoribúsque, liberos posterósque eius quoquò versus pedes quinq. habere,* apud Ciceronem Phil. IX. Igitur structa* Amphitheatra, destinata propriè huic ludicro & Venationi. Et plerumque exhinc in iis dati gladiatores: tamen non omisso prorsus foro. Etiam in Septis Agrippæ. Suetonius Calig. cap. XVIII. *Munera gladiatoria partim in Amphitheatro Tauri, partim in Septis aliquot edidit.* & idem scriptor notat aliâs. Sed & Circus interdum huic rei, vt reperietis in Dione. sæpe Vici & XIIII. regiones vrbis: quod sub Impp. factitatum obseruo. Sed non mihi mens onerare vos copiâ vulgarium exemplorum. Explicui de loco.

Forum non apte exstructum ad spectacula.

Difficiles in eo loci: & in beneficio dati.

**Adi librum nostrum De Amphitheatro.*

Amphitheatra.

Septa.

Circus.

Vici & regiones vrbis.

CAPVT

CAPVT XVIII.

De Spoliario, quod item pars ludi. Vnde id dictum, & cui rei vsuique. Obiter etiam de obscæna ludi parte.

HIC Victor, Nimium properas. Quod olim de Haterio Augustus, de te Pighi dixerim, Sufflaminandus es. Nam Spoliario quid fiet, nisi locus ei est in loco? Caput percussit Pighius, & Hem! inquit, videte vestrum Cyneam. Absque hoc monitore erat, res tam illustris elapsa mihi. Sed retraham. Spoliarium non ipse ludus, sed ludi, vt appâret, pars. Ex lapide prisco, quem Tybure vidimus: CVRATORI. MVNERIS. PVBLICI. GLADIATORI. III. QVOT. IS. TEMPORE. HONORVM. CVRARVMQVE. SVARVM. PLENISSIMO. MVNIFICENTIAE. STVDIO. VOLVPTATIB. ET. VTILITATIBVS. POPVLI. PLVRIMA. CONTVLERIT. LVDVM. ETIAM. GLADIATORIVM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO. SVA. PECVNIA. EXTRVCTVM. PVBLICE. OPTVLERIT. Etiam Tertullianus ab ipsis Amphitheatris separat: *Ceterùm à sæculo coronantur & lupanaria, & latrinæ, & pistrina, & carcer, & ludus, & ipsa Amphitheatra, & ipsa Spoliaria, ipsæque Libitinæ.* Ductum nomen à re balnearià. Nam *exteriores cellulæ in balneis, Spoliaria*, dictæ, vt notant Glossæ Latinæ veteres: vel, vt Græcæ, Ἀποδυτήριον, *Spoliarium*. Vbi ergo in balneis exuebantur, seq. veste exspoliabant, Spoliaria dicta. & à caussâ simili, in Ludis. Nam ibi, credo, gladiatorum vestes, ornamenta. Plinius in Pane-

Spoliarium, quid.

A balneis ducta vox.

Cui rei spoliaria.

in Panegyrico, de Ærario differens: *Nunc templum, nunc verè deus, non spoliarium ciuium cruentarumq. prædarum sæuum receptaculum.* Imò amplius, locus ille receptor vulneratorum cæsorumque. Cassius Seuerus in Controuersiâ, Debilitans expositos. *Pròduc agedum familiam semiuiuam, tremulam, debilem, cæcam, mancam, famelicam: ostende nobis captiuos tuos. Volo mehercules nosse illum specum tuum, illam humanarum calamitatum officinam, illud infantium spoliarium.* Seneca de Prouidentiâ: *Videant largum in foro sanguinem, & supra Seruilianum lacum (id enim proscriptionis Sullanæ spoliarium est) Senatorum capita.* Itaque crebræ illæ acclamationes Senatus, mortuo Commodo, sunt ab hoc ritu, apud Lampridium, *Gladiatorẽ in spoliario.* &, *Gladiatoris cadauer vnco trahatur: gladiatoris cadauer in spoliario ponatur.* Quin & ij qui sine spe curationis læsi, illic interficiebantur. Seneca epist. XCIIII. *Nunquid aliquem esse tam cupidum vitæ putas, vt iugulari in Spoliario, quàm in Arenâ malit?* Obscænam partem ludi in eodem Senecâ lego libro VII. Quæst. Nat. extremo: nec scio an ad Spoliarium, an ad ludi locum fœdum, vbi* Spongia, referam: an potiùs emendem, *artem ludi*, & capiam de iis qui sponte sese auctorant.

De Seneca loco.

* *De quâ Martialis*, Quod sciat infelix damnatæ spongia virgæ. *& Seneca epistolâ* LXXI.

CAP.

CAPVT XIX.

Finis conuiuij sermonisque. per occasionem de Diludiis. item de ratione inuitandi ad hilaritatem inusitatâ hodie. Ammianus expletus à coniecturâ. De Mutitatione, Agellius correctus, & Nonius.

DIXI. & sit iam sermonum pausa quæso. Nam & serum est, vt video: & in me quidem omnis vis loquendi iam vacuit. Itaque domuitionem paremus. Inclementi vultu ego, Tu Pighi cessès? nec per limites illos eas, quos ipse tibi posuisti? Non ego homo trioboli sum, si id feram. Cras licebit, inquit. nunc te, Lipsi, per hanc dexteram oro, mitte. Non, si per hanc sororem læuam quoque, inquam. Et iámne mitto ad Prætorem, vt te nectam? Neca etiam, inquit, si voles. Nam mihi decretum in hoc Spoliario mori potiùs, quàm amplius in hanc Arenam. Lernutius cum Victore interueniens: Hercules multa nox est, Lipsi, inquiunt: & tempus abeundi. Ego commotior, Etiam me latrant meæ canes? Sed surgebat iam & Duza. Itaque ego, Hæc quidem conspiratio est, inquam. at sedete saltem dum patera ista circumfertur. Nam Pighio nostro non aliâ lege diludia do. Sedit iterum & respexit me Duza, Diludia tu quid appellas? Appositè ad hanc rem, inquam. Nam, *tempora quæ gladiatoribus conceduntur inter dies munerum quibus pugnatur, Diludia dicuntur*, vti scribit ad illud Horatij,

Displicet iste locus, clamo, & diludia posco.

vetus scholiastes. Hîc Victor, Verè fortasse Commenta-

Diludia, quid?

mentator, inquit. tamen mihi olim-sententia mea non displicet, Diludia esse cùm medij ludi alio genere spectaculi interrumpuntur & quasi diffinduntur. Ita enim mos, vt in mediâ sæpe comœdiâ aut tragœdiâ, Venationem aut paria aliquot gladiatorum poscerent, tædij leuandi. Horatius testis:

Si discordet eques, media inter carmina poscunt
Aut vrsum aut pugiles.

Et Dio: qui Circensis diffissos ait Venatione & Athletis interpositis, lib. LX. ἄρκτοι μὲν, inquit, μεταξὺ τῶν δρόμων τῶν ἵππων ἐσφάγησαν, καὶ ἀθληταὶ ἠγωνίσαντο, καὶ παῖδες Ἀσιανοὶ πυρρίχην ὠρχήσαντο: id est, *Vrsi Circensibus interpositi & cæsi, & athletæ certarunt, & pueri Asiatici Pyrrhicam saltarunt.* Approbo, ait Duza. Et similis calamitas Terentianæ Hecyræ interuenit, interposito funambulo. Eius enim sententiæ querela illa Prologi,

Ita populus studio stupidus in funambulo
Animum occupârat.

Etiam gladiatoribus: vt statim,

Primo actu, placeo: cùm interea rumor venit
Datum iri gladiatores. populus conuolat.
Tumultuantur, clamant, pugnant de loco.

Cùm dixisset, paterâ acceptâ ego Victorem intuitus, Hanc ita spumantem, inquam, Latio & Latiæ. Eduxi, & Victori tradens, Viuamus, inquam, moriendum est. Ille abominatus tam triste vocem, Quæso, inquit, vitemus hanc δυσφημίαν in mensâ: & despue, ne omen habeat tua vox. Ego risi, &, Homo religiosissime, inquam, ita nescis morem antiquum?

Num-

Numquam illi hilariùs se inuitabant, quin lacesserent lætitiam hoc sermone. Atque adeò ipsa verba, vt protuli, apud Vibium Gallum in Controuersiâ Senecæ VII. lib. IX. *Conuiuæ certè tui dicunt, Viuamus, moriendum est.* Ita lego, non *Bibamus*, cum vulgo. Ritum non vulgatum obseruo in hac ipsâ admonitione apud Ammianum, lib. XVI. Nam pueri ministri cùm lumina mensæ inferrent, soliti similia dicere. Ita enim suppleam legamq. defecta hæc verba: *Malignitate simili quidem Agens in rebus in Hispaniâ, ad cænam itidem inuitatus, cùm inferentes vespertina lumina pueros exclamasse audisset ex vsu, Vincamus* perun..... ..... lem ne..... interpretatum, atrociter deleuit nobilem domum.* Lego, *Viuamus, pereundum est.* addiditque Ammianus calumniatorem aliquem sic interpretatum esse, solemne verbum, tanquam machinaretur Dominus ille aliquid magnum, & cum exitij sui metu coniunctum. aut, tanquam id detorsisset in sæuitiam Imperatoris, sub quo omnibus pereundum esset. Hoc ecphonema etiam in veteri inscriptione sepulchrali,

Inuitandi mira, sed prisca ratio.

Senecæ leuiter correctus.

* *At qui dicunt restituisse Ammianum, hæc omnia infidè omittunt. Ammianus non malè expletus.*

AMICI:
DVM VIVIMVS.
VIVAMVS.

Et sententia non semel obuia in poëtis. Quid autem dices, si ipsum cranium mortui inferre in mensam soliti, huic rei? Epigramma Græcum disertè:

Cranium in mensâ.

Ἡ πτωχῶν χαρίεσσα πάνοπλίη, ἀρτελάγηνος
Αὕτη, καὶ δ' ἐρσήρων ἐπ' ἀστραλέων ἐφανος,
Καὶ τῶδ' ἐφιμένοιο πεδάσιον ἱερὸν ὀρεῦν,

Εγκεφάλε ψυχῆς φρέαρ ἀκρότατον.
Πῖνε, λέγει τὸ γλύμμα, καὶ ἔδε, καὶ περίκεισο
Ἄνθεα. τοῖς γὰρ μετ' ἔξαπίνης.

Sed & in Trimalcionis conuiuio apud Petronium: *Potantibus & accuratissimè lautitias nobis mirantibus, laruam argenteam adtulit nobis seruus, sic aptam, Vt articuli eius vertebræq. locatæ in omnem partem flecterentur. Hanc cùm super mensam semel iterumq. abiecisset, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalcio adiecit,*

Heu heu nos miseros: quàm totus humuncio nil est.

* * *

Sic erimus cuncti, postquam nos auferet Orcus.
Ergo viuamus, dum licet esse bene.

Quod ab Ægyptio quidem ritu videtur qui σκελετὸν ipsum mortui inferre conuiuio soliti, cum monitione, Ita breui omnes futuros. Plutarchus auctor in Conuiuio. Hîc Lernutius: Morem asperum, inquit, & nō longè à Scythis, quibus etiam potus in cranio mortuorum. Quin & hodie, vt audio, apud quosdam noui orbis Indos. Tamen inuitatio illa in specie barbara: re, optima. Quid enim homulli sumus? aut quamdiu hæc vita? Ite mortales, & magnis cogitationibus animum implete: cras morituri. Et in calore illo simul effudit hos Anapæstos:

Vana spes vitæ.

Miserum, miserum, mortale genus,
Cui vix orto fatum aboriri est:
Heu quàm fallaci iactaris
Turbine vitæ!
Ille superbi limina regis
Ambit, & alter populi fasces:

Alter

Alter nullo fine parandi
Aurum congerit, & congesto
Pauper in auro est.
Ah nescitis viuere, nec mori.
Moneo, moneo, ponite curas:
Cursu præcipiti ruit ætas.
Ludite, viuite, dum breuia sinunt
Pensa sororum.

Cum fine versuum omnes surgebant. Duzam ego laciniâ tenui, Atque audin? inquam, iam opus viuere. Imò Bitere, ait, vt Comici nostri loquebantur. Tempus nos admonet; certé somnus. Non etiam mittis? Polypus mihi vidêre: ita quidquid tetigeris, tenes. Mittam in hanc legem, inquam, vti cras iterum apud me sitis. Imò apud me, ait Lernutius. Sit enim hæc per dies hos festos quædam, vt antiqui dicebant, Mutitatio. Mirantibus nouitatem verbi, Ita dico, inquit, Mutitatio. Agellius: *Legitur in Atteij Capitonis Coniectaneis Senatus decretum vetus, in quo iubentur principes ciuitatis, qui ludis Megalensibus mutitarent, id est mutua inter se conuiuia agitarent, iurare apud Cos.* &c. Vbi lego fide codicum, *mutua inter se dominia agitarent.* Dominus antiquis, Præbitor: & Dominia, præbitiones hilariores. Lucillus: *Primùm dominia atque sodalitia omnia tolluntur.* Cicero Frumentariâ in Verrem: *Huius argento dominia vestra, huius signis fora comitiumque ornari.* Mutilus hic Tullij locus apud Nonium in Dominus: *Cicero Frumētaria: Adria argento dominos vestræ:* facilis ex Cicerone correctu. Ad hæc alternantia cõuiuia Virgilius respexit,

Mutitatio priscorum.

Agellius correctus.

Et Nonius.

Mutuáque inter se læti conuiuia curant.

Etiam Pindarus Ode I. de Tantalo, qui, ἀμοιβαῖα θεοῖς δεῖπνα παρέχει: id est, *alternantia conuiuia diis præbet.* Occupauit respondere Duza, Ergo apud te Lernuti in prandio cras erimus. Nam hic Lipsius petit tanquam Cæsaris candidatus. Etiam irrides? inquam. At enim Berchemium vocaui. Igitur & is apud nos erit, ait Lernutius. Tu abi, & cùm nos bene curasti, valetudinem tuam cura. Et cum dicto facta discessio, vel vt ego appellabam, fuga.

I. Lipsi

I. LIPSI

SATVRNALIVM SERMONVM LIBER II.

CAPVT I.

Quid ante diei secundi conuiuium. cum Victore dissertatio super Taciti loco, de inuentione argenti apud Germanos. crebra manuum lautio antiquis.

SECVNDVS dies erat, quo Lernutio constitueramus: venitq. ad me ante conuiuij horam Victor. Iámne vales? inquit. Ab animo Victor, inquam: à corpore (vt Augustus loquebatur) betizo. Quid ergo mirum, inquit, à morbo tam propinquo? Sed animum quod purgas; crede mihi, ab illo fonte hic languor. Studia animum, animus corpus fatigauit. Nec vultu aspernêre. Est enim & animorum lassitudo quædam, non minor quàm corporum, sed occultior: quæ fugienda nobis, & scintilla illa diuini ignis non obruenda est. Sed cui rei in mensâ libri? quos peius odisse te volo, quàm fullo vlulam. Ne erres Victor, inquam: libris nihil nunc facio pericli. Tacitum alucinans modò in manus sumpseram, atque aliud agens. Ecce autem versabar & vexabar in loco isto De Germanorum moribus. *Aurum & argentum propitij an irati dij negauerint, du-*

Tacitinon certa historiæ locus.

De argento apud Germanos reperto.

Tacitus fortè emendatus.

rint, dubito. Nec tamen affirmauerim, nullam Germaniæ venam argentū aurúmue gignere. quis enim scrutatus est? possessione & usu haut perinde adficiuntur. Negat ecce clarè inuentam in Germaniâ argenti venam, quæsitámue. At contrà Annali x i. *Nec multo pòst Curtius Ruffus eundem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus quærendis venis argenti.* Quæ inuentio argenti, quinquaginta, ante hunc libellum Taciti scriptum, annis. Non concilio prorsus. Libri veteres, *in agro Machiaco.* Igitur lego, *Maciaco*, vel, *Mazyaco.* Non enim apud Germaniæ Mattiacos hæc Curtij fossio, vt arbitrantur: sed apud Macas vel Mazyas Africæ populos. cui ipsi prouinciæ hic Curtius præfectus. Plinius certè in Germaniâ venam argenti nullam, ambiguè æris commemorat: & multis sæculis pòst, inuentionem hanc adsignant medij temporis scriptores. Ditmarus libro i i. Chronicorum: *Temporibus Othonis aureum illuxit sæculum, apud nos inuentá primùm venâ argenti.* Windichindus monachus (vixit ante annos D C.) lib. iii. *Ergo qualiter Otho Romanos duobus prœliis vicerit, terra Saxonia venas argenti aperuerit, imperiumq. cum filio quàm magnificè dilatauerit, nostræ tenuitatis non est dicere.* Hæc taliáque, Victor, historica & oblectantia muginabar. Ne ista quidem fas, inquit, sed eamus, Soliam duodecimam lineam tangit. In viâ eramus, ecce obuius nobis Duza. Bona scæua est, inquam. capio ex nomine tuo omen hodiernæ voluptatis. Sed quod herè oblitus, Hautenus noster quî valet? ille flos poëtarum. Nam certè hoc elogium illi debemus, Vnum esse inter

Belgas

Belgas qui noſtrâ linguâ viam viderit ad carmen. Ille quidem rectè, inquit: & te amat. Sed carminum eius famam ſcis quàm premant iudicia vulgi. Nempe vulgi, inquam: ſed dic illi à me, ſodes: peruincet hanc nouitatis inuidiam: & vt arbores quædam, ſic fama eius æternior erit, quò tardiùs creſcet. Pulchrum eſt cum Manilio gloriari, ——*nec in turbam, nec turbæ carmina ſcribo.* In his ſermonibus peruentum ad Lernutij ædes. Triſtior nobis viſus. Itaque Duza ad illum,

Quis iſtic voltus, quæ caligans triſtitas?

Parúmne in tempore, aut parum grati aduenimus? Ille ſingulos amplexus, Vos quidem opportuni & gratiſſimi, inquit. Pighius dedit me in hunc tumorem, qui puerum iam nunc miſit, & renuntiari iuſſit, Negotium ſibi natum eſſe. Id tu triſtis? inquam ego. Ne veniat. an de illius veſpere victuri ſumus? & ſuccidaneum ecce tibi hunc Berchemium do, qui in portâ. Simul intrauit Berchemius, & ad eum Lernutius, Tu certè fidem amas, & te fides. Naſiternam huc puer: lauate. Non ego, ait Victor: iam antè laui. Hem! ait Lernutius, adeò remotus à more priſco? qui non ante menſam modò, ſed in cõuiuio meliore per ſingula fercula & miſſus lauabant. Ita apud Athenæum lib. IIII. cap. 1. in Carani Macedonis cõuiuio iam medio leges: ἡμῖν ὡς ἄλλων εἰσηνέχθη βράσεως, ἐνεφυσήμεθα: *& cùm ſatis cibi ſumpſiſſemus, manus lauimus.* Iterumq. poſt aliud ferculum: καὶ νιψάμενοι τὰς χεῖρας ἐστεφανώμεθα: id eſt, *& manus loti coronas ſumpſimus.* Apud Lampridiũ in Eligabalo: *Exhibuit aliquando & tale conuiuium, vt haberet*

In vno conuiuio Romani ſæpius lauabant.

vt haberet viginti duo fercula ingentium epularum, & per singula fercula lauarent. Idem in eodem Principe: *Parasitis in secundâ mensâ sæpe cereamcænam, sæpe ligneam, sæpe eburneam exhibuit: cùm tantum biberent per singula fercula, & manus quasi comedissent, lauarent.* Hoc quidem molestum more Romano, inquit Victor. Quomodo enim in lecto? & surgebántne? Minimé, inquit. sed auertebant à mensâ. Sidonius bene adsignificat, lib. 1. cùm apud Cæsarem epularetur: *Retrorsusque conuersus, tanquam manibus aquam postularem, tantumque remoratus quantum stibadij circulum celerantia ministeria percurrunt, cubitum thoro reddidi.* Fateor Lernuti, inquit, hoc me hodie doces.

Cuiusmodi ea lectio.

CAPVT II.

In ipso conuiuio, de Carptorum munere & vario nomine. Item de Structoribus. Translatus cœptus sermo à Pighio ad Duzam.

IAM adsederamus; & illatæ sunt epulæ sanè lautæ, & quæ (vt Plauti iocus) cinerem non quærerent. Inter alia Capus, qui magnitudine suâ omnium oculos in se conuertit. Tamen ad nos Lernutius: Mi hospites, inquit, pauca præstinaui. Nam per hos dies, vt scitis, promiscuæ cænæ non solùm candem, sed vacuefaciunt annonam macelli. Itaque hic Capus prandij nostri fundus & fundamentum est. Tu Duza, diuide hunc spadonem, quod sine fraude legis Scantiniæ sit. Carptor hîc ego? inquit Duza. tibi hoc ius erat in domo tuâ. Mirantibus, vt videbatur, nobis insolentiam vocis: Duza, Carptores, inquit, antiquis

Carptores, qui?

antiquis dicti, qui cibum scindentes carpentésque præministrarent. Iuuenalis:

——*carptores, archimagiri.*

Vbi tamen, *fartores*, &, *carptores* substituũt non boni arbitri veterum conuiuiorum. Proprium enim huic muneri Carpendi verbum. Apud Petronium Trimalcio, quasi per delicias, identidem imperat, Carpe: & explicat conuiua veteranus, *Vides illum qui obsonium carpit? Carpus vocatur. itaque quotiescumque dicit, Carpe, eodem verbo & vocat & imperat.* Quod proinde est, quasi tu Lernuti hunc puerum pocillatorem voces Fundum. Scissores iidem dicti. Petronius: *Processit statim sciſſor; & ad symphoniam ita gesticulatus lacerauit obsonium, vt putares Darium hydraule cantante pugnare.* Qui locus satis indicat, cur eosdem Cheironomontas Iuuenalis dixerit—— *& cheironomonta volanti Cultello*—— itémq. Sidonius lib. IIII. *Inter Apicios epulones, & Byzantinos chironomontas.* Nescio an eos ipsos, Diribitores dixerit Apuleius lib. II. *Diribitores pluscula splendidè amicti, fercula copiosa scitulè subministrata.* an potiùs, qui fercula puerorũ manibus allata commodè disponerent, & collocarent (vtille iocatur) velut sub signis. Vtraq. certè notio in verbo veteri Diribendi. Hos tamen postremos, verbo magis trito Structores nominabant. Iuuenalis:

Structorem interea, nequa indignatio desit,
Saltantem spectas.

Petronius: *Proprium conuenientémque materiæ structor imposuerat cibum.* Athenæus lib. IIII. Ἰόβας ὁ βασιλεὺς τὸν αὐτὸν εἶναι φησὶ τραπεζοκόμον, καὶ τὸν ὑπὸ Ρωμαίων καλού-

Stabilita Iuuenalis lectio.

Scissores.

Cheironomontes.

Diribitores.

Structores.

μθρον τρέκτορα. id est: *Iuba rex eundem censet Græcorum* τραπεζοκόμον (quasi dicas mensæ Curatorem) *cum eo quem Romani Structorem dicunt.* In hoc verbo Senecam velim emendari libro De vitâ beatâ, cap. XVII. *Quare ars est apud te, ministrare? nec temerè & vt libet collocatur argentum, sed peritè seruatur, & est aliquis scindendi obsonij magister?* rescribique, *peritè struitur.* Tertullianus libello De cultu: *Structores capillaturæ*, paullò aliter dixit. Desierat Duza, excepit Lernutius, De verbo optimè, ô magister: rem vide. Et simul admouit lancem. Duza capum etiam atque etiam adspiciens, Heu gallum decumanum! inquit. & mirum ni istum submiserint Brugæ tuæ. Ita est, inquit: sed tu Carpe carpe. Quàm pinguis autem! ait inter carpendum Duza. viden', Lipsi, quis fructus cælibis vitæ? Fateor, inquam: & cælibem quasi cælitem agnosco: nec in alio etymo Grammaticis credo magis. Sed vt epulæ tam lautæ condimentum aliquod habeant; placétne Lernuti in Arenam redeamus, spectatum Gladiatores? Placet maximè, inquit. Hæret enim adhuc animo meo hesternus Pighij sermo: cum delectabili recordatione veterum morum. Atque vt ij qui symphoniam audierunt, ferunt secum in auribus modulationem illam & dulcedinem cantus: sic ego in animo narrationem Pighianam. Sed quis absente illo nunc Editor? Quis, nisi tu dominus? inquam. Ita enim ius, mos, vt qui mensam, præbeat & ludos. Ain' tu? inquit. At per meam editionem, ætatem estote sine ludis. Et pugnem ipse potius, quàm vt edam. Cur non autem noster Duza? —— ὅσπερ μυ πολλὸν

Seneca emendatus.

πολλὸν ἀμείνων. Conuersi taciti omnes ad Duzam sumus, quasi rogantes. At ille, Amici, inquit, vnde mihi ea vis? ab ingenio tantùm, an à memoriâ possim? Denique cœpit herè Pighius, & vniuersum hoc argumentum disposuit & intra sese formauit. Eam partitionem ordinémque quâ diuinatione adsequar? Illud modò fiet, vt ego ipse qui ludos paro, vobis sim ludus. Imò omnes nos in partem iuuabimus, ait Berchemius: spondeo. Et ego respondeo, inquam: aude modò. Æstuo, ait Duza;

——velut minuta magno
Deprensa nauis in mari, vesaniente vento.

Hinc preces vestræ sunt: illinc molimentum rei & difficultas. Tamẽ quoniam iubetis (nam mihi amicorũ preces, iussa) aggrediar, & quod in hac re appositè dicitur,* Gladiator in arenâ consilium capiam.

**Prouerbium apud Senecam epistolâ XXII.*

CAPVT III.

Propositio dicendorum. primóq. de conditione gladiatorum, quosdam seruos esse aut quasi seruos: quosdam intio liberos, imò nobiles. Equites Senatorésq. passim arenâ se polluisse. quod aliis Principib. permissum, aliis vetitum.

COMPOSVIT se Duza ad dicendum: nos ad audiendum. Et meditatione aliquâ interpositâ, sic infit. Quattuor, vt meminisse potui, limitibus terminatus à Pighio hic sermo: Origine, Loco, Hominibus, Modo. Priores duo bene & legitimè ab eo destituti sunt: tertium nunc collocabo, & de Hominibus duo dicam. Quæ conditio gladiatorum fuerit: & Quæ eorum genera, quódque discrimen. Ad

Quæ dicenda Duzæ.

conditionem quod attinet: é seruis plerumque comperiot fuisse, aut captiuis. Serui aut vendebantur inludum, aut damnabantur. De venditione Tertullianus: *Olim captiuos, vel malo ingenio seruos emercati.* Et Suetonius Vitellio: *Asiaticum ob nimiam contumaciam & ferocitatem grauatus, circumforaneo lanistæ vendidit, dilatumque ad finem muneris repentè surripuit.* Adeóque id increbuit, & ob leuem læpe causlam: vt Hadrianus Imp. *Lenoni & lanistæ seruum vel ancillam vendi vetuerit, caussâ non præstitâ*, ait Spartianus. De damnatione, passim historiæ & legum libri, vbi damnati ad *gladium, leguntur, vel ad gladij ludum. Sic enim etiam loquebantur. Capitolinus in Macrino: *Seruos qui à dominis fugissent repertos, ad gladij ludum deputabat.* Eos conquiri moris etiam in prouinciis fuit, ex Tacito, qui lib. III. Annal. in Galliâ nominat, *E seruitiis gladiaturæ destinatos.* De Captiuis etiam, non ignotum. Aut enim venditi illiipsi lanistis, aut ab Impp. postquam in triumpho ducti, dati in ludum. In vitâ Probi: *Edita gladiatorum paria trecenta, Blemiis plerisque pugnantibus, qui per triumphum erant ducti, plerisque Germanis & Sarmatis.* Vopiscus de triumpho Aureliani: *Per ordinem ducta gladiatorum paria octingenta, præter captiuos gentiu barbarorum.* Sæpe & sine triumpho. In vitâ Claudij: *Claudius omnes qui rebelles animos extulerant, capit, atque in vincla Romam etiam mittit ludo publico deputatos.* Ad captiuos pertinere Tertulliani querelam puto: *Certè quidem & innocentes gladiatores in ludum veniunt, vt voluptatis publicæ hostiæ fiant.* Serui ergo captiuique primò ad hoc

E seruis.

E damnatis.

* *Discrimen tamẽ aliquod Vlpianus facit inter Dãnari ad ludũ & ad gladiũ. Cuius verba infrà cap. XXI.*

E captiuis.

hoc munus. Sed paullatim etiam liberi & ingenui; nullâ quidem aliunde vi, sed pretio inducti vel mala libidine pugnandi. Vtrumque genus coniunxit Liuius lib. XXVIII. *Gladiatorium spectaculum fuit, non ex eo genere hominum ex quo lanistis comparare mos est, seruorum delectu ac* liberorum qui venalem sanguinem habent: gratuita omnis pugnantium opera fuit.* At de liberis, Labienus apud Senecam patrem lib. X. Controuers. *Curatis quis ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferantur: non curatis quòd iuuenum miserorum simplicitatem circumueniunt, & specioſissimum quemque maximè idoneum castris, in ludum coniciunt.* Tertullianus ad Martyres: *Quot otioſos adfectatio armorum ad gladium locat? Certè ad feras ipsas adfectatione descendunt, & de morsibus & cicatricibus formoſiores sibi videntur.* Lactantius lib. V. cap. IX. *Et quod est sceleratius, vt sint religionis antistites, qui nec vitæ quidem suæ parcant, sed exstinguendas publicè animas vendant.* Manilius lib. IIII.

Nunc caput in mortem vendunt, & funus arenæ:
Atque hoſtem sibi quisque parat, cùm bella quiescunt.

Et vero paullatim, non desidentibus sed corruentibus moribus, eò ventum, vt primæ nobilitatis viri operas arenæ locarent: quidam desperatione & bonis exuti, alij principibus gratificantes. Seneca epistolâ centesimâ: *Aspice illos iuuenes, quos ex nobiliſſimis domibus in arenam luxuria coniecit.* Idem epist. LXXXVIII. eleganter: *O quàm vellem Catoni nunc occurrere aliquem ex his troſſulis in viâ diuitibus, curſores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem. Hic ſine dubio cultior comitatiorque quàm M. Cato videretur: hic, qui inter illos*

Etiam è liberis.

Qui pretio ſe vendebant.

* *Malè vulgò* libertoſi.

Sæpe & nobiles, re comesâ.

Seneca explicatus.

apparatus delicatus cùm maximè dubitat, vtrum se ad gladium locet an ad cultrum. Ludit suauiter in homines inopes sui æris, diuites alieni: qui re cum spe consumptâ, ad extremum deliberant Gladiatores fiant an Venatores. Id enim valet, Ad cultrum. Putaui aliquando, *ad pulpitum*, blandiente coniecturâ, sed vanâ. Nam culter propriè venatorum. Suetonius Augusto: *Lixa quidam cultro venatorio cinctus.* Martialis ad lemma *Culter Venatorius:*

Culter venatorum.

Si desecta gemes grandi venabula rostro,
Hic breuis in grandem cominus ibit aprum.

Iuuenalis de nobilibus sui æui:

——quanti sua funera vendant
Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.
Nec dubitant celsi prætoris vendere ludis.

Equites & Senatores ad gladium.

Quin vulgo iam sub Principibus equites polluti arenâ & Senatores. Origo prima rei à C. Cæsare, opinor: *cuius munere in foro, depugnauit Furius Leptinus stirpe prætoriâ, & A. Calenus Senator quondam actorque caussarum*, ait Suetonius in Iulio cap. XXXIX. Dio hoc amplius, permisisse eum equitibus Romanis vti pugnarent, lib. XLIII. Eoque temeritas hæc, siue insania fuit, euasit, vt lege cauere Augustus debuerit μήτε βουλευτὴν μονομαχεῖν, μήτε δεῦρο ῥαβδιεῖν, *nec Senatorem gladiatorem fieri, nec seruum lictorem.* Equitibus tamen palàm id permisit, non sine admiratione meâ & Dionis lib. LVI. Τοῖς ἱππεῦσιν (ὃ καὶ θαυμάσαι τινὰς) μονομαχεῖν ἐπέτρεψεν. *Neque enim*, vt Calpurnius ait, *conditione gladiatoriâ quidquam est humilius in vulgo.* Sed denuò id vetitum Senatusconsulto. Suetonius Augusti

Permisit Iulius Cæsar.

Vetuit Augustus in Senatore, permisit in Equite.

Posteà interdictum, sub eodem.

gusti cap. XLIIII. *Adscenicas & gladiatorias operas etiam equitibus Romanis aliquando est vsus: verùm priusquam Sc. interdiceretur.* Et fraudem quæ huic legi fiebat repressit Tiberius, apud eundem Sueton. cap. XXXV. *Ex iuuentute vtriusque ordinis* (Senatorium cape & Equestrem) *profligatissimus quisque, quò minus in operâ scenæ arenæque edendâ Senatusconsulto tenerentur, famosi iudicij notam sponte subibant. Eos omnes, ne quod refugium in tali fraude cuiquam esset, exsilio affecit.* Sed non ad Tiberij seueritatem Principes secuti: qui solutè adeò permiserunt, vt Caligula vnâ commissione viginti sex equites dederit: Nero *exhibuerit ad ferrum quadringentos Senatores, sexcentósq. equites Romanos, & quosdam fortunæ atque existimationis integræ ex iisdem ordinibus, confectoresq. ferarum & varia arenæ ministeria.* Interpellauit hîc Berchemius, Ais quadringentos Senatores? sexcentos equites? Extra fidem ea adseueratio est, mi Duza. At fidus huic rei scriptor Tranquillus, inquit Duza. cap. XII. Fateor, ait Berchemius: nescio an fidus exscriptor. Numeri nimium faciles corruptu. & vereor vt Suetonius scripserit, *quadragenos Senatores.* Vniuersus ordo patrum lege Augusti intra sexcentos: & tam matula ego, vt credam pugnasse ex iis infamem hanc pugnam quadringentos? Sed & equites in parte libero eius culpæ, scribóque, *sexagenos.* numero satis etiam liberali, quoniam Dio sub eodem Nerone pugnasse dumtaxat scribit, vnis ludis, triginta. ἱππεῖς, inquit, ἐν τῷ τέλει τριάκοντα ἐμονομάχησαν. Ego ad Berchemium, Faueo correctioni tuæ, inquam. nec magis è Suetonio maculam illam eluis,

Permiserę iterum alij Principes.

Prater fidem in Tranquillo numerus.

Is mutatus.

Iterum correctus idem.

eluis, quàm è nomine Romano. Sed & reliqua Tráquilli sic potiùs legerim: *Fortunæ atque existimationis integræ. Ex iisdem ordinibus confectores quoque ferarum.* fulta expletáq. sententia, quæ pendens aliter & hiulca. Duza iterum: Iam viri estis, inquit, laudo. Anteà silentium vestrum perpes, & non ex sponso. Nunc cùm iuuatis, pascor opere. Igitur pergo. Vitellius quamquam ipse infamis, infamiam hanc genere quodam sustulit, *cauitque seuerè ne equites Romani ludo aut arenâ polluerentur. Priores id Principes pecuniâ & sæpius vi perpulerant: ac pleraque municipia & coloniæ æmulabantur corruptissimum quemque adolescentium pretio illicere*, ait Tacitus lib. 11. Historiarum.

CAPVT IIII.

Feminas imò ipsas descendisse in hunc ludum: in publico depugnasse. donec id vetitum à Seuero.

MIRABAMVR omnes proteruiam illam Romanæ iuuentutis, quæ tã prodiga sanguinis sui pariter & honoris. Sed Duza insurgens, & gestu ipso nouum aliquid dicturus, Viros habetis, inquit, vultis etiam Amazonas? Ænigmata loqueris, ait Victor: vnde eæ Romæ? Dico feminas Romanas, inquit Duza. Victor caput mouens, Lamiæ turres dicis, inquit, & pectines Solis. Duza, Ego seriò loquor, inquit: & iam producam. Hîc ego, Apage Duza, inquã. ain' tu feminas pugnasse Romæ? Pugnasse, ait. Fortasse pygiacam pugnam, inquam ridens. Imò illam gladiatoriam veram, inquit. Vel Tacitum tuum audi, lib. xv. *Feminarum Senatorumque illustrium plures per are-*

Femina etiã ad gladium.

per arenam fœdati sunt. cum quo in eâdem narratione consentit Dio, in rebus Neronis. Suetonius Domitiano: *Venationes gladiatoresque & noctibus ad lychnuchos dedit: nec virorum modo pugnas, sed & feminarum.* Deq. hisdem Domitiani ludis Statius in Siluis:

Hos inter fremitus nouosque luſus, * *Malè vulgò, luxus.*
Stat ſexus rudis inſciúſque ferri:
Et pugnas capit improbus virile.
Credas ad Tanaim ferumque Phaſim
Thermodontiacas calere turmas.

Neu Principes modò censete hanc insaniam insanisse: ecce apud Athenæum priuatus quidam testamẽto cauet, γυναῖκας εὐπρεπεῖς ἀτας μονομαχῆσαι. id est, *pulcherrimas mulieres gladiatoriam pugnam edere.* Hoc adeò verum est vt, Seuero Principe, vetandum Senatusconsulto fuerit, μηκέτι μηδεμίαν γυναῖκα μονομαχεῖν, *non vltrà feminam vllam ad gladium depugnare.* Et quid dicitis? iámne mihi fides? Fides, ait Victor. Sed ô vates Euripides! mãnibus tuis bene sit, cum poëtâ Aquinate. Lernutius ridens, Quid culpas? ait. nónne hæc nuda & * Lacæna simplicitas? Oculis meis spectaculum tale sit, & Dianis illis Actæon ego. *Vetitum id Senatus decreto.* * *Nam ea in gymnasiis nuda.*

Duza suscipiens, Ridemúsne etiam? inquit. Aio non solùm feminas venisse in has pugnas, sed pumilos & nanos, improbo quodam studio nouitatis. Xiphilinus in Domitiano: Πολλάκις δὲ τὰς ἀγῶνας νύκτωρ ἐποίει, καὶ ἔς τε ὄρτε καὶ νάννους, καὶ γυναῖκας συνέβαλλε. *Pugnas etiam noctu sæpe exhibuit: & interdum nanos ac feminas inter se commisit.* Ita enim rectè emendauit vir eruditus Theodorus Marcilius, cùm νόμους legere-

tur. Papinius de iisdem Domitiani ludis:

His audax subit ordo pumilorum,
Quos natura breui statu peracto
Nodosum semel in globum ligauit.
Edunt vulnera conseruntque dextras,
Et mortem sibi quâ manu minentur.
Ridet Mars pater & cruenta Virtus,
Cassuræque vagis grues rapinis.

CAPVT V.

Liberos homines qui in Arenam veniebant, propriè Auctoratos dictos. pretium mercésque eorum Auctoramentum. Vis & effectus Auctorationis. item solemne gladiatorum iuramentum.

Duo genera vniuersè gladiatorũ.

SED vt vestigia mea relegã ex iis quæ dixi, videtis duplex genus fuisse inter gladiatores, Coactos & Voluntarios. Coacti, serui, damnati, captiui: Voluntarij, liberi, quíque pretio se addicebant. Hi postremi, propriè Auctorati dicti. Vetus Horatij interpres: *Auctorati vocantur, qui se vendunt ludo. Auctoratio enim dicitur venditio gladiatorum.* Glossæ priscæ: *Auctoratus, αὐθαιρέτως εἰς δῆλον ἑαυτὸν βάλλων, καὶ μονομάχος.* Inde Auctorandi verbum, notione pari. Quinctilianus: *Quidam vt patrem sepeliret, auctorauit se.* Asinius Pollio ad Ciceronem: *Fadium quendam, quia cùm depressus in ludum bis gratis depugnasset, auctorari nolebat, viuum combussit.* Plinius lib. XIIII. *Vineæ in tantum sublimes, vt vindemiator auctoratus rogum & tumulum excipiat.* Ab eodem & Auctoramentum pretium ipsum gladiatoris, & merces. Paterculus: *In eâ iugulati ciuis*

Auctorati.

Auctorare.

Auctoramentum.

laticiuis publicè constitueretur auctoramentum. Seneca: *Quocunq. se verterit, pretium aliquod praesens occupationis suæ inueniet. nullum sine auctoramento malum est.* Cicero: *Merces ipsa in mercenariis, auctoramentum est seruitutis.* Seneca: *Hominum vanas animas crebris incitabat auctoramentis.* Gladiatorium Liuius appellauit lib. XLIIII. *Deinde in custodiam C. Cassio tribuno mil. traditus, vix gladiatorio accepto ab rege, rex vt in eam fortunam recideret.* nisi inibi legendum, *vix gladiatorio auctoramento, ab rege vt in eam f. r.* Nam vulgata non mihi certa. Sed hæc Auctoratio non simplex. Quia enim liberi, iuramento solemni interposito fiebat, quod vinclum seruitutis. iurabátque nouitius gladiator, se omnia passurum ausurumque, quæ legitimum gladiatorem ius mos esset. Formula adeò ipsa iuramenti in Petronij Arbitri fragmentis: *In verba Eumolpi, inquit, sacramentum iurauimus, vri, vinciri, verberari, ferróque necari: & quidquid aliud Eumolpus iussisset, tanquam legitimi gladiatores domino, corpora animósque religiosissimè addicimus.* Horat.

Iuramentum in auctoratione.

Eius forma.

Quid refert, vri, virgis ferróque necari
Auctoratus eas? an turpi clausus in arca?

Seneca epistolâ XXXVII. *Eadem honestissimi huius & illius turpissimi auctoramenti verba sunt, vri, vinciri, ferróq. necari. Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt quæ per sanguinẽ reddant, cauetur vt ista vel inuiti patiantur: à te vt volens libénsque.* Allusit Tibullus:

Vre meum potiùs flammâ caput, & pete ferro
Corpus, & intorto verbere terga seca.

Sed in Senecæ loco Vinciri verbum suspectum ha-

Ad tria pertinuit.

beo: & fortasse, *Kurgari*. In tria enim iurabant, Vstionem, Verbera, Necem: quæ gladiatores patiebantur ex more. Necem, cùm cecidissent, & ferrum iuberentur recipere: flammam & verbera, si quando timidiùs pugnarent, aut fugerent à ferro. Acron in Horatium: *Gladiatores ita se vendunt, & cautiones faciunt, uri flammis, virgis secari, ferroque necari.* Seneca epist. VII. exprimens sæuientis populi voces: *Occide, ure, verbera. Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuiis pectoribus excipiunt.* Vbi rideatis licet notam oræ appositam, *Plagis, id est retibus.* Imò verberibus, ô stupor, & tu iis dignus. Quinctiliani verba huic rei, in Gladiatore: *Fremebant vbique omnia apparatu mortis. Hic ferrum acuebat, ille accendebat ignibus laminas: hinc virgæ, inde flagella adferebantur.* Item Tertulliani: *imò qui propter homicidæ pœnam ad spectaculum veniat, idem gladiatorem ad homicidium flagellis & virgis compellat inuitum.* Hac fini Lorarij fuerunt, vt obseruo, siue Mastigophori in Arenâ & in Scenâ. Xiphilinus in Nerone: Καίτοι πῶς ἄν τις ἀκροᾶσαι μὴ ὅτι ἰδεῖν ὑπομείνειεν, ὡς τοὺς ἀκροατὰς Αὔγουστος τοὺς ἀκροατὰς τοὺς τε μαστιγοφόρους φοβούμενος, καὶ κλῆθρα ὑπὸ τῶν θυρῶν ἀναλίσκοντα μὴ καὶ ἐκεῖθεν μαστιγωθῇ. id est: *Quis verò audire nedum videre posset, Imp. Augustumque præfectos ludorum & Lorarios timentem? iisque clam pecuniam subministrantem, ne reprehensus vapularet?* Arcadius Iurisc. l. XVIII. De muneribus: *Mastigophori quoque qui agonothetas in certaminibus comitantur, & scriba magistratus, personali munere seruiunt.*

Mastigophori.

Mentio

Mentio eorum & Thucydidi libro quarto, & Pollu-ci lib. III. Apud Eusebium lib. v. Eccles. historiæ in epist. Viennensium & Lugdunensium, de martyri-bus qui ad bestias dati. ὑπέμειναν πάλιν τὰς διεξόδους τῆς μαστίγων τὰς εἰωθυίας: id est, *Sustinuerunt iterum reciprocationes flagellorum, ibi usitatas.*

CAPVT VI.

Factâ fine dicendi de conditione gladiatorum, interlocutiones aliarum rerum insertæ. De orientalium parcimoniâ, vel abstinentiâ potius, in potu. De nuntiis litteríque per columbas aut hirundines, etiam in Spectaculis.

MISSVS secundus inferebatur, & Duza, dum mensæ cõmutantur, cibi collocantur, paullis-per interquieuit. Lernutiúmq. adspectans, Dic sodes domine, inquit: apud Orientis populos natus es tu? Quid iam? inquit Lernutius. Quia enim caninum hoc prandium est, ait Duza. mihi certè, qui vinum non attigi. Nescio quis autem scriptor apud Suidam notat, ita receptum fuisse populis ad Ortum, nemo vt vinum infunderet nec biberet quisquam inter ci-bum. Verba eius: οὐ νοχόει δὲ εἰς, οὐδὲ νομίζεται παρὰ τοῖς Ἑῴοις βαρβάροις ἐμπίνειν δεῖπνοῦντας: id est, *Nemo vinum infun-debat, nec moris est apud Orientales barbaros bibere cœnan-tes.* Colorem non tenuit Lernutius; & minis-trum respiciens, Scelus pueri, inquit, casus oculis mani-búsque es tu? Monitum hoc à me oportuit? Tamen Duza, ne nescias, nouæ imò veteris Italiæ placitus mihi mos: Sitis? posce. Ita hîc viuitur. Sed de colum-bis istis gustas? Pone Victor, ad Duzam. Duza toto

Orientales non bibere soliti ad mensam.

vultu renuit, Non ego, inquit, non ego. Quid ita? inquit Lernutius. fortasse te columbis non amicum? Amicissimus sum, ait Duza. Quian' igitur Syrus es? inquit. Minimè, ait. tamen & nobis Batauis hæ columbæ sacræ. Iure. vitam & hunc spiritū debemus illis. Eæ nobis obsessis arcanorum apud socios interpretes; eæ litterarum fidæ administræ; eæ rebus iam deploratis, & tantùm non funere nostro cōclamato, solæ indices auxilij salutaris. Audita nobis hæc miracula, ait Victor, & tuum tunc robur: sed miracula apud vulgus. Nam nos exemplum esse scimus ab D. Bruto, obsidione Mutinensi. Nam, vt tu diserte scripsisti,

Quid vigil obsidio, quid arces,
Aut valla prosunt, per spatia inuij
Eunte cæli nuntio?

Columba ad litteras ferēdas, in Spectaculis.

Imò Victor, inquit Berchemius, in re ludicrâ inque his ipsis Spectaculis, de quibus cum maximè agimus, vsus olim similis columbarum. Nam patres familias qui in Theatrum aut Circum ibant, vnde non pro arbitrio reditus, columbas secum sinu ferebant; eásq. emittebant cum tabellis, nuntias domum quid vellent. Varro de Re rusticâ: *Columbas redire solere ad locum licet animaduertere, quòd multi in theatro è sinu missas faciunt, atque ad locum redeunt: quæ nisi reuerterentur, non emitterentur.* Atque à theatro, credo, illud Brutinę militiæ exemplum. Plinius factitatum idem in hirundinibus obseruat lib. x: *Cæcina*, inquit, *Volaterranus equestris ordinis, quadrigarum dominus, comprehensas hirundines in vrbem secum auferens, victoriæ nuntias amicis*

Varroni aliqua lux.

tias amicis mittebat, in eundem nidum remeantes illito victoriæ colore.* Dum fabulamur, Pighius ecce intrat. Gratulatione & salute à nobis excipitur; non à Lernutio, qui adductâ fronte, Homo infide, inquit, quid de te merui, vt diem tam festum absentiâ tuâ redderes nobis infestum? Hoc herè pollicitus? Per fidem Lernuti, inquit Pighius, ignosce. Nescio quod purgamentum hodie egrediens calcaui: ita notabiliter toto die infelix, & non mei iuris. Et simul nescio quid in aurem Lernutio insusurrauit: iterúmque altiore voce, In Catomum posthac malo, inquit: quàm denuò ad hos Catones. Duza ad illum, Non tu gratus Lernutio? mihi certè. Non ille columbarum liberatricium nuper iocundior adspectus; quàm nunc tuus. Ecce enim suppositicium tibi me fecerant boni isti Editores: at nunc scilicet per te soluor. Soluam ego te? ait Lernutius. Agite mastigophori, flagella & ignem. Quid iis facturus? inquam ego. Vt hunc, ait, nouum auctoratum compellam ad cœptam pugnam. Hem! inquit Duza. ab igne mihi cautio est, Thetidis marinæ filio. Parco, magister, potiùs.

* *Factionis scilicet eius quæ vicerat: puta Venetæ, Prasinæ, &c.*

CAPVT VII.

Reditio ad gladiatores. De generibus eorum & discrimine. De Secutoribus primò; caussâ nominis: ratione pugnandi, & armis.

PIGHIO locus sedendi apud me fuit. At Duza iterum sic orsus est. Quod primùm ergo in Hominibus proposui, id dixi: Genera sequuntur & discrimen. Nec enim gladiatorum vnum nomen aut vna

Varia genera gladiatorum.

vna classis: sed ab armis, à locis, à tempore, alijsque causſis diuersi. Ea omnia operæ mihi est, vt accuratè persequar: quia nec vulgo nota, & litteratorum nostrorum in his sæpe error. In primâ classe, qui armis & ratione pugnæ diuersi, colloco istos,

SECVTORES
RETIARIOS
THRECES
MYRMILLONES
HOPLOMACHOS
SAMNITES
ESSEDARIOS
ANDABATAS
DIMACHAEROS
LAQVEARIOS

Secutores, quid

Ordiar à Secutore. is ab insequendo Retiarium dictus, ait Isidorus. Et verum est. nam secutor propriè adsecla, comes, ἀκόλουθος. Itaque extra rem gladiatoriam lego Secutorem Tribuni, Secutorem Cæsaris, muneris operæque nomen. Neapoli in marmore:

Secutor in militiâ, vt videtur ex lapidibus.

TAVRO. SECVTO
RI. CAESARIS

Romæ ad columnam Antonini:

M. ANTONI. M. F. FAB. PHOEBI
MIL. COH. XIV. VRB. ב. PERENNI
STIPENDIOR. IIII. SECVTOR. TRIBVNI

Et alibi:

M. SIL. ROMVLIANVS.
MIL. COH. VII. PR. ך. VICTORIS
SECVTOR. TRIB.

Et for-

Et fortean sic dicti milites, qui ex instituto prisco Tribunos comitabantur, velut loco apparitorum. De quo Lampridius in Alexandro. Ab hac eâdem notione Mars cognomento Secutor apud Milesiarum scriptorem lib. VII. *Grandem hircum, annosum, & horricomem Marti secutori comitique immolant.* quod cognomen ei aptum, cùm secundus obsequensque. Ideò rectè Comitem adiecit Apuleius, velut interpretamentum. Nec abiit ab hac proprietate idem scriptor lib. IIII. *Non diu,* inquit, *cruciatus vitam euasit: quem prioris exemplo sepulturæ traditum, bonum secutorem Lamacho dedimus.* id est, qui Lamachum sequeretur comitareturque ad Orci domum. In Petronio etiam lego Secutuleiam mulierem: *Et prô pudor,* inquit, *tanquam mulier secutuleia vnius noctis tactu omnia vendidit.* si recta lectio est, ab hoc eodem etymo, quæ virum appetat & sectetur ipsa. Quamquam & respectus ibi fortè aliquis ad rem gladiatoriam: quia fugitiui illi, quos inducit Arbiter, olim in Arenâ. At Secutorum, inter certa gladiatorum nomina, mentio multa. Cicero ad Atticum lib. VII. *Gladiatores Cæsaris qui Capuæ sunt, sanè commodè Pompeius distribuit, binos singulis patribus familiarum. Secutorum in ludo ∞. ∞. fuerunt.* id est, duo millia. Ita inibi malo, quàm IↃↃ. cum Manutio & aliis, numerum exorbitantem. Quis enim crediderit quinque millia gladiatorum Capuæ fuisse, & quidem Secutorianæ, id est vnius armaturæ? Iuuenalis:

Martis id cognomen.

Apuleius interpretatus.

Secutuleia.

Petronius interpretatus.

Numerus in Cicerone vitiosus.

——*cum Graccho iussus pugnare secutor.*

Lapis Veronæ: AEDONI. SECVTORI PVGN.

VIII. Dio in Commodo, ἐχρῆτο τῇ ὁπλίσει τῇ τῶν Σεκούτωρος καλουμένων. *Vsus est armaturâ eorum qui Secutores dicuntur.* Lampridius in eius vitâ: *Appellatus est inter cetera triumphalia nomina etiam sexcenties vicies, Paulus primus secutorum.* Vbi optem scribere, *Palus primus.* Certè enim nomen est vilis alicuius gladiatoris, non cognomen Æmiliæ gentis. Ille autem sic dictus fuerit, quia immobilis inuictúsque aduersùm oppugnantes, velut palus, ad quem milites exercebantur. Suadet hanc scripturam etiam Dio: ἐπεὶ καὶ πρὸς τοῖς ἀληθεῖσιν αὐτῷ ἐπωνύμοις καὶ τοῦτο, πρωτόπαλος Σεκούτορων, si diductim tamen legas corrigásque, πρῶτος πάλος. Nam nomen proprium fuisse non dubium, ex ritu quo solent victores appellari nomine alicuius celebris gladiatoris. Lampridius: *Nomina gladiatorum recepit eo gaudio, quasi acciperet triumphalia.* Arma Secutoris describit Isidorus, nescio an ex fide: *Secutor est ab insequendo retiarium dictus. Gestabat enim cuspidem & massam plumbeam, quæ aduersarij iaculum impediret, vt antequam ille feriret rete, iste superaret. Hæc armatura sacrata erat Vulcano. Ignis enim semper insequitur. ideoq. cum Retiario componebatur, quia ignis & aqua semper inter se inimica sunt.* De massâ quidem plumbeâ nihil mihi lectum. & gladium illi tribuit Prudentius:

Altius impresso dum palpitat ense secutor.

Clypeum adiungit Dio, de Commodo: τὴν μὲν ἀσπίδα ἐν τῇ δεξιᾷ ἔχων. quem inferit eius dextræ, non quia id alij Secutores, sed quia Cõmodus gloriabatur iactabatq. esse scæua. Idem & Galeam: quæ communis gladiatoribus plerisque. Artemidorus lib. II. aliquid

iuuat

Coniectura in Lampridio.

Et altera in Dione.

Secutorum arma.

Gladius.

Clypeus.

Galea.

iuuat in ratione Secutorianâ pugnandi: *Siquis*, inquit, *cum Secutore compositus sibi videbitur*, εὐμορφον μὲν λήψε) γυναῖκα καὶ πλουσίαν, μεγάλα δ' φρονοῦσαν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονοῦσαν τοῦ ἀνδρὸς, καὶ πολλῶν κακῶν αἰτίαν ἐσομένην, ἀεὶ γὰρ διώκει: id est, *pulchram quidem fœminam sibi iunget & diuitem, sed magnùm spirantem ob opes, ideoque & viri contemptricem, & multorum malorum auctorem. semper enim insequitur.* Secutores cum Myrmillonibus eosdem esse scribit in Epistolas ad Atticum vir disertus. & vellẽ ratione aliquâ id docuisset, aut exemplo.

CAPVT VIII.

De Retiario. vnde petitum id genus. descriptio pugnæ & armorum. & cum quo commissus.

RETIARIVM ritè subiungam. is enim plerumque commissus cum Secutore. Isidorus describit his verbis: *Retiarius*, inquit, *qui contra alterum pugnantem occultè ferebat rete quod iaculum appellatur* (vellem scripsisset breuius & verius, *ferebat reteiaculum*) *vt aduersarium cuspide insistentem operiret, implicitumque viribus superaret. quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis caussâ.* Origo & exemplum eius armaturæ, non dubiè à Pittaco, qui inter sapientes. Ita enim ille ex prouocatione cum Phrynone pugnauit. Strabo libro XIII. ὕστερον δὲ ἐπὶ μονομαχίας προσκαλεσαμένου τὸν Φρυώνους, ἀλιευτικὴν ἀναλαβὼν σκευὴν συνέδεσε, καὶ τῷ μὲν ἀμφιβλήστρῳ περιέβαλε, τῇ δ' ἱαίνῃ δὲ καὶ τῷ ξιφιδίῳ ἔπεισε καὶ ἀνεῖλε. id est: *Postea verò ad singularem pugnam à Phryrone prouocatus, cum piscatoriâ schemâ in eum pugnauit: & reteiaculo quidem hominem circumuoluit, tridente verò*

Retiarij, quis

Eorum origo.

& pugione impulit occiditque. Similia Diogenes lib. I. præter quod δίκτυον ὑπὸ τὴν ἀσπίδα λαθραίως habuisse eum scribit. At Retiario certè nostro non clypeus. Iuuenalis cũ curâ eius arma descripsit, & velut ex professo, dum Gracchum quendam ex primâ nobilitate tangit, qui in arenâ retiarius pugnauit, Satyrâ VIII.

——*& illud*
Dedecus vrbis habe. nec myrmillonis in armis,
Nec clypeo Gracchum pugnantem, aut falce supinâ,
Damnat enim tales habitus, & damnat & odit.
Nec galeâ frontem abscondit. mouet ecce tridentem,
Postquàm vibratâ pendentia retia dextrâ
Nequiquam effudit: nudum ad spectacula vultum
Erigit, & totâ fugit agnoscendus arenâ.
Credamus tunicæ, de faucibus aurea cùm se
Porrigat, & longo iactetur spira galero.
Ergo ignominiam grauiorem pertulit omni
Vulnere, cum Graccho iussus pugnare secutor.

Iuuenalis explicatus: & retiariorum arma.

Quæ digna explicatu. Ait, *nec clypeo Gracchum pugnantem.* non ergo Retiario clypeus: & remouet à Secutoribus. Addit, *aut falce supinâ.* non ergo sica: & remouet à Threcibus. Deinde, *Nec galeâ frontem abscondit.* quia contentus solo galero, de quo etiam subiecit, *& longo iactetur spira galero.* Nudâ facie ergo Retiarij, soli ex gladiatoribus. Ad quam sententiam aptanda sæuitia illa Claudij Tranquillo narrata, qui *gladiatores etiam fortè prolapsos iugulari iubebat maximè retiarios, vt exspirantium faciem videret.* cap. XXXIIII. Item hoc Iuuenalis, in loco: *nudum ad spectacula vultum Erigit.* Pergit, *Postquam vibratâ pendentia*

Retiarij sine galeâ.

Nudo vultu.

dentia

dentia retia dextrâ Nequiquam effudit, & oculis subiicit solemne genus eius pugnæ. Ita enim docti Retiarij factique, vt arte quâdam, collectum suspensumque dextrâ manu rete in aduersarij caput iacerent: & si erassent, effusè fugerent donec fortè iterum rete collegissent. Ad hanc fugam illud, *totâ fugit agnoscendus arenâ*. & Artemidori interpretatio: εἰ δὲ Ῥητιαρίῳ, χήρᾳ γυναῖκα ἄποροι καὶ ἑφτικὴν, καὶ φυγάδα, ῥᾴστα τῷ βελομένῳ πλησιάζειν: id est, *Si cum Retiario, capiet vxorem paupertinam & lasciuiusculam, & fugacem, & facilem volenti cuique iungi.* Ait etiam Iuuenalis—— *mouet ecce tridentem.* Tridens enim siue fuscina illi, pro gladio. Postremò——*credamus tunicæ.* scilicet quia inermes Retiarij, & in solâ tunicâ. Sic de eodem alibi* idem:——*tunicati fuscina Gracchi.* Suetonius Calig. *Retiarij tunicati quinque.* Tertullianus tamen Spongiam iis adtribuit, pectori nimirum tegmen. *Poterit*, inquit, *de misericordiâ moueri defixus in morsus vrsorum, & spongias retiariorum.* Nec plura dixerim de armis. Interrumpens Pighius, Non tu plura? inquit. Atqui etiam gladium illis fuisse firmare ex Valerio meo possum, à te negatum. Verba eius libro 1. De Somniis: *Cùm gladiatorium munus Syracusis ederetur, inter quietem Aterius Rufus quidam retiarij se manu confodi vidit: idq. postero die in spectaculo consessoribus narrauit. Incidit deinde vt proximo ab equite loco, retiarius cum myrmillone introduceretur. cuius cùm faciem vidisset* (nota & hîc vultum retiarij nudum)* *idem dixit ab illo retiario se trucidari putasse, protinúsque inde discedere voluit. Illi sermone suo metu eius discusso, caussam exitij*

Rete effundebant.

Deinde fugiebant.

Tridens ei pro telo.

* *Satyr.* 11.

Et Spongia, tegmen.

An & gladium habuerint?

* *Mallem*, iisdem.

miſero adtulerunt. Retiarius enim in eum locum compulſo myrmillone & abiecto, dum iacentem ferire conatur, traiectum gladio Aterium interemit. Nónne diſertè ait gladium? Duza excepit ambigens, Semel id lectum, inquit. & quis ſcit an gladius non venerit in locum tridentis? cuiuſmodi menda pluria ſublata tibi Valerius debet. Rem certè vide. quomodò gladius illi, ſi in ſiniſtrâ tridens, in dextrâ rete? Niſi fortè ad latus ſuccinctus ille, non ad pugnæ vſum ſed cædis. id eſt, quo proſtratum abiectúmq. aduerſarium iugularet. Quod eò magis illabitur, quia Pittaco ξιφίδιον etiam tribuit Strabo. Victor hîc Duzæ, Sequitur vara vibiam, inquit. Poſt Pighium, etiam ego in te ibo. Dixiſti Retiarium cum Secutore compoſitum: ego aio cum Myrmillone. Occupans Duza: Mane Victor, inquit, mane. hoc iam agebam, vt expedirem. Dixi cum Secutore, & rem dixi. Iuuenalis,——*cum Graccho iuſſus pugnare ſecutor.* At Gracchus retiarius. Suetonius Caligulâ: *Retiarij tunicati quinque numero gregatim dimicantes, ſine certamine vllo totidem ſecutoribus ſuccubuerant. cùm occîdi iuberentur, vnus reſumptâ fuſcinâ omnes victores interêmit.* Iuuat quod Lampridius ſcribit: *Commodum confeciſſe mille palmas retiariis victis vel occiſis.* Commodus autem inter Secutores. Nec negaui tamen de Myrmillone. cuius compoſitionis exemplum in Valerij paullò antè verbis, & in Feſto, *Retiario*, inquit, *aduerſum myrmillonem pugnanti cantatur; Non te peto, piſcem peto.* Et Quinctiliano, apud quem Pedonis iocus *de myrmillone qui retiarium conſequebatur, Viuum, inquit, capere vult.* Nec nouum

Dubitatum in Valerij ſcriptum.

Retiarius cum Secutore commiſſus.

Vel cum Myrmillone.

uum vt vnus cum diuersis componatur: sicut Myrmillo ipse etiam cum Threce. Finio de Retiariis, si versus Prudentij addidero:

Spectant æratam faciem quam crebra tridente
Impacto quatiant hastilia, saucius & quam
Vulneribus patulis partem perfundat arenæ.

Item inscriptionem veterem satis argutam, quæ Tergeste:

CONSTANCIVS. MV
NERARIVS. GLADIA
TORIBVS. SVIS. PROP
TER. FAVOREM. MV
NERIS. MVNVS. SEPV
LCHRVM. DEDIT. DE
CORATO. RAETIA
RIO. QVI. PEREMIT. CA
ERVLEVM. ET. PER
EMPTVS. DECIDIT.* AM
BOS. EXTINXIT. RV
DIS. VTROSQ. PROTE
GIT. ROGVS. DECORA
TVS. SECVTOR. PVG
NARVM. VIIII. VALE
RAE. VXORI. DOLO
RE. PRIVVM
RELIQVIT.

* *Significat vtrosque rudiarios fuisse, & præmio inductos pugnasse.*

CAP.

CAPVT IX.

De Threce. vnde & quando orti. de armis eorum, & præsertim accuratè de Sicâ.

THRACEM nunc dabo, vel, vt libri fideliores semper, Threcem. ad quod exemplũ in Maximini vitâ, Threciscus. Festus de istis: *Threces gladiatores, à similitudine parmularum Thraciarum.* Imò non ab armis solùm, sed, credo, quia ipsi ex eâ gente. Odorari videor é vestigiis Liuianæ scripturæ, parum firmis tamen plenísque. lib. XLI. vbi cùm narrasset Persea regem crebras gladiatorum pugnas dedisse, imitatione Romanâ, addit: *Familiare oculis gratumq. id spectaculum fecit, & armorum studium plerisq. iuuenum accendit. Itaque, qui primò ab Româ magnis præmiis paratos gladiatores accersere solitus erat, iam suo* * * Nam quæ sequũtur, sunt in lacunâ. Tamen videtur mihi subiecisse, *iam suo è regno Romam mittebat*, aut quid tale. Et, nisi fallor, hæc origo Threcum. Certè suo ingenio prona ea gens ad pugnas & cædes. Ammianus: *E Thracibus inter alios immaniter efferati memorantur Odrysæ, ita humanum fundere sanguinem adsueti, vt cũ hostium copia non daretur, ipsi inter epulas, suis velut alienis corporibus imprimerẽt ferrum.* Gladiatorum Threcum sparsa in libris mentio. Apud Plinium lib. XI. *Studioso Threci in C. Cæsaris ludo notum est dextram fuisse proceriorem.* Apud Senecam, initio libri IV. Quæstion. Natural. *Te*, inquit, *longiorẽ iurabo Fido Annæo & Apollonio Pyctâ, quamuis staturam habeas Thetisi Threcæ incomposti.* quæ postrema in libro Lipsij scripto, *Threcisum trece compositi.*

Threces, qui, & vnde dicti.

Conatus interpretandi explendique Liuij.

Threces cruenti.

compositi. ex iisq. procliua correctio, *Threcis cum Threce compositi.* Habitum videlicet aspicit pugnantium inter se Threcum, &, dum in arma se colligunt, subsidentium. Mentio & istorum Horatio,——*Threx est Gallina Syro par?* Quæ ad verba ludus mihi & iocus Scholiastes vetus (si tamen ille) *Threx Gallina,* inquit, *fuit secutor, Syrus autem retiarius.* O homo, Αὐτὸν κέκρυκας τὸν βατῆρα τὴν θύραν, vt est parœmia. At ecce nouitius interpres configit illi oculos, & *Thrax,* inquit, *est myrmillo: & secutor idem cum retiario.* Quid restat? nisi vt columba sit miluus, & ouis lupus? Nugantur illi: nos arma Threcum videamus. Festus dat iis parmas. etiam Martialis:

Threcē cum secutore confudit Horatij interpres.

**Ipsum attigisti nempe limen ostij.*

Alius cum myrmillone.

Hæc quæ sæpe solet vinci, quæ vincere rarò
Parma, tibi scutum pumilionis erit.

Arma Threcum.

Parma.

Sumpta autem parma à Thracum populo, quibus velut propria. Glossæ: *Parma,* θρηικὸν ὅπλον. Plinius de Speculis: *Plurimumque refert concaua sint poculi & modo, an parmæ Threcidicæ.* Corruptus in hac voce Alexandrinus Clemens Stromat. 1. Θρᾷκες, inquit, πρῶτοι τὴν καλουμένην πάρμην εὗρον (ἔστι δὲ μάχαιρα καμπύλη) καὶ πρῶτοι τελταῖς ἐπὶ τῶν ἵππων ἐχρήσαντο. id est, *Thraces primi eam, quæ Parma nominatur, inuenerunt, (est autem gladius incuruus) & primi peltis in equis sunt vsi.* Quid? parma, gladius? dictu auditúque nouum. Corrigo, τὴν καλουμένην ἅρπην. Harpe enim Thracum, quæ Latinis, sica. Iosephus lib. xx. καὶ οἱ Σικάριοι καλούμενοι (λῃσταὶ δέ εἰσιν ὅτοι) τότε μάλιστα ἐπλήθυνον, χρώμενοι ξιφιδίοις παραπλησίοις μὲν τὸ μέγεθος τοῖς τῶν Περσῶν ἀκινάκαις, ὀπυάμωσι δὲ καὶ παραπλησίοις ταῖς ὑπὸ Ρωμαίων

Clemens Alexand. correctus.

Harpe, ensis falcatus: Curtio Copis. Sica Romanorũ qualis.

Σίκαις καλουμένοις· ἀφ' ὧν καὶ τὴν προσηγορίαν οἱ λῃστεύοντες ἔλαβον. Id est: *Ij qui Sicarij appellati (latronum genus est) tunc sanè excreuerant, vtebantur gladiolis, quod ad magnitudinem attinet, haud longè ab Persarum Acinace diuersis: sed incuruis tamen inflexíſque, quales sunt eæ quæ Romanis appellantur Sicæ. vnde & agnominationem latrones ij habuerunt.* Gloſſæ: *Sica* Θρακικὸν ξίφος ὀπισθοκαμπές. Hæc autem ipſa Sica, in vſu Threci gladiatori. Suetonius in Caligula: *Myrmillonem rudibus ſecum batuentem, & ſponte proſtratum confodit ferreâ ſicâ.* Probabile enim, contra myrmillonem, pugnaſſe eum Threcidicis. Iuuenalis clarius: —— *pugnantem falce ſupinâ.* Quam falcem doceo interpretes Harpen eſſe ſiue Sicam, & Threcem circumſcribi. Et clariſſimè Artemidorus, me quidem emendante: εἰ μὲν Θρᾷκι πυκτεύειν τις, λήψεται γυναῖκα πλουσίαν, πανοῦργον, καὶ φιλόπρωτον. πλουσίαν μὲν, διὰ τὸ κατεσκευάσθαι τοῖς ὅπλοις· πανοῦργον δὲ, διὰ τὸ μὴ ὀρθὸν ἔχειν τὸ ξίφος· φιλόπρωτον δὲ, διὰ τὸ ὀπισθαίνειν. Nam libri præferunt, Θράκιον. & interpres nihil ſani. Mens verborum eius hæc: *Siquis cum Thrace certare ſibi videtur, vxorem ducet diuitem, aſtutam, ambitioſam. Diuitem, quia protectus armis. aſtutam, quia gladius illi non rectus. ambitioſam, quia attollit ſe & inſurgit.* Vbi omnia expreſſa, quæ ad hanc armaturam. Sicam etiam deſcribit nobis è Suetonij verbis Iſidorus, ſed, vt ſolet, à ſe peruerſis & pollutis. *Sica*, inquit, *à ſecando. Tranquillus autem dicit, dum cuiuſdã gladiatoris in ludum emiſſi gladius curuatus fuiſſet ex acie rectâ: procurrit vnus ad eum corrigendum. tumque à pugnante reſponſum, ſic pugnabo. inde* * *Sicæ nomen datum eſt.* An mens hæc Tranquilli,

Ea threcum propria.

Artemidorus verè emendatus.

* *Certè Sicã poëta producunt: tanquã aliunde etymo quàm à ſecando.*

quilli, nescio & ambigo: balbutiem quidem Hispalensis illius videtis. Arma Threcum, Ciceroni, aliisque, Threcidica dicta: & pugnare Threcidicis. *Threcidica ἀπὸ λῶς, ipsa arma Threcum.*

CAPVT X.

De Myrmillone. origine nominis vix inuenta, ipsi è Gallia petiti. Arma eorum, & compositio.

MYRMILLONEM in Arenam nunc produco. & simul obortus Duzæ largior risus. Nos mirati sumus. Quid rei subitæ est? inquam. & quem rides, aut irrides? Non possum, inquit, mihi admoderarier. Virum doctum rideo, virum magnum, qui Myrmillones dictos quasi Myrmidones censet, litteram D. in L. mutante. O Musæ! quò non penetrat Criticum acumen? vt ego me hebetiorem natum esse, non molestè feram. Transfert ecce velificante vnâ litterâ Myrmillones in Græciâ. At ego in Galliam potius, vnde veniisse eos accredam Festo: *Retiario*, inquit, *pugnanti aduersus myrmillonem cantatur, Non te peto, piscem peto: quid me fugis Galle? quia myrmillonicum genus armaturæ Gallicum est, ipsique Myrmillones antè Galli appellabantur, in quorum galeis piscis effigies inerat.* Nec abit à Festo Plutarchus in Crasso, qui gladiatores eos qui cum Spartaco rebellarunt, è ludo Lentuli, Gallos fuisse ait & Thraces. Et Gallos ceperim, Myrmillones. Describere mihi hanc armaturã Tacitus videatur, lib. III. Annalium: *Adduntur è seruitiis gladiaturæ destinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen.* * *Crupellarios vocant.* Nam & Myrmillones certè toti in armis. Ammianus indicat de *Turnebi originatio ridicula super Myrmillone.* *Myrmillones Galli.* *Videri eos Gallicè Crupellarios dictos.* * *Censeam ita dictos Gallis, quasi qui ob grauitatem armorum reperẽt, non irent. Crupelaers, siue Prorepos.*

Persis, libro XXIII. *Pedites enim in speciem myrmillonum contecti iussa faciunt.* Videntur inter pugnam soliti subsidere, ad excipiendum aduersarium, & vitabundi. Ausonius ostendit Præloquio Centonis sui: *Simulantur species multæ formarum, aper bestia, anser volans, aut myrmillo in armis subsidens.* Sed & Ammianus lib. XVI. *Seque in modum myrmillonis operiens, hostium latera perforabat.* Capitis ergo illa Artemidori verba de Threce, suprà: quem ait solitum, ὑπαλαίνειν, siue insurgere & velut conscendere in hostem: id est, myrmillonem subsidentem. Nam ij duo plerumque compositi. Ausonius in Monosyllabis:

Quis myrmilloni componitur æquimanus: Threx.

Cicero V. in Antoniū: *Myrmillo pugnauit in Asiâ. cùm ornasset Threcidicis comitē & familiarem suum, illum miserum fugientem trucidauit.* Tamen etiam cum Retiariis, vt monui antè. Desinebat sermonem hunc Duza: sed ad eum Victor: Síccine defungeris? Turnebo modò inequitasti (sensi enim) in originatione Myrmillonis: tu, bone, quid adfers? Inscitiam tantùm, inquit Duza. & si vis suspicionem, ab Etruscis eam esse vocem. Cùm enim res gladiatoria ab iis, quídni hoc vnum nomen? Turnebi autem, Victor, nec deriſor nec atroſor ego. cuius probum doctúmque os veneror, & quem cum vno altero habeo velut λεύϕαιον τῦ χρυσῦ γένους.

Ratio pugnandi.

Artemidorus explicatus.

Myrmillo cum Threce pugnabat.

Siue etiam cum Retiario.

Myrmillonis verbum, mirum ni Etruscum.

CAP.

CAPVT XI.

De Hoplomacho & Samnite. qui fortassis iidem. Samnitium origo, & arma. Item de Prouocatoribus.

HOPLOMACHOS subiungo & Samnites. Græcũ illud nomen, vniuersè sonat quemuis gladiatorem, qui pugnet armatus. Et vix aliter Dio Cassius, quàm ὁπλομάχους & ὁπλομαχίαν scripsit, vbi magis tritè dixeris μονομάχους & μονομαχίαν. Tamen etiam species certa gladiatorum. Seneca pater lib. III. Controuers. apertè: *Quidam cum Hoplomachis, quidam cum Threcibus optimè pugnant.* Suetonius in Caligulâ: *Hunc è spectaculis detractum repentè Threci, & mox Hoplomacho comparauit.* Nec enim est vt loca ea interpretando eludas. Martialis versus in vtrumuis valet,

Hoplomachus nunc es, fueras ophthalmicus antè.
Fecisti medicus, quod facis Hoplomachus.

Hoplomachus Græcis, pro quouis gladiatore: Romanis pro certâ specie.

Dubius animi sum, separem Hoplomachos, an cum Myrmillonibus, aut Samnitibus confundam. Puto cum alterutris. Nam & in Myrmillonem vox Græca conuenit, quia tectus armis: & verius fortasse in Samnitem. cuius nomen ante Ciceronem celebre, desisse sub Imperatoribus videtur, & abiisse in Hoplomachum. At res armaque eadem. Samnitium sanè memoriam post Augustum non repperi. Anteà sæpe. Lucillius,

Eoſdem videri cum Samnitibus.

Eserninus fuit, Flaccorum munere, quidam
Samnis spurcus homo.

Nonius, in Spurcum, emendatus.

Ita lego constituoque iactatum à Criticis versum. Varro apud Plinium, Tritanum quempiam celebrat

Samnitium armaturâ celebrem. Quem locum transscribens Solinus cap. 1111. Polyhistoris, aut corrupit, aut corruptus ipse, *Varro*, inquit, *annotauit Tritanum Samnitem gladiatorem naturâ fuisse: qui & rectis & transuersis neruis*, &c. Absurdè. quis verò gladiator naturâ est? nec id per somnium voluit Varro. Corrigo, *Tritanum Samnitium armatura fuisse.* Et apud Ciceronem, Horatium, aliósque, Samnites crebri. Originem eorum non celat nos Liuius lib. 1x. *Campani*, inquit, *odio Samnitium gladiatores eo ornatu armarunt, Samnitium á nomine appellarunt.* E quibus verbis etiam armatura eorum non ignota. nempe illaipsa, quam in Samnitibus describit idem Liuius: *Samnites*, inquit, *præter ceteros apparatus, vt acies sua fulgeret nouis armorum insignibus fecerunt. Duo exercitus erant. scuta alterius auro, alterius argento cælauerunt. Forma erat scuti, summum latius, quà pectus atq. humeri teguntur, fastigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis caussa. Spongia pectori tegumentum, & sinistrum crus ocrea tectum. galeæ crista tæ.* Picturam omnem sperno, præ hac descriptione: quam ordine videamus. Ait, scuta cælata argento. Iam ergo intellego & disco ad Samnites referenda, quæ Artemidorus scribit: εἰ δέ τις μετ' ἀργυρέων ὅπλων πυκτεύοι, λήψεται γυναῖκα χρήματα πλουσίαν, πιστὴν, καὶ οἰκουρὸν, καὶ πειθομένην τῷ ἀνδρί. καὶ γὰρ ὑποδαίνεται καὶ ἐπιπάττεται. id est: *Si quis autem cum argenteis armis pugnet, vxorem ducet mediocriter diuitem, fidam, domus seruantem, viroque obsequentem. Nam & subit, & tectus est.* Addit Spongiam pectori tegmen. Ea est, quâ in notâ feminei sexus, qui gladiatoriam exercebat, vocat Iuuenalis Baltheum,

Et Solinus.

Samnitium origo.

Arma eorũ.

Scutum argentatum.

Artemidorus interpretatus.

Spongia siue baltheus.

Quale

Quale decus, rerum si coniugis auctio fiat,
Baltheus & manicæ, & cristæ, cruríque sinistri
Dimidium tegmen.

Iuuenalis versus de feminis explicati.

Nam ij versus planè apti de industriâ ad armaturam Samnitum; quam vt nobiliorem, feminæ (quoniam ita Veneri cum Marte visum) feminæ, inquam, nobiles adfectabant. Pergit Liuius: *sinistrum crus ocreâ tectum.* quid aliud Satyricus ——*cruríque sinistri Dimidium tegmen?* Postremò, *galeæ cristatæ.* At Iuuenalis,——*& manicæ, & cristæ.* Varro: *Pinnæ, quas insigniti milites in galeis habere solent, & in gladiatoribus Samnites.* Itaque Pinnirapi, noto illo versu

Ocrea in sinistro crure.

Pinna in galeis.

Pinnirapi cultos iuuenes, iuuenésque lanistæ,

Iuuenalis explicatus.

non alij quàm qui cum Samnite compositi, quíque rapiunt eius pinnas. Onomasticon vetus Secutores eos facere videtur: *Pinnirapi*, inquit, *sectatores gladiatores quòd pinnas rapiant.* Puto, *secutores.* In Cicerone tamen obseruo Prouocatores componi solere cum Samnitibus. Oratione pro Sestio: *Ex ergastulis emptos nominibus gladiatoriis ornauit, & sortitò alios Samnites, alios Prouocatores fecit.* Quãquam obscuri mihi Prouocatores, nisi si lucem iis dabunt hæc Artemidori: ὁ δὲ προβάκτωρ, εὔμορφον μὲν τὴ χαρίεσαν, λαμυρὰν δὲ & ἐφοπτικὴν: id est, *Probáctor autem pulchram quidem & venustam* (vxorem significat) *sed lubricam & amoribus deditam.* Probactorẽ enim vocare videatur, quẽ Cicero Prouocatorem: & in alterutro vox emendanda. Ad Samnites etiam pertinere illa Apulei censeam è lib. XI. *Porrò alium ocreis, scuto, galeâ, ferróque insignem, è ludo putares gladiatorio procedere.* Dat enim eorum arma.

Prouocatores, siue probactores.

* Nam fieri potest, vt peregrinum nomen sit, vt Myrmillo.

arma. Nec plura de salebroso hoc vtroque genere: è quo non satis me eripio. Tu Lipsi, tu Pighi, iuuate.

CAPVT XII.

De Essedariis, deque Andabatis. & de vtráque ratione pugnandi.

SILENTIBVS nobis, Heu capita sine linguâ! inquit. sed pergo. Hactenus notissimos frequentissimósque gladiatores produxi: supersunt alij, famosi non adæquè. Essedarij sunt, qui ex essedo pugnant. Mentio eorum Suetonio, Calig. cap. XXXV. *Cùm quodam die muneris essedario Poro ob prosperam pugnam seruum suum manumittenti studiosius plausum esset: prorupit se è spectaculis indignabundus & clamitans, dominum gentium populum ex re leuissimâ plus honoris gladiatori tribuentem, quàm consecratis Principibus aut præsenti sibi.* Iterum Claudio, cap. XXI. *Cùm essedario pro quo quatuor filij deprecabantur, magno omnium fauore indulsisset rudem, tabulam illicò misit admonens populum quanto opere liberos suscipere deberent, quos viderent & gladiatori præsidio gratiæque esse.* Ex quibus liquet inter legitimos gladiatores eos fuisse: quanquam mixtim, opinor, modò è curru, modò pedites prœliati sint. Nam desiluisse eos, & pedibus pugnasse, præit ad suspicandum Seneca in ioco Iulij Græcini, de Aristone philosopho qui in gestatione disserebat. epist. XXIX. *De eodem cùm consuleretur Iulius Græcinus, vir egregius quid sentiret, Non possum, inquit, tibi dicere. nescio enim quid de gradu faciat. tanquàm de Essedario interrogaretur.* Vbi legerim, *degradus*. Seruum etiam habuisse videntur in pugnâ,

Essedarij gladiatores.

Ratio eorum pugnandi.

Locus apud Senecam explicatus, correctúsque.

in pugnâ, qui pro aurigâ: ex Tranquilli priore loco. Nescio an in Artemidoro restituenda hæc vox: ὁ δὲ ἀριδάϊος, ἀργὴν & μωρὰν τὴν γυναῖκα σημαίνει: id est, *Aridarius, ignauam & stultam vxorem designat.* nescio, inquam, an legendum, ὁ δὲ ἀσιδάϊος. Credo restituenda, quia coniungit cum Equite siue Andabatâ. deinde ex interpretatione. Nam ἀργὴν velocem, vagam ibi acceperim: non otiosam inertémque. quod conuenit cũ curru, & cum actionibus stolidæ & inoræ. *Bona certaq; in Artemidoro correctio.*

Andabatæ his proximi, siue ἀνταβάται. sed Latina consuetudo vetus D. interiecit. Hi pugnabant ex equis, galeâ frontem oculósque tecti. Varronis Satyram fuisse scimus, cui titulus, Andabatæ. Ex ea fragmentum, quod aptum huic ritui firmando leuiter emendatum: *Aurum*, inquit, *non minus præstringit oculos, quàm* τὸ σὸν κράτος. vbi Iunius olim noster, *quàm* ὁπλίτης κράτος. Verissimè ego, *quàm* τὸ σὸν κράνος. Andabatam alloquitur: Et ô mi homo (ait Varro) aurum non minus excæcat oculos, quàm tua hæc galea. Certè enim pugnabant clausis oculis, adeò vt origo adagij inde. Hieronymus contra Iouinianum: *Melius tamen est quod dicitur, clausis oculis Andabatarũ more pugnare, quàm directa spicula clypeo non repellere veritatis.* Idem contra Rufinum: *Habetur dialogus apud Græcos Origenis & Candidi: in quo duos Andabatas digladiantes inter se spectasse me fateor.* Valet, duos cæcos. Ambigo an iidem hi sint, qui Desultores (etsi non me fugit communius paullò id nomen fuisse, & pertinuisse ad eos qui ex equo in equum sine vllâ pugnâ transiliebant, arte,) ob verba hæc Pausaniæ, lib. v. *Ad car-* *Andabatæ, qui?* *Clausis oculis pugnabãt.* *Varro emendatus.* *Adagium ab iis ortum.*

pentum iungebantur equæ dossuariæ, è quibus in extremo curriculo desilientes sessores, prehensis manu frænis, ad metam cursitabant. qui mos ætate meâ seruatur ab iis qui Anabatæ appellantur. Sed isti Græci: & alij, vt videtur, à Romanis. Andabatam non dubiè Artemidorus intellexit: ἱππεὺς δὲ τὴν γυναῖκα πλουσίαν μὲν εἶναι λέγει καὶ εὐγενῆ, φρένας δὲ οὐκ ἔχουσαν. id est: *Eques verò vxorem prædicit diuitem & nobilem, sed quæ futura excors.* Ita enim diuinat, quia Eques sine vsu oculorum. Martialem etiam de Andabatâ interpreter, vbi Hermetem gladiatorem attollit, & variis armis pugnacem facit, libro v.

Artemidorus explicatus.

Hermes belliger â superbus hastâ,
Hermes æquoreo minax tridente,
Hermes cassidè languidâ tremendus.

Puto enim intellegit singulis versibus, Samnitem, Retiarium, Andabatam. Quid enim aliud sit languida illa cassis, quàm hæc tenebras & languidã caliginem inducens? Isidorus nescio quid vani de istis blattit & imperfecti: *Genera gladiatorum plura,* inquit, *quorum primum ludus equestrium. Duo enim equites præcedentibus priùs signis militaribus, vnus à portâ Orientis, alter ab Occidentis procedebant in equis albis, cum aureis galeis, minoribus & habilioribus armis: sicq. atroci perseuerantiâ inibant pugnam, dimicantes quousque alter in alterius morte prosiliret. Quæ armatura pugnabat Martis, duelli caussâ.* Nugæ mixtæ veris. De aureis galeis, credo illum rectè dicere: & eò spectare interpretamentum Artemidori, πλουσίαν. Vtrosque, Essedarios dico & Andabatas. Cicero in epistolâ ad Trebatium coniunxit:

Isidori locus de Andabatis capiendus.

Galeæ iis ex ære.

coniunxit: *Sed tu in re militari multò es cautior, qui neque in Oceano natare volueris, neque essedarios spectare: quem anteà ne Andabatá quidem fraudare poteramus.* Nec ad alios referri placet, quę de Equis gladiatorum idem ille, pro Sestio, scribit: *Qui quo tempore conspectus erat, non modò gladiatores, sed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis extimescebant.* *Cicero explicatus.*

CAPVT XIII.

Quidam adiecti nondum pernoti. Dimachæri, Laquearij. item ostensum confundi interdum dicta nomina à poëtis, sæpè à litteratoribus semidoctis. Artemidori caput descriptum, ad lucem.

DIXI omnes: certè quidem mihi notos. Nam alij inter legendum reperti etiam, sed non inuenti. Vt in Artemidoro,* Dimachærus vel Orbelas: quem colligas facilè duobus gladiis pugnasse, nec scio vltrà. *Ignotiores gladiatores.*

Item in Isidoro Laquearij: *quorum pugna erat*, inquit, *fugientes in ludo homines iniecto laqueo impeditos consecutósque prosternere, amictos vmbone pelliceo.* De quibus hîc tantùm legi. *Laquearij.*

Finierat Duza: excepit Lernutius, Multa herclè bonaque nos docuisti: sed discrimina hæc sempérne certa? Ferè semper, ait Duza. Confusa tamen est cùm inuenias à poëtis. vt ab Ausonio in Imperatoribus, de Commodo: *Confusa interdum gladiatorum nomina.*

Commodus insequitur pugnis maculosus arenæ,
Threcidico princeps bella mouens gladio.

Non enim sicâ pugnauit, sed inter Secutores, vt dixi.

* *In Polluce lecti διμάχαι, milites qui & peditiis & equitis officio functi.*

At Threcidicum gladium, in genere posuit, pro gladiatorio. Sic idem, *Tres primas Threcum pugnas.* non reuerâ Threcum, sed* Samnitium potiùs, aut Myrmillonum. Sic Florus contrà, Myrmillonem Spartacum appellat; quem fatetur gente Thracem fuisse, credo & armis. Huiusmodi talia facile & deprehendere vobis & excusare: non item gregis nostri grammatici imperitiam, qui hæc omnia turbant, miscent. Sed quia Artemidori mihi non semel mentio: iube, sodes, promi librum, Lipsi: vt puer totum caput ex eo legat, huic gladiatoriæ rei.

* *Hi enim vetustiores Threcibus.*

EX ARTEMIDORI LIBRO II.

CAPVT XXXIII.

Περὶ μονομαχίας.

Μονομαχεῖν δὲ, διαπάζεσθαι σημαίνει ἢ ἄλλην τινὰ ἅπασαν καὶ μάχην μάχεσθαι. μάχη τε γὰρ ἡ πυγμὴ καλεῖται, εἰ καὶ μὴ διὰ ὅπλων γίνεται, τὰ δὲ αὐτὰ καὶ ἔγχος καὶ δίκαια τῇ μαχομένῳ σημαίνει· ἀεὶ δὲ τὰ μὲν τὸ φθόνον τοῖς ὅπλα ἐγκληθῆναι σημαίνει· τὰ δὲ τοῖς διώκοντος ἐγκαλέσαι. ἐτήρησα δὲ ἐγὼ πολλάκις γάμον τινὸς τοιοῦτον ὄνειρον πραγματεύσασθαι γυναικὸς τινὸς αὐτῇ ὅπλα ἔχοντί τις ὑπολάβοι πυκτεύειν. ἐπειδὴ δὲ αὖθις τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἐπισκοπῶμεν τὰς ὑποδείξεις, χρήσομαι καὶ τοῖς ὀνόμασιν. εἰ μὲν γάρ τις πυκτεύει τὸν, λήψεσθαι γυναῖκα, πλουσίαν, πανάργον, καὶ φιλόπρωτον. πλουσίαν μὲν, διὰ τὸ κατασκευάζεσθαι τοῖς ὅπλοις. πανάργον δὲ, διὰ τὸ μὴ ὀρθὸν ἔχειν τὸ ξίφος· φιλόπρωτον δὲ, διὰ τὸ ὀπισθαίνειν. εἰ δέ τις μετ' ἀργυρέων ὅπλων πυκτεύει, λήψεται γυναῖκα πρᾶγμα πλουσίαν, πιστὴν, καὶ οἰκουρὸν, καὶ πειθομένην τῷ ἀνδρί· καὶ οὐδεμίαν ἐκείνης ἐπιβαίνει. εὐμορφοτέρα ἡ πανοπλία αὐτῆς τῆς γυναικός· εἰ δὲ σκυτοῖ, εὐμορφον μὲν λήψεται γυναῖκα καὶ πλουσίαν, μεγάλα δὲ φερνᾶσαν ὅλῃ τῇ οὐσίᾳ,

ὑσίας, & διὰ τοῦτο καταρρῶσιν τὰ αὐδεῖς καὶ κακῶν πολλῶν αἰτίαν ἐσομένην. ἀεὶ γὰρ διώκει· εἰ δὲ μὴ παύσεται γυναῖκα ἀποδομένου καὶ ἐφοπλισαμένου, καὶ φυγάδα, φάσκοντος μὴ βουλομένου πλημμελεῖν. ἵππους δὲ τὴν γυναῖκα πλουσίαν μὲν εἶναι λέγει καὶ εὐγενῆ, φρένας δὲ οὐκ ἔχουσαν. Ὁ δὲ ἀριδάρειος, ἀρρήν & μωρά· τὸ γυναῖκα σημαίνει. Ὁ δὲ πεζοβάπτωρ, εὐμορφον μὲν καὶ χαρίεσσαν λαμυρὰν δὲ καὶ ἐφοπτικήν. διμάχαιρος δὲ καὶ ὁ λεγόμενος ὀρβήλας ἤτοι φαρμακὸν, ἢ ἄλλως κακότροπον ἢ ἀνδρογύνον εἶναι τὴν γυναῖκα σημαίνει. ταῦτα, ὦ πανδαύμενος, ὁ δὲ κριὸς σωτηθεὶς λόγος γέγραφα, ἀλλὰ ὑπὸ τῶν ἥρας τῆς ἑκάστου ὑποβαινόντων πολλάκις ἐτήρηται.

ID EST,

GLADIATORIAM *exercere, significat iudicium subire, aut aliud aliquod certamen siue pugnam pugnare. Pugna enim appellatur & ipse Pugillatus siue Gladiatura, etiamsi absq. armis fiat. eadémq. illa significant inscriptiones aut iura pugnantium. Semper autem fugientis armatura significat in ius trahi: persequentis autẽ, trahere. Obseruatum autẽ mihi & sæpe tale hoc somnium nuptias designare eiusmodi fæminæ, qualia arma erant eius cum quo digladiari videbare. Quoniam autem sine Nomenclatura demonstrare id non licet, vtar & nominibus. Siquis cum Thrace componitur, capiet vxorem diuitem, callidam, & ambitiosam. Diuitem quidem, quia tegitur armis: callidam, quia gladium haud rectum gerit: ambitiosam, quia assurgit & inuadit. Siquis verò cum argenteis armis componitur, (id est, Samnitibus) capiet vxorem satis diuitem, fidam, domus & viri seruantem. Nam & inuadit, & tegitur: & pulchrior hæc armatura priore. Si cum Secutore; formosam quidem & diuitem capiet vxorem, sed ob opes superbam & virum aspernantem, & malorum illi causſam. Semper enim insequitur. Si cum Retiario, capiet pauperem*

& lasciuam, & fugacem, facilè volenti se vulgantem. Eques verò mulierem diuitem & nobilem producit, sed amentem. Aridarius autem (siue Essedarius) ignauam & fatuam. Probactor, pulchram, venustam, sed lubricam & lasciuam. Dimacherus, siue duobus gladiis pugnans, & is qui dicitur Orbelas, purgamentum aut nescio quod piaculum fœminæ significat, malis moribus, malâ formâ. Atque hæc non coniiciens, nec ad probabilia sermones accommodans scribo, sed ab experientiâ doctus, quâ sæpe hæc singillatim sic euenisse obseruitaui.

CAPVT XIV.

Pausa aliqua iterum. intereà de Suppositiciis dictum. déque sorte. statim in viam reditum, & reliqua genera vel cognomina potiùs gladiatorum adiecta. primò Pegmares.

FINIERAT Duza, & simul bellaria illata sunt mensæque postremæ. Duza auidè manum ad patsulas porrexit, quæ appositæ: O dapes opportunæ! inquit. vobis mihi opus: ita irrausi. Et iámne, munerarie, mittis? Nam Suppositicium pro me hunc Lipsium dabo. Ego adsurgens, Tu me? inquam. quo iure? Iure veteri, ait Duza. quia ita receptum, vt fesso gladiatori aut victo alius atque alius sufficeretur, & contenderet cum victore. Ij Subditicij, vel Suppositicij dicti. Martialis,

Suppositicij gladiatoribus.

Hermes suppositicius sibi ipse.

Græci (apud quos idem in * Athletis mos) vocant ἐφέδρους. Plutarchus in Sullâ: τὸν μέντοι τελεσταῖον ἀγῶνα, καθάπερ ἔφεδρος ἀθλητὴς καταπόνῳ προσενεχθεὶς, ὁ Σκιπίων Τελεσῖνος

* *Vide Agellium lib. v. cap. ix.*

Τελεσῖνος, ἐγγὺς ἦλθεν τοῦ σφῆλαι καὶ καταβαλεῖν ἐπὶ θύραις τῆς Ῥώμης. id est: *At postremâ pugnâ, Telesinus Samnis, tanquam succenturiatus suffectúsque athleta, defesso iam Sullæ comparatus, haud multum abfuit quin eum ad portas vrbis Romæ funderet prosterneretque.* Substituebatur autem sæpe vnus, alter, tertius. Vnde in Glossis, Ἐφεδρεύς, *tertiarius.* Dio in Caracallâ: μονομάχων ἀνδρῶν ὅτι πλείστων ἔκειρεν αἵματι. καὶ ἕνα γε αὐτῶν Βάτωνα τελεσὶν ἐφεξῆς ἀνδράσιν ὁπλομαχῆσαι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀναγκάσας, ἔπειτα ὑποθανόντα ὑπὸ τοῦ τελευταίου περιφανεῖ ἔρῳ ἐτίμησε. id est, *Gladiatorum sanguine inprimis delectabatur. & ex iis Batonem quendam, cum tribus ex ordine eodem die pugnare iussit, eumque à postremo interfectum magnificè sepeliit.* Credo & Lactantium sentire de hoc ritu: *frascuntur etiam pugnantibus, nisi celeriter alter è duobus occisus est, & tanquam humanum sanguinem sitiant, oderunt moras. alios illis compares dari poscunt recentiores, vt quamprimùm oculos suos satient.* Itaque adés, Lipsi, & pugna mei fessi vicem. Ego æstuabam & tacebam. sed commodùm subuênit Pighius: Non imponis nobis homo argutissime, inquit, non supponis. Mos hoc suadet? sed non ad arbitrium tuum. Sors decidebat. Plinius lib. VIII. Epistolarum: *Scilicet vt in spectaculis quibusdam sors aliquem seponit ac seruat, qui cum victore contendat: sic in Senatu sunt aliqua prima, sunt secunda certamina: & ex duabus sententiis, eam quæ superior exierit, tertia exspectat.* Statius lib. III. Siluarum:

Iam placidæ dant signa tubæ, iam sortibus ardens
Fumat arena sacris.

vbi malè vulgò, *sortibus.* Ego ad Pighium, Mi seruator,

Sæpe plures, vnde Secundarij & Tertiarij.

Ti sorte dari soliti.

Plinius illustratus.

Statius correctus.

uator, inquam, ſtatuam certum eſt ſtatuam tibi: ita in tempore ſuppetias adueniſti. Sed quid ad hæc Duza? Tange hominem. licet ad tibicines mittamus. Imò ad ſortes, ait Duza: nam ad eas appello. Non placet, inquit Lernutius. Duza mihi hunc diem pugnet, ſine miſſione. Heu munerarium crudum! inquit Duza. ſed ſequi mihi potius eſt, quàm trahi. Igitur quia de armis dictum, venio ad reliqua genera gladiatorum. Inter quos primi ſe offerunt PEGMARES. iis à loco nomen, quia pegmatis impoſiti depugnabant. Locus vnus Suetonij eſt, qui eos adſtruit, in Caligulâ cap. XXVI. *Gladiatorio munere, reductis interdum flagrantiſſimo Sole velis, emitti quenquam vetabat. remotóque ordinario apparatu, rabidis feris vniſſimos ſenióque confectos, gladiatores quoque pegmares, patres familiarum notos, ſed inſignes debilitate aliquâ corporis ſubiiciebat.* & is ipſe locus anceps. Nam potiùs ibi legerim, *gladiatoribus quoque pegmares.* hoc ſenſu: Rabidis feris beſtiarios viles, inualidóſque: & gladiatoribus, operas pegmares fabróſque ſubiiciebat. Fauet huic interpretationi ipſe Suetonius in Claudio, cap. XXXIIII. *Præter deſtinatos etiam leui ſubitaque de cauſſa quoſdam commiſit, de fabrorum quoque ac miniſtrorum atque id genus numero, ſi αὐτόματον vel pegma vel quid tale aliud parum ceſſiſſet.* Hîc Victor: De ſententiâ herclè perſuades, inquit. Nam * gladiatores in pegmate pugnantes quis legit? Non ego. & Strabonis lib. VI. Ioſephique lib. VII. loca hoc tantùm euincere ſcio, captiuos aut inſignis ſceleris damnatos in Pegmate ſolere oſtendi. De pugna verbum nuſquam. In voce

Pegmares gladiatores vulgò.

Iiſublati.

* *Quos tamẽ viri docti adſtruunt adſeueratè.*

voce tantùm hæreo. quâ enim deriuatione, quóue exemplo, à Pegmate Pegmares? Pegmaticos potiùs. & certè libri antiqui, *Pegmatos*, in Tranquillo plurimùm referunt: *pegmatis*, quidam. alterutraque lectio retineri potest, eâ mente vt gladiatoribus suppositos scribat patres familias pegmatis, id est, è pegmate. Ad pegma autem moliendum mouendumque, multi è numero fabrorum administri. Ij ergo admoti per occasionem tractique in arenam à Caligulâ. A quâ interpretatione stare etiã Dio videtur, qui de eâdem hac sæuitiâ, ait illum deficientibus bestiariis rapi iussisse quosdam ἐν τῇ ὄχλῃ τῇ τοῖς ἱκρίοις περιστηκότας, *è turbâ quæ pegmatibus adstabat.*

Pegmares ineptè dici.

Patres familias pegmatis.

CAPVT XV.

Meridiani, non inter veros legitimósque gladiatores. sine armis, sine arte, seminudi.

DVZA iterum, MERIDIANI, inquit, nunc occurrunt. quibus hoc nomẽ scilicet à tempore, quia sub meridiem darentur. Dio in Claudio: ἐτίθει δὲ καὶ συνεχῶς μονομαχίας ἀγῶνας. πάνυ γὰρ σφίσιν ἔχαιρε. τότε γὰρ ἄλλα τε καὶ τὰς διὰ μέσου τῆς ἡμέρας παρὰ τὸν τῆς ἀρίστου καιρὸν καταλαμβανομένους ἥδιστα ἐθεώρει. Cui velut interpres Suetonius cap. XXXIIII. *Bestiariis meridianisque adeò delectabatur, vt etiam primâ luce ad spectaculum descenderet, & meridie, dimisso ad prandium populo, persederet.* Nominat eosdem Tertullianus: *Risimus & inter ludicras meridianorum crudelitates Mercurium mortuos cauterio examinantem, vidimus & Iouis fratrem gladiatorum cadauera cum malleo deducentem.* Nec hi tamen, vt obseruo, legitimi

Meridiani.

Non veri gladiatores.

gitimi destinatiqúe gladiatores, sed bestiariorum velut reliquiæ quædam & purgamenta. Duplex enim spectaculum,* Matutinum & Meridianum. Manè cum bestiis depugnabant: post meridiem, ij qui superfuerant, inter sese. & Meridiani gladiatores vocabantur. Ceterùm nec docti factiq. ad pugnam erant, nec armis in eâ vtebantur aut arte. Cædes tantùm promiscua, & velut laniena. Seneca epistolâ VII. bene explicat: *Casu in meridianum spectaculum incidi, lusus exspectans & sales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contrà est. quidquid antè pugnatum est, misericordia fuit. Nunc omissis nugis mera homicidia sunt. nihil habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expositi. nunquam frustrà mittunt manum. Non galeâ, non scuto repellitur ferrum. Quò munimentà? quò artes? omnia ista mortes meræ sunt.* (aut vt rectè liber vetus, *mortis moræ*) *Manè leonibus & vrsis homines: meridie spectatoribus suis obiiciuntur.* * *Interfectores interfecturis iubentur obiici, & victorem in aliam detinent cædem. exitus pugnantium mors est. Hæc fiunt dum vacat arena.* Nec ad aliam crudelitatem grauis eiusdem Senecæ querela spectat, epistolâ XCVII. *Homo, sacra res, homo, iam per lusum & iocum occiditur; & quem erudiri ad accipienda inferendáque vulnera nefas erat, is iam* * *nudus inermisque producitur, satisque spectaculi in homine mors est.* Mehercules, inquit Victor, pectus mihi commouit Seneca. & quas arbitrer eas feras, quæ hæc spectarunt non dicam lætis, sed siccis oculis? ——— ἀγαθοὶ δ' ἀχιλῆος ἔτυμοι ἔσαν ἠδὲ καὶ ἄνδρες, vt verbum vetus est. At perge Duza. Iterumque ille:

CAP.

* *Ad librum tertium.*

Modus pugnæ inter meridianos.

* *Ita emendamus. aliter vulgò.*

* *Non ergo vniuersè de aliis gladiatoribus.*

* *Viri autem boni proni ad lacrymas.*

CAPVT XVI.

Plura agnomina vno capite. Fiscales siue Cæsariani. Postulatiçij. Cateruariij. Consummati. Ordinariij. Causſæ omnes nominum explicatæ.

SVPERANT mihi etiam aliquot non tam genera gladiatorum, quàm cognomenta. quos omnes promiſcuè dabo, & velut vnâ commiſſione.

FISCALES gladiatores reperti in vitâ Gordiani Iunioris. *Fuerunt*, ait Capitolinus, *ſub Gordiano Romæ elephanti triginta & duo, gladiatorum fiſcalium paria mille.* Sunt ij, qui in Cæſaris bonis, & velut fiſco. Nam Principes ipſi proprios & peculiares gladiatores alebant, ad inſtruendum ſuas populiq. voluptates. Itaque rectè καίσαρες μονομάχους Artianus dixit iſtos. Libro primo Diſſertationum: ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς καίσαρος μονομάχοις εἰσί τινες οἱ ἀγανακτοῦντες, ὅτι ἀδεὶς αὐτοὺς προάγει ἀδὲ ζεύγνυσι. *At in Cæſaris gladiatoribus quidam ſunt quibus moleſtum eſt non produci, non componi.* Eadem ſententia (vt multa alia) expreſſa in Senecâ: *Myrmillonem è C. Cæſaris ludo audiui de raritate munerum querentem. Quàm bella, inquit, ætas perit!* Nec gladiatores ſolùm, ſed alebant etiam hiſtriones. & ſcripſit in Alexandri vitâ Lampridius, *Hiſtriones aulicos eum publicaſſe.* Ab his orti

Gladiatores fiſcales.

Siue Cæſariani, aulicique.

Hiſtriones Principum.

POSTVLATICII gladiatores. Quia enim Cæſariani iſti eximij viribus, arte, ornatu: ſæpe poſtulari à populo ſolent, velut muneris auctarium & ornamentum. Seneca epiſt. VII. *Hos plerique ordinariis & poſtulaticiis paribus præferunt.* Suetonius in Domitia-

Poſtulari gladiatores ſolent.

no: *Quæstoriis muneribus, quæ omissa reuocauerat, ita semper interfuit, vt populo potestatem faceret bina paria è suo ludo postulandi, quæ nouissima aulico apparatu induceret.* Ait aulicum apparatum, quod in Gallienis Capitolinus, *gladiatores pompabiliter ornatos, cum auratis vestibus matronarum.* Et credo ornatos eos* auro: præeunte mihi Spartiano in vitâ Hadriani: *Trecentos noxios cum auratis chlamydibus in arenam misit, ād deridenda eius munera.* Numerum enim ibi dumtaxat præter morem fuisse censeam, non vestem. Ad hoc gladiatorum genus referendi hi loci. Suetonij in Claudio cap. XXI. *Palumbum* (ita gladiatori famoso nomen) *postulantibus, daturum se promisit si captus esset.* Calig. cap. XXX. *Cùm Tetrinius latro postularetur, & qui postularent Tetrinios esse ait.* Plinij in Laudatione Traiani: *Impetratum est quod postulabatur, oblatum quod non postulabatur.* Martialis:

Cùm peteret pars hæc Myrinum, pars illa Triumphum:
Promisit pariter Cæsar vtráque manu.

Ex quibus etiam discitis, nominatim hunc illúmue gladiatorem flagitari in pugnam solere, siue manu siue scelere notum. Sunt &

CATERVARII inter gladiatores, à modo pugnæ: scilicet cùm non singuli cum singulis, vt moris, sed confusi mixtique pugnant & per cateruas. Scio esse* qui abnuant, quíque secus interpretentur: sed à me omnia exempla. Suetonius Caligulâ: *Retiarij quinque numero gregatim dimicantes.* id est, velut cateruatim. Dio clarissimè de Cæsare lib. XLIII. τοὺς δὲ ἀνδρείους συνέβαλε μὲν πρὸς ἕνα ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἄπαυρε δὲ ἐπὶ τοσοῦτον συνέβαλε

Suetonius explicatus.

* *Vide aliquid in Electis nostris capite XXV.*

Vulgò, interpretes Suetonij.

βαλε δὲ καὶ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ πλείους, καὶ ἱππέας ἱππεῦσι, καὶ πεζὲς πεζοῖς, ἄλλους τε ἀναμὶξ ἀλλήλοις ἴσους. id est: *Viros quidem inter se commisit, vt moris erat, singulos cum singulis: sed tamen etiam maiore numero in Circo confertos dedit, equites cum equitibus, pedites cum peditibus pugnantes: alios verò confusè & permixtim, æquo vtrimque numero.* Ioſephus libro VII. Antiquitatum, de Tito, qui Cæſareæ ſpectaculum dabat: καὶ πολλοὶ μὲν ἐξ αἰχμαλώτων ἐπαυθῆναι διεφθάρησαν, οἱ μὲν θηρίοις κατασκληθέντες, οἱ δὲ καὶ πληθὺν ἀλλήλοις ἀναγκαζόμενοι χρήσασθαι πολεμίοις. id est: *Multi è captiuis illic consumpti. alij bestiis obiecti, alij cateruatim & plures, more hostium, depugnare inter se iussi.* Dio iterum in Nerone: πεζὲς ἐχ ὅπως ἕνα πρὸς ἕνα, ἀλλὰ καὶ πολλὲς ἅμα πρὸς ἴσους συνέβαλεν: id est, *Pedites, non solùm singulos cum singulis, sed etiam multos cum pari numero componebat.* Nec ab aliâ mente Cateruarij Pugiles Tranquillo, in Auguſto cap. XLV. Inuenio &

VICTORES, in Plinij XXXVI. cap. XV. de Curione: *Raptísque è contrario repentè pulpitis, eodem die Victores è gladiatoribus ſuis produxit.* Et in lapide veteri, neſcio an γνησίως & ab effectu; an cognomine certo, & diſcernendi cauſsâ. HIC. PRIMVS. ET. SOLVS. VICTORES. CAMPANIAE. PRAETIS. ET. AESTIM. PARIA. GLAD. EDIDIT. Item in Plinio

CONSVMMATOS. non diſertè ſcriptos, ſed eliciunt ex eius verbis lib. VIII. de Elephantis: *Pugnauêre poſteà & ſinguli Principibus Claudio & Neroni, in conſummatione gladiatorum.* At ego abire eos à Plinij mente iudico: nec aliter eum accipio, quàm quaſi dixe- *Conſummati gladiatores reiecti.*

si dixerit, in fine gladiatorij spectaculi. vt elephanti additi fuerint velut corollarium, ad concludendos finiendosque ludos. Possis etiam accipere* consummationem gladiatorum, cùm coniuncti omnes congregatique pugnant, redacti tanquam in vnam summam. Postremò

*Adi Turnebum lib. xxx. cap. xxxiii.

Ordinarij gladiatores.

ORDINARII gladiatores lecti, qui legitimo tempore, loco, & apparatu inducuntur: à prioribus illis (Postulaticios dico & Cateruarios) diuersi. Seneca nominat epist. VII. & Ordinarios pugiles Sueton. Augusto, cap. XLV. quem eumdem in Caligulâ videte, cap. XXVI. Vidi & risi qui OBSEQVENTES gladiatores eruerat è vitâ M. Antonini philosophi: *Armauit etiam gladiatores, quos Obsequẽtes appellauit.* sed enim discat, Spartianum hoc sentire, Marcum in militiam legisse gladiatores, quos ad velandam ignominiam honestè Obsequentes appellauit: sicut & seruos, quos Volones. De Hominibus dixi omnia, vt meæ quidem memoriæ captus fuit. Si quid me præteriit, subiicite.

Obsequentes, qui apud Capitolinũ.

CAPVT XVII.

Ad terminum de Hominibus, vestis adiecta: Togane fuerit, an Tunica. Item quid Ornamenta.

DIXISTI sanè quàm accuratè, ait Berchemius; sed quoniam inuitas, velut in scenâ, monitor ego. De veste & armis ecquid potes plenius? Age, inquit Duza, sit hoc velut auctarium operæ huius. Retiariorum vestem Tunicam dixi fuisse: opinor & aliorum. Certè Dio Commodum vt Secutorem adornans,

De veste gladiatorum in genere.

Tunicatos videri fuisse. quod decuit seruos.

adornans, facit eum prodisse ἐν τῷ χιτῶνι καὶ ἀνυπόδετον, *in tunicâ & discalceatum*. Suetonius etiam in Claudio notat vt insolens: *Induxit*, inquit, *vnum ex nomenclatoribus suis, sicut erat, togatum*. Tamen ecce Tertullianus disertè, de Pallio: *Verùm & cerdones & omnis gladiatorum ignominia togata producitur*. Et Capitolinus in Pertinace de veste Commodi venditâ: *Toga*, inquit, *armáque gladiatoria gemmis auroque composita*. Nec facilè compono diuersos, nisi si, labenti æuo, mutata res. Togam certè, cùm in honore & vsu fuit, quis credat fœdatam ministeriis arenæ? De armis non magnoperè habeo quod addam, nisi appellata ea antiquis propriè Ornamenta. Eò moneo, quia titubare, imò labi, video in eâ voce viros doctos. Seneca Natural. Quæstion. libro quarto, initio: *Sic ergo formare vt scias te non posse consequi vt sis impenetrabilis: cùm omnia caueris, per ornamenta feriet*. honestissimè à re gladiatoriâ, id est per ipsa arma. At *æramenta*, ibi mauult vir eruditus. Seneca epistolâ XIIII. *Ars ei constat, qui per ornamẽta percussus est*. Et Suetonius ecce audentiùs, ipsos gladios appellat Ornamenta. Titi cap. IX. *Insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industriâ collocatis, oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit*. Ille Ornamenta dicit, at Victor in eâdem re, *iisque gladios tradidit*. rectè. Tamen in Tranquillo non defuit Beroaldus substituere, *instrumenta*. Vos Festum audite: *Ornatus*, inquit, *dicitur bene aptus, vt miles, aut gladiator, aut acturus fabulas*. Bene Festus: & ad eius metem Plautus: *Ornamenta absunt; Aiacem, hunc cùm vides, ipsum vides*. Ornamenta etiam boun,

At Togatos, ex Tertulliano & Capitolino.

Arma, Ornamenta dicta.

Stabilita lectio in Senecâ.

boum, apud Catonem. De armis, videtur nescio quid mutasse aut potiùs desitum reuocasse Domitianus. quod Martialis indicat illo Epigrammate:

Cùm veteres Latiæ ritus renouentur arenæ,
Et pugnet virtus simpliciore manu.

sed indicat tantùm: & ideò nihil elicio certi.

CAPVT XVIII.

Finis Duziaci sermonis. Orditur Victor, partiturque. Hoc capite, apparatus & imitatio, quæ ante diem muneris vsurpata, explicantur.

SED ego iam portum video. Salue ô optatum mihi Sigæum. Quid ais? inquit Victor. tu vt sileas? vbi quartus ergo terminus de Modo? aut quis eum panget? Illi Duza, Varro opinor olim, Est modus matulæ: sic nobis, mi Victor, fabulæ. Aut si tanta libentia audiendi vobis: agite, Victor ipse mittatur in hoc stadium, cui lampada ego do. Lernutius ridens, Et ego tibi Duza rudem. Bonam strenuamq; hanc pugnam pugnasti nobis. igitur ornamenta tua transfer in hunc Victorem. Hem! inquit Victor: hoc est quod olim dicitur, Fabrum cadere cùm ferias fullonem. Duzæ parabam vincula, constringor ipse. Tamen adeste, audite: de Modo modicè dicam, aut potiùs intra modum. Tria sermonis mei capita, Quid ante pugnam: Quid in pugnâ: Quid post pugnam. Ante pugnam moris, vt Editor libellos proponeret, in quibus dies futuri muneris, item nomina & paria gladiatorum: scilicet alliciendæ plebi, & exspectationi commouendæ. Id vocabant Pronuntiare munus,

Vltimus limes de modo.

Victori dicendæ.

Libelli gladiatorij.

re munus. Suetonius in Iulio: *Manus populo pronuntiauit in filiæ memoriam.* Ostendere munus. Cicero: *Etsi munus flagitare, quamuis quis ostenderit, ne populus quidem solet nisi concitatus.* Proponere munus. Suetonius in Tito: *Omnes tantâ comitate tractauit, vt proposito gladiatorio munere, non ad suum sed ad spectantium arbitrium editurum se professus sit.* Ad has edictiones Senecæ locus facit, de Breuitate vitæ: *Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quidquid interiacet, graue est: tam mehercules quàm quando dies gladiatorij muneris dictus est, transire medios dies volunt.* Quin & edicta vocat, epistolâ CXIX. *Nemo qui parturienti filiæ obstetricem accersit, edictum & ludorum * ordinem perlegit.* Ediebant autem describebantque futurum munus in libellis. Ita Cicero vocat Philippicâ II. *Quid de Commentariis infinitis? quid de chirographis loquar? quorum etiam imitatores sunt, qui ea tanquam gladiatorum libellos palàm venditent.* Nec enim placet referri ad libellos, in quibus Lanistarum dictata. Potiùs ad libellos indices ludorum, quos vendebant describebantque palàm, vt in prouincias mitterent & ad amicos absentes. Nec alium libellum Cælius Ciceroni miserat meritus eius notam, lib. II. epistolar. ad Familiares: *Quid? tu me hoc tibi mandasse existimas, vt gladiatorum compositiones, & vadimonia dilata ad me mitteres?* Libellum munerarium adpositè vocat Pollio, in Claudio: *At ego scio sæpiùs inter gladiatores bonis pugnatoribus Aureoli nomen appositum. Habuit proximè tuus libellus munerarius hoc nomen in Indice ludorum.* Allusit & explicuit comiter bonus Seneca (patrem dico) lib. IIII.

Pronuntiare munus. Ostendere.

Proponere.

Edicta, & edicere diem.

** quia paria descripta ordine & totus apparatus.*

Libelli gladiatorum.

Cicero explicatus.

Controu. *Quod munerarij solent facere ad exspectationem populi detinendam, qui noua paria per omnes dies dispensant, vt sit quod populum & delectet & reuocet: hoc ego facio: non omnes simul produco. aliquid noui semper habeat libellus.* Nec verò in libellis solùm pronuntiatio hæc munerum: sed etiam in tabulis & picturâ. Pingi, inquam, iubebant habitum formamque pugnantium gladiatorum, item loci, muneríque totius. Plinius seriò notat libro XXXV: *Pingi*, inquit, *gladiatoria munera atque in publicum exponi cœpta à C. Terentio Lucano. Is auo suo triginta paria in foro per triduum dedit, tabulámque pictam in nemore Dianæ posuit.* Apud Horatium lib. II. Satyrâ VII. eleganter Dauus:

Picta tabula gladiatorũ.

Quando primùm.

**Est ille cuius mentio Donato in vitâ Terentij: & cui poëta is libertus.*

Horatius illustratus.

Velcum Pausiacâ torpes insane tabellâ,
Qui peccas minus atque ego, cùm Fului Rutubíque
Aut Placideiani, contento poplite miror
Prœlia, rubricâ picta aut carbone? velut si
Reuerâ pugnent, feriant, vitentque, mouentes
Arma viri.

vbi graphicè videtis formam eiusmodi tabularum. Illud autẽ, *Contento poplite*, habitum nimirum exprimit pugnantium gladiatorum: ne ad seruum ipsum referatis, cum interpretibus læuis. De his picturis Trebellium capio in Vitâ Carini: *Memorabile maximè Carini & Numeriani hoc habuit imperium, quòd ludos Romanos nouis ornatos spectaculis dederunt, quos in Palatio circa porticum stabuli pictos vidimus.* Vbi nescio an restituenda *Porticus Statilij*. Idemque in Venatione seruatum esse ex Capitolino discere est, in Gordianis:

Et Trebellius Pollio.

Fortasse & emendatus.

dianis: & hodie seruant nostri in isto Battualium ludicro, quod Gladiatorium vocant, etsi prisci illius vix vmbram.

CAPVT XIX.

Quæ ipso die facta: & tamen ante pugnam. Pompa, traductioque. compositiones, & ostensio ornamentorum. Prælusio, hastis, rudibus, armis. Tubæ cantus, & Versa arma.

HAEC ante muneris diem. At die ipso, gladiatores ordine deduci in Arenam mos fuit, & inibi solemni quâdam pompâ circumduci. Quinctilianus: *Iam dies aderat, iam ad spectaculum supplicij nostri populus conuenerat, iam ostentata per arenam peiturorum corpora mortis suæ pompam duxerant.* Ad quam traductionem accommodo illud Capitolini in M. Antonino: *Faustinam quondam cùm gladiatores transire vidisset, vnius ex his amore succensam.* Postquam introducti, paria inter se componebantur, siue vt Græci decenter appellant, ζεύγη. Componere dixi. ita enim loquebantur. Plinius pulcherrimè de occultâ quorundam animalium discordiâ lib. VIII. cap. XII. *Quam quis aliam tantæ discordiæ caussam adtulerit, nisi naturæ spectaculum, sibi paria componentis?* Vbi melius liber vetus, *nisi naturam, spectaculum sibi ac paria componentem.* Etiam, Comparare. Quinctilianus: *Cùm me vna tamen res apud quosdam faceret miserabilem, quòd viderer iniquè comparatus. Certa enim arenæ destinabar victima. nemo munerario vilius steterat.* Item Committere, cuius verbi sæpe exempla. In hac compositione pri-

Pompa gladiatorum.

Compositio, & Componere.

Plinius emendatus.

Comparare.

Committere.

Pares inter se commissi.

ne prima Editoris cura, vt pares cum paribus confligerent. Atque adeò id volebant ipsi Gladiatores. Seneca alibi: *Ignominiam iudicat gladiator cum inferiore componi: & scit eum sine gloriâ vinci, qui sine periculo vincitur.* Lucanus libro IIII.

——*veluti fatalis arenæ*
Muneribus, non ira vetus concurrere cogit
Productos: odêre pares.

Et benè, productos: quia id quoque arenæ huius verbum. Seneca de virtute loquens: *Produci enim illi & tentari expedit: nec vlli intelligunt, quanta sit, quàm qui vires eius lacessendo senserunt.* Post comparationem, credo, gladij armaque quibus pugnaturi, Munerario ostendebantur: explorandi causâ, & an satis acuti. Suetonius Tito: *Ceterùm ipsos non solùm familiari cœnæ adhibuit, sed & insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industriâ collocatis, oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit.* Nam Titus ipse tunc Editor. Victor de eodem facto, *petiisse eum gladium* dicit, *quasi ad explorandam aciem.* Dio clarissimè in Neruâ: *Collocauit eos in spectaculo quodam iuxta se, ignaros quòd proditi essent: iisque gladios tradidit, in speciem quidem vti diiudicarent an satis acuti essent (quod fieri solet:) reuerâ vt ostenderet parum se sollicitum, si vel statim interficeretur.* Facit ad hunc inuulgatum adhuc ritum, quòd Dio idem scribit gladios acutissimos Drusianos vulgò vocatos: videlicet quia crudelis ille & cruentus editor acutissimos eos semper exigebat. Contrà lenissimus Marcus Imperator, qui, vt Dio ait, ὅτε τὶ φόνους ἐκ ἔχαιρεν, οὕτε καὶ τὰς μονομαχίας ἐν τῇ ῥώμῃ

Ornamenta inspiciebantur.

**Vide & coniunge quæ scripsi ad lib. III. Annal. Taciti.*

ῥώμη ὥσπερ ἀθλητὰς ἀκινδύνως ἐώσα μαχομένους. σιδήρεον γὰρ οὐδέποτε οὐδενὶ αὐτῶν ὀξὺ ἔδωκεν, ἀλλὰ πᾶσι ἀμβλέσιν ὥσπερ ἐσφαιρωμένοις πάντες ἐμάχοντο. *adeò à cæde abhorruit, vt & gladiatores Romæ, tamquam athletas, sine periculo aut noxâ, pugnantes cerneret. Ferrum enim acutum nemini eorum commisit, sed obtusis & velut orbiculatis gladiis omnes pugnabant.* Interpellauit hîc Lernutius, Heus tu, inquit, longum hoc tuum anteloquium: pugnam ipsam videre aueo. iam committe. Mane etiam, inquit Victor: præluſio præmittenda eſt. Viden' tu illos qui arte quâdam iaciunt haſtas? viden' qui velut feriunt gladiis? Puræ à ferro illæ haſtæ, obtuſi gladij. denique proludunt, & eludunt. Prælusionis diem Symmachus appellat lib. 11. epiſtol. de canibus: *Quos prælusionis die ita Roma mirata est, vt ferreis caueis putaret aduectos.* Sed ille de Venatione aut Circenſibus: at propriè de Gladiatoribus, Cicero de Oratore: *Sed si in illoipso gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressionem multa fiunt, quæ non ad vulnus sed ad speciem valere videantur; quanto hoc magis in oratione exspectandum est?* Vbi ſcripſerim, *in illoipso gladiatorio vili certamine.* Prælusio autem in Haſtis, Rudibus, Armis. De haſtis, Cicero in iiſdem libris: *Atque eiusmodi illa prælusio esse debet, non vt Samnitium qui vibrant haſtas ante pugnam, quibus in pugnando nihil vtuntur.* Iterum idem: *Et ait cùm brachium concalfecerit, tum se solere pugnare. neque attendit eos ipsos* (gladiatores intellegit) *vnde hoc simile ducit, illas primas haſtas ita iactare leuiter, vt & venustati vel maximè seruiant, & in reliquum viribus.* Hos Pilarios & Ventilatores Quinctilianus

Præluſio, ſiue proluſio.

Dies præluſionis, qui præmiſſus legitimo certamini.

Haſtis præludebamus.

Pilarij.

ctilianus appellat: *qui ea quæ emiserant ita librabant, vt venire in manus viderentur, quaque iuberentur decurrere.*

Rudibus præludebant.

De rudibus, Eumenius Rhetor in ea quæ De instaurandis Mænianis: *Neque enim tanta me aut negligentia aut confidentia tenet, vt nesciam quanta sit inter hanc aciem fori, & nostra illa secreta studiorum exercitia diuersitas. Ibi armantur ingenia, hîc præliantur: ibi præluſio, hîc pugna committitur: hîc plerumque velut ſudibus & ſaxis, illîc ſemper telis ſplendentibus dimicatur.* Nec enim ambigo quin reſcribendum *rudibus & haſtis.* Vnde enim ibi ſaxa? Et hanc correctionem, amici, imputo hodie vobis. Ouidius III. De arte:

Eumenius correctus.

Sic vbi præluſit, rudibus puer ille relictis
Spicula de pharetrâ promit acuta ſuâ.

Tertullianus oculos hîc habuit, dum ſcripſit aduerſus Valentinianos: *Congreſſionis luſionem deputa lector, haud pugnam: oſtendam, ſed non imprimam vulnera.* Appellabant hæc luſoria tela. Seneca: *Remoue iſta luſoria arma, decretoriis opus eſt.* Item lib. II. Quæſt. Natural. *Illos verò viros altiſſimos error iſte non tenuit, vt putarent Iouem modò leuioribus fulminibus, & luſoriis telis vti.*

Luſoria tela.

Exercitoria tela, alibi * Tertullianus. E contrà, vera & acuta tela, Decretoria: vt in verbis Senecæ iam dictis. Credo ideò, quia hæc velut decreto Prætoris ſiue Editoris dabantur, poſtquàm inſpecta acriter & probata. Hinc obſcuriores illæ metaphoræ lucem accipient in eodem Senecâ: vt lib. I. De Clementiâ: *Niſi plus eſt quod timet quàm quod damnat, non accedet ad decretorium ſtilum.* Et Epiſtolâ CIII. *Intrepidus horum illam decretoriam proſpice.* Eadem arma dixêre &, Pugnatoria.

** De pœnitentiâ.*

gnatoria. Suetonius in Caio: *Batuebat pugnatoriis armis.* Significat enim eum omissâ rudi, vsum gladio vero. Non aliter quàm Commodus, *qui gladiatores, specie depugnandi, crebrò trucidauit, cùm ipse ferrum obiectum veronibus plumbeis vteretur*, ait Aurelius Victor. quem locum vexant variè viri docti. Restituo ego, *ferro obtecto veronibus plumbeis.* Hæc sanè scriptoris cognominis mihi mês, malâ fraude pugnasse Commodum: & velut lusoriis armis vteretur, vsum veris. Ferrum enim obduxisse dumtaxat laminis è plumbo: cùm gladium ipsum putarent esse è plumbo. Sed redeo ad rem. Pugnatorium mucronem Seneca pater dixit lib. II. præfatione: *Deerat illis oratorium robur, & ille pugnatorius mucro.* Addidi etiam armis eos præluisse: & rem dixi. Nam parmas aut clypeos in altum iaciebant, recipiebantque cum venustate. Martialis lib. IX.

Pugnatoria arma.

Aur. Victor explicatus & emendatus.

Armis præluserè.

Summa licet velox Agathine pericula ludas,
Non tamen efficies vt tibi parma cadat.
Nolentem sequitur, tenuésque reuersa per auras
Vel pede, vel tergo, clune, vel vngue sedet.
Vt peccare velis, cùm feceris omnia, falli
Non potes. arte opus est, vt tibi parma cadat.

Nec parmas solùm, sed & hastas, vt prædixi: fortasse & gladios. Id vocabant propriè Ventilare. Seneca pater lib. III. Controu. *Deinde res ipsa diuersa tota est: aliud est ventilare, aliud pugnare.* Seneca filius Epistolâ CXVIII. *Quàm stultum est, cùm signum pugnæ acceperis, ventilare?* Martialis:

Ventilare.

Curris, & in toto ventilat arma boue.

Plinius

Plinius etiam elephantes doctos ad hanc præluſionem oſtendit. *Vulgare erat*, inquit, *per auras arma iacere, non auferentibus ventis, & gladiatorios inter ſe edere congreſſus.* Hoc ergo, Præludere: at cùm deſierint, dicuntur eluſiſſe, aut deluſiſſe. Cicero de Iſocrate: *Non enim in acie verſatur & ferro: quaſi rudibus eius eludit oratio.* Nec abſimili notione *Litus* definiebat Aquilius *quà fluctus eluderet.* id eſt, ludere deſineret. Plinius Deludere dixiſſe videtur, lib. xxxvii. *Luxatis potus medetur, vt licet videre gladiatores, cùm deluſerunt, hac iuuari potione.* Auditiſne iam, amici, has tubas? ſignum commiſſionis ſunt & veræ pugnæ. Ideò Apuleius tubam terminalem appellat, quia primitias & ludicra certaminis finiret terminarétque. Libro x. *At vbi diſcurſus reciproci multinodes ambages tubæ terminalis cantus explicuit.* Virgilius:

At tuba commiſſos medio canit aggere ludos.

Quinctilianus in Gladiatore: *Sonabant clangore feralis tubæ.* Statius in Siluis:

Jam placidæ dant ſigna tubæ.

Nec alterius ſententiæ illud Satyrici ——*digniſſima prorſus Florali matrona tuba.* id eſt, digna quæ commiſſione Floralium producatur. Idque in omnibus ludis factitatum, etiam ſcenicis. Seneca epiſt. LXXXV. *In comeſſationibus* (emendo clarè, *commiſſionibus*) *noſtris plus cantorum eſt, quàm in theatro olim ſpectatorum fuit. cùm omnes vias ordo canentium impleuit, & cauea æneatoribus cincta eſt*, &c. Æneatores enim, Tubicines. Plinius lib. ii. epiſtolar. *Qui numquam caſtra viderunt, numquam tubarum ſonum niſi in ſpectaculis audie-*

Eludere, ſiue Deludere.

Tuba ſigno ludi commiſſi.

Tuba terminalis.

Seneca emendatus.

audierunt. Iuuenalis de senum incommodis:

Quid refert magni sedeat quâ parte theatri
Qui vix cornicines exaudiat atque tubarum
Concentus? ——

Seneca hoc signum pugnæ intellexit: *Quàm stultum est, cùm signum pugnæ acceperis, ventilare?* Diremptâ ergo Prælusione, abiectísque lusoriis armis, transibant ad vera. Atque hoc est quod *Dimicare ad certum* Tertullianus alibi vocat. Appellabant id etiam, pugnare versis armis. Caper litterator: *Inuersis armis pugnasse gladiatores non est dicendum, sed versis, id est transmutatis. sic non inuersis* * *pannis agitasse aurigas, sed versis.* Plauti versum è Cassinâ illustrabit hæc nota:

Versis armis pugna.

* *Cùm pänos sumebant alterius coloris: puta pro russato Venetum.*

——*ita rem natam intellego*
Necessum est vorsis gladiis depugnarier.

Plautus explicatus.

Nec enim aliud in eâ armorum versione esse, facilè persuadeor Quidij versu De arte:

Ponite iam gladios hebetes, pugnetur acutis.

Aliâs suspicari possimus, siquis à genere ad genus alterum transeat, puta à Secutore ad Retiarium, dici eum pugnare versis armis. At placet prius. etsi in Plauti versu saliuam etiamnum mihi mouet mea olim diuinatio, *veris gladiis.*

CAPVT XX.

Pugnæ ipsius descriptio. In statu stabant. petebant, repetebant. Exibant, excedebant. Latus tegebant.

QVAESO oculos mihi nunc date & aures. Pugnam vobis ostendam: sed cum Ioue Homerico in monte sitis, & extra teli iactum. Ecce compo-

S nunt se

Modus gladiatoriæ pugnæ.

nunt se gladiatores & colligunt in arma: deus bone! quanta arte curaque, sui defendendi, alterius petendi! Nec mirum. *Gladiatori enim composito ad pugnandum* (ait Agellius) *hæc proposita sors est: aut occidere, si occupauerit, aut occúbere, si cessauerit.* Hanc ex arte posituram, vocabant Statum. Petronius de anu: *Statum prælantis componit.* Plautus facetè, vt solet, allusit Milite:

In statu stare.

in statu stat senex
Vt adoriatur mœchum qui formâ est ferox.

Quadrigarius in singulari certamine Galli cum T. Manlio: *Ita vt antè dixi constiterunt. Gallus suâ disciplinâ, scuto proiecto, cantabundus* (malim, *cautabundus* quasi vitabundus.) *Manlius animo magis, quàm arte confisus, scutum scuto percussit, atque statum Galli conturbauit. Gallus dum se iterum eodem pacto constituere studet, Manlius iterum scutum scuto percutit, atque de loco hominem proiecit.* Vbi videtis curæ iis fuisse atque adeò laudi, mansisse in statu. Laberius:

Quem nulla ambitio, nulla vnquam largitio
Mouere potuit in iuuentâ de statu.

Quadrigarius correctus apud Agellium.

Imò nec læsi deserebant. Seneca Consolatione ad Polybium: *Omnes scient quomodo te in isto gesseris vulnere, vtrúmne statim percussus arma submiseris, an in statu & in gradu steteris.* quem locum tentant frustrà.

In gradu stare.

Idem enim est, Stare in gradu. Seneca: *Quorum alter vulnus premit, & constat in gradu.* Lucanus, siue quis alius auctor Poëmatij ad Pisonem:

Arma tuis etiam si fortè rotare lacertis,
Inque gradu clausis libuit consistere membris,
Et vitare simul, simul & captare petentem.

Correctus Lucanus.

Ita ma-

Ita malo prorsus, quàm vt edunt, *Inque gradum*. Hinc apud Tertullianum: *De gradu pellere*, aduersus Marcionem: *Cedere de gradu*, Præscriptione aduersus Hæreticos: *Construere gradum*, Apologetico. Cicero etiam ab hoc gladiatorio more elegantem metaphoram plus semel vsurpat, Deiici, deturbari, de statu animi, statu mentis: & restituẽdam in Oratore eius ad Brutum (libro, qui non legendus iuuentuti, sed ediscendus) censeo: *Quo genere nos mediocres, aut multò etiam minus: sed magno semper vsi impetu, sæpe aduersarios de statu animi deiecimus.* Sic eligam, præ vulgatâ, *de statu omni.* Certè hoc Cicero voluit, & accommodat ad Hortensium, Catilinã, Curionem, quibus vis illa dicendi linguam imò mentem eripuit. Cùm hoc modo igitur paria in statu: petebat alter, vitabat alter. Petebat dico, ita enim propriè: & ictus ipsi, Petitiones. Seruius ad illud Virgilij, *Volscentem petit, in solo Volscente moratur: Petitiones*, inquit, *propriè dicimus impetus gladiatorum.* Cicero in Catilinam: *Quot ego tuas petitiones, ita coniectas vt vitari nullo modo possent, paruâ quadam declinatione, & (vt aiunt,* * *corpore) excessi?* Idem in Oratore: *Vt enim athletas, nec multo secus gladiatores, videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petẽdo vehemẽter, in quo non motus hic habeat palæstram quandam: sic oratio neque plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta.* Videntur etiam appellasse conatus inuasionésque singulas, Manus. Quinctilianus lib. v. cap. XIIII. *Vt gladiatorum manus quæ secundæ vocantur, fiunt & tertiæ, si prima ad euocandum aduersarij ictum prolata erat: & quarta, si geminata captatio est, vt bis cauere, bis repetere*

Coniectura in Cicerone.

Petere, & Petitiones.

* *Vt Prudentissimus interpretatur, lateris sinnamine.*

Manus gladiatoria.

oportuerit. Idem lib. IX. cap. I. *Nam vt in armorum certamine aduersos ictus & rectas manus cùm videre tum etiam propulsare facile est; auersæ tectæque minus sunt obseruabiles: sic oratio*, &c. Nec diuersâ multum ratione Seneca dicit, Manum mittere, epist. VII. *Nunc nihil habent quo tegantur, totis corporibus ad ictum expositi. nunquam frustrà manum mittunt.* Paullò aliter Apuleius lib. IIII. *Gladiatores illi famosæ manus, venatores isti probatæ pernicitatis.* Significat enim veteres gladiatores, & quorum dextræ non vnâ cæde imbutæ. Magis conuenit, quòd in ludo aleæ singulos iactus siue missus, ratione simili appellarunt Manus. Augustus in epist. apud Tranquillum: *Nam si quascumque manus remisi, exegissem.* Petere igitur, arenæ verbum. etiam Repetere. Ita appellabant geminare ictum. Lactantius: *Percussos iacentésque repeti iubent.* In Quinctiliani verbis suprà, *Vt bis cauere, bis repetere oportuerit.* Inde natum in Caligulæ cæde symbolum: de quo Tranquillus: *Iacentem contractísque membris clamitantem se viuere, ceteri vulneribus triginta confecerunt. Nam signum erat omnium, Repete.* Hæc inuadendi verba; at vitandi cauendique, Exire. Virgilius:

Corpore tela modò atque oculis vigilantibus exit.

Manilius:

Ille cito motu rigidos eludere cestus
Nunc exire leuis missos.

Etiam Excedere. Cicero: *paruâ quâdam declinatione, & (vt aiunt) corpore excessi.* Prudentius idipsum, vti & Manilius, Ludere vel Eludere dixit:

Nam si nostra fides sæclo iam tuta quieto,

Manus aleatoria.

Repetere.

Tranquillo lux data.

Exire.

Excedere.

Ludere.

Viribus

Viribus infestis hostiliq́ue arte petita est:
Cur mihi fas non sit, lateris sinuamine flexi
Ludere ventosas iactu pereunte sagittas?

Vbi ambigo, num, *Sariſſas*, melius. præceſſit enim, *iactu*: haſtæ autem iaciuntur pilaq́ue, non ſagittæ. Tamen in Prudentio verborum non tam acer dilectus. In vitando præcipua cura, vt latus tegerent. *Latus tegere.* Apud Terentium elegantiſſimo Mureto admonente iam innotuit: *Liceat modò tecto latere diſcedere.* Seneca libro IIII. Quæſt. Natural. *A turbâ quantum potes te ſeparâ, nec adulatoribus latus præbeas.* Et latus certè aduerſarius maximè petebat. Ammianus: *Seq́ue in modum myrmillonis operiens, hoſtium latera, quæ nudabat ira flagrantior, diſtrictis mucronibus perforabat.* Nec rarum erat, vt cùm plura paria pugnarent, vulneraretur quiſpiam per alterius latus. A qua mente Ciceronis illud Interrogatione in Vatinium: *Omnia mea tela ſic in te coniicientur, vt nemo per tuum latus, quod ſoles dicere, ſaucietur.* Et Liuius lib. XL. *Vt à me cœptum ſcelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris.* *Per latus alterius peti.*

CAPVT XXII.

Clamor ad vulnus, Hoc habet. Læſi ſupplicabant, & arma ſubmittebant. populum, editores, orabant. ſi is vellet, mittebantur. Quid miſſio, & pugna ſine miſſione.

ET cum exclamatione ſubitâ hîc Victor: En, en, inquit. Hoc habet. Nos commoti, Quid ſibi hic clamor vult? inquimus. Non etiam videtis? inquit. læſus eſt, cecidit Birria. Vox ea propria inſultantis aduerſarij, aut acclamantis vulgi. Virgilius: *Hoc habet, in vulnere dictum.*

——*teloque orantem multa trabali*
Desuper altus equo grauiter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet: hæc magnis melior data victima diuis.

Prudentius meus Psychomachiâ:

Tunc exarmatæ iugulum meretricis adacto
Transfigit gladio: calidos vomit illa vapores.
Hoc habet, exclamat victrix regina.

Simpliciter etiam, Habet. Seneca in Tragœdiis:

Habet, peractum est: quas petis pœnas dedit.

Idem:

Habet, peractum est: fata se nostra explicant.

Et apud eumpse pluriens. Nec alius sanè clamor est, quem Augustinus indicat lib. VI. Confess. cap. VIII. vbi de Alypio. Læsi autèm gladiatores & mortis metuentes, submittebant arma. Id signum victi fractique. Seneca De prouidentiâ: *Quid ego istum aduersarium mihi sumam? statim arma submittet. non opus est in illum totâ potentiâ meâ: leui comminatione pelletur.* Nec ideò tamen liberi à nutu populi pendebat mors eorum vel salus. Horatius:

*Ne populum * extremâ toties exoret arenâ.*

Seneca: *Gladiatoribus licet arma submittere, misericordiam populi tentare, tu neque submittes arma, nec vitam rogabis. recto tibi inuictoque moriendum est.* Idem epist. CVIII. allusit: *Non faciam quod victi solent, vt prouocem ad populum.* Siue etiam ab Editoris. Cicero II. Tuscul. *Mittunt etiam vulneribus confecti ad Dominos, qui quærant quid velint. si iis satisfactum non sit, se velle decumbere.* Dio in Caracallâ, cum infectatione sæuitiæ eius: ἀγῶνα μονομαχίας ἐν Νικομηδείᾳ ἐπὶ τῷ ἑαυτοῦ θυμέλαις ἐποίησεν.

Submittere arma.

Populus exorari debebat à gladiatoribus.

** Quia rogaturi admonebant se spectaculis, vnde audiri possent.*

Editores etiã rogati.

ἐποίησεν. ἔνθα λέγεται ἱκετεύσαι τινὸς καὶ ἱκετεύσαι τὸν ἀντὸν ὅπως σωθῇ, τὸν Ἀντωνῖνον εἰπεῖν, Ἄπελθε, καὶ ἀντιπάλῳ δεήθητι. id est: *Munus Nicomediæ præbuit die suo natali: in quo ferunt victum quempiam è gladiatoribus supplicasse Antonino vti seruaretur. illum respondisse, Abi & aduersario tuo supplica.* Nam Antoninus ibi Editor. Quanquam reuerâ Imperatori, cùm præsens, semper ius liberandi. Quinimo & solo superuentu stio: nisi fallunt me Quidij verba, de Ponto:

* *Atqui aduersario nullum seruandi ius. Ideò re ipsa negantis hoc responsum.*

Cæsaris aduentu, tutâ gladiator arenâ
Exit, & auxilium non leue vultus habet.

* *Ad exemplum credo Vestalium quæ casu obuia protollebant noxiorum pœnam.*

Hæc liberatio, Missio dicta. Non enim audio viros eruditos, qui cum Rude confundunt. Errare eos scio totâ viâ. Missio ad victos pertinebat: Rudis ad victores. Illius effectus, vt ab imminenti periculo, & in eum diem dumtaxat liberarentur: huius, vt ætatem. Martialis: *Nuper cum Myrino peteretur missio læso.* mittebantur ergo læsi. Itaque sine missione dare gladiatores, & sine missione pugna, non aliud, quàm ad certam mortem dari, nisi vincas: ius non esse, vulneratos supplicésque liberandi. Satis clarè vim eius verbi expressit Liuius de Perseo, lib. XLI. *Deinde sæpius gladiatores dando, & modò vulneribus tenus, modò sine missione etiam.* & Florus de pugnâ cum Spartaco: *Tandem eruptione factâ, dignam viris obiêre mortem, & quod sub gladiatore duce oportuit, sine missione pugnatum est.* Nec video quid iis locis possit opponi. nè item quid huic Senecæ: *Abscissâ missione gladiator, quem armatus fugerat, nudus insequitur.* Non enim certè hîc de Rude. & Senecæ mentem satis illustrarunt sub Cato *quin-*

Quid Missio propriè.

Diserimen inter eam & Rudem.

Sine missione dare gladiatores.

que

que retiarij, qui totidem secutoribus succubuerant: cumque iuberentur occidi (id est, abscisâ missione) *vnus resumptâ fuscinâ omnes victores interemit.* Hinc illud Augusti decretum, qui *Gladiatores sine missione edi prohibuit.* ait Tranquillus cap. XLV. Clementer. quoniam reperti sæui munerarij, qui omnes dabant in certam mortem. Qualem fuisse credimus Domitium auum Neronis, qui *Munus gladiatorium edidit* (verba Suetonij sunt, Neronis cap. IIII.) *tantâ sæuitiâ, vt necesse fuerit Augusto clam frustrà monitum edicto coërcere.* Et suspicer hoc ipsum edictum esse, quo vetiti dare sine missione. De hac missione Quinctilianus in Gladiatore: *Quas ego illius preces? quàm pertinaces lacrimas? quàm miserabilem obtestationem vidi? nemo vnquam sic rogauit missionem.* Idem: *Nec difficilem tamen sub illo præsertim auctoramento habuisset missionem, sed noluit gladiator viuere.* Ad hanc etiam refero, non ad militarem, varie & decenter translata scriptorum loca, vt Senecæ: *Quid porrò prodest paucos annos vel dies lucrifacere? sine missione nascimur.* Apuleij lib. II. vbi nequissima feminarum, *Hodierna pugna*, inquit, *non habet missionem.* & in simili nequitiâ illud Petronij: *Donec Quartilla ballenatiam tenens virgam, alteque succincta, iussit infelicibus dari missionem.* Eiusdem: *Inhibuitque Tryphæna tam grande facinus, non dissimulatâ missione.* Sed inprimis elegans Martialis epigramma, quod in Catalectis vulgauit Ios. Scaliger, anteà publicè non visum: quod totum subiicio libens illustrandæ huic rei.

Vetuit id Augustus.

Translata ea dictio ad res alias.

Cùm traheret Priscus, traheret certamina Verus,
Esset & æqualis Mars vtriusque diu.

Missio

Missio sæpe viris magno clamore petita est.
Sed Cæsar legi paruit ipse suæ.
Lex erat, ad digitum positam concurrere palmam.* * posita conc. palma.
Quod licuit, lances, donáque sæpe dedit.
Inuentus tamen est finis discriminis æqui.
Pugnauêre pares: succubuêre pares.
Misit vtrisque rudes, & palmas Cæsar vtrisque.
Hoc pretium virtus ingeniosa tulit.
Contigit hoc nullo, nisi te, sub Principe, Cæsar:
Cùm duo pugnarent, victor vterque fuit.

Vbi tamen quid sit, *ad digitum concurrere*, capio potius quàm explano.

CAPVT XXII.

Populus moderator & arbiter horum ludorum. Intercedebat. interficiebat motu pollicis. Ferrum recipere iubebantur prostrati: qui non vno ictu interficiebantur. Manum mittebant in vulnus. Postremò Libitina in Amphitheatris.

POPVLI ergo, vt videtis, in arena præcipuum ius: & ad eius volũtatem Domini plerumq. se conformabant. Intercedebat pro victis læsisque. Seneca de Tranquillitate lib. II. *Quæris quid inter duos interest? quod inter gladiatores fortissimos. quorum alter premit vulnus, & constat in gradu: alter respiciens ad clamantem populum significat nihil esse, & intercedi non patitur.* Interfici iubebat idem. Signum, conuersus pollex. Iuuenalis: Populus intercedebat. Idem occidi iubebat. Pollicem vertere.

Munera nunc edunt & verso pollice vulgi
Quemlibet occidunt populariter.

T Pruden-

Prudentius, de Vestalibus:

——*consurgit ad ictus*
Et quoties victor ferrum iugulo inserit, illa
Delicias ait esse suas, pectúsque iacentis
Virgo modesta iubet conuerso pollice rumpi.

Poëta vetus ἀγώνυμος:

Sperat & in sæua victus gladiator arena,
Sit licet infesto pollice turba minax.

Hoc Tranquillus dixit, infestis spectatoribus dimicare, in Iulio cap. XXVI. *Gladiatores notos, sicubi infestis spectatoribus dimicarent, vi rapiendos seruandósque mandabat.* Causa huic maleuolæ notæ à contrario prouerbio in fauore pollices premendi. quod apud Plinium Horatiumque. Ceterùm in quos fauor populi, in quos odium inclinare solitum: discite ab his exemplis. Cicero pro Milone: *Etenim si in gladiatoriis pugnis timidos & supplices, & vt viuere liceat obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes & animosos & se acriter ipsos morti offerētes, seruari cupimus.* Seneca de Irâ lib. I. *Quid gladiatoribus quare populus irascitur, & tam iniquè vt iniuriam putet quòd non libenter pereūnt? contemni se iudicat, & vultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium vertitur.* Et bene furorem hunc Quiritium tangit Lactantius lib. VI. *Quæro nunc an possint pij & iusti homines esse, qui constitutos sub ictu mortis ac misericordiam deprecantes, non tantùm patiuntur occidi, sed efflagitant. Irascuntur etiam pugnantibus, nisi celeriter è duobus alter occisus est.* Exhorruimus in hac commemoratione, & Heu sæuitiam! inquit Duza: supra fidem meam, nisi fidos dares auctores. Certa Duza res, inquam ego.

Pollices premere.

Audacia & constantia gladiatorum accepta populo.

Ignauia, odio.

ego. sed meo voto, Vtinam illi Busirides omnes vnũ oculum habuissent! Sed nos spectemus etiam. Dic Victor. Iterumque Victor: Post hæc ergo, inquit, suffragia vulgi, si alba quidem fauénsque sententia, miserille mittebatur, sed in eum diem aut id Munus dumtaxat, vt censeo. sin funesta; boni gladiatoris erat decumbere, & libenter fortiterq. recipere ferrum. Id enim imperabatur, Recipe ferrum. Cicero pro Sextio: *Ipsum verò quid accusas? num defuit gladiis? num repugnauit? num, vt gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit?* Iis verbis subiecta vis, vt iugulum vltrò præberent, ne membra contraherent, ne manum opponerent. Mira firmitas, si in re bonâ seriaque. Seneca epistolâ xxx. *Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit non vitandi ineuitabilia. Sic gladiator totâ pugnâ timidissimus, iugulum aduersario præstat, & errantem gladium sibi attemperat.* Cicero prorsus graphicè totam rem depinxit in Tusculanâ secundâ: *Quis mediocris gladiator non modò stetit, verumetiam decubuit turpiter? quis cùm decubuisset, ferrum iussus recipere, collum contraxit?* Seneca iterum, De Tranquillitate: *Fortuna illa quæ ludos sibi facit, quo, inquit, te seruem malum & trepidum animal? eò magis confodieris & conuulneraberis, quia nescis præbere iugulum. Viues tutius & morieris expeditius, qui ferrum non subductâ ceruice, nec manibus oppositis, sed animosè recipis.* Pertinet huc apud eumdem Tullium pro Roscio, C. Fimbriæ impotens responsum, Scæuulam accusantis *quòd non totum ferrum corpore recepisset.* Et allusit poëta magnus:

Recipere ferrum.

Sic loquitur, iuguloque haud inscius accipit ensem.

Etiam Prudentius:

Ferrum in papillas omne receperò.

Miserabiles famosi gladiatores.

Et tamen misericordia (si ita placet) admixta his sceleribus, siquis caderet gladiator famosus. Statius, de leone:

quòd te populúsque patrésque,
Ceu notus cadere in tristi gladiator arenâ,
Ingemuêre mori.

Imò & quidam quasi mitiores, auertebant se à vulneribus. Quinctilianus Declam. CCLXXXIX. *Multi se à gladiatorum vulneribus auertunt: & quamquam nemo dubitet illud spectaculum esse in parte pœnarum, tamen nequissimorum quoque hominum supplicia periculà habent suam gratiam.* At illud feritatis inaudita, quod Lactantij ipsis verbis ponam: *Quinetiam*, inquit, *percussos iacentésque repeti iubent, & cadauera ictibus dissipari: nequis illos simulatâ morte deludat.* Et estne super alius ad sæuitiam gradus? Est. Nam & manum mittebant in vulnus, & sanguine velut se proluebant. Colligo ex Lampridij Commodo: qui omen sibi ante mortem, vt ait, nō leue fecit. *Nam cùm in gladiatoris occisi vulnus manum misisset, ad caput sibi detersit.* Illud scilicet prodigio habitum, non quòd manum eruentasset (ex more enim:) sed quod capiti suo admouisset. quasi precatus sibi suoque capiti eadem. Sed nec defuisse è populo scite, qui gladiatorum sanguinem ex ipso vulneris hiatu biberent, calidum adhuc spirantéque. contra morbum, fateor: sed iustâ Plinij detestatione, *cùm plagis ne ferarum quidem admoueri ora fas sit humana.* Non ergo iniuriâ in hanc feralē arenam illata,

Iterabant ictus.

Manum in vulnus mittebant.

Bibebant sanguinem.

**lib. XXVIII. cap. I.*

vnà

vnà cum reliquo apparatu, Libitinæ instrumenta. vt esset videlicet, quò mortui subitò efferrentur. Quinctilianus clarè notat: *Sonabant clangore feralí tubæ, illatísque Libitinæ thoris dicebatur funus ante mortem.* Nec Plinium aliter audietis lib. xxxvii. cap. iii. vbi de gladiatorio munere Neronis: *Arma verò & Libitina, totúsque vnius diei apparatus è succino.* Ab hac re certa porta in Amphitheatro, quæ Libitinensis dicta. Lampridius in Commodo: *Galea eius bis per portam Libitinensem elata est.* Dio de eâdem re: καὶ ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ κατὰ τὰς πύλας, καθ' ἃς οἱ τελευτῶντες ἐκφέρονται, ἐξεκομίσθη: id est, *Et quòd vltimâ spectaculorum die, galea eius per eam portam quâ mortui efferri solent, elata est.* Ex his videtis, opinor, satis, quanta ista eruditas: & quàm iure Prouerbij vicem scripserit Posidippus Comicus apud Athenæum:

* Τῶν μονομαχούντων ἐσμὲν ἀθλιώτεροι.

Libitina in Amphitheatro.

Plinius explicatus.

Porta Libitinensis.

** Nos miseriores gladiatoribus sumus.*

CAPVT XXIII.

Præmia victorum, palma, & pecunia. item Rudis. Discrimen inter Rudem & Pilleum: Arma ad Herculis.

INTERFATVS hîc ego, Parce oculis, inquam, istis Victor. non enim vltrà possum sine lacrimis. Lupi, non homines, quíque edere sustinuerunt, quíque spectare. Macte Constantine, qui sustulisti. Da te etiam paullulùm, inquit Victor. iam ad exodium perducta res: & pugna certè pugnata est. Venio ad ea quæ post pugnam. Præmia dico, & Rudem. Præmia? inquam ego. quid? vtrúmne istis paricidis? Istis, inquit. Augustinum audi tecum indignantem libro

111. De ciuit. cap. XIIII. *Pugnant etiam gladiatores, vincunt & ipsi: habet præmia laudis & illa crudelitas.* & quidem præmium victori duplex, Palma & Pecunia. De palmâ Suetonius Caio: *Myrmillonem ferreâ sicâ confodit, & more victorum cum palma discurrit.* Lampridius in Commodo: *Tantum palmarum gladiatoriarum confecerat, vt mille contingeret.* Cicero pro Roscio: *Plurimarum palmarum nobilis ac vetus gladiator.* & ibidem: *Multas eius esse infames palmas, hanc primam lemniscatam quæ Romæ deferatur.* Iisdem & pecunia data. Suetonius in Claudio, de subito gladiatorio munere loquens: *Nec vllo spectaculi genere communior* (ego verò legerim, *comior*: vt comitatem Claudij prædicet) *aut remissior erat: adeò vt oblatos victoribus aureos, prolataq. sinistrâ manu, pariter cum vulgo voce digitisque numeraret.* Iuuenalis Satyrâ VII.

Palmæ gladiatorum.

Pecuniæ itē.

Suetonius correctus.

Accipe victori populus quod postulat aurum.

Quæ donationes effusè creuerant, & coërcendæ à Principibus sæpe. Sed & vltra legitima præmia, corollaria adiiciebantur, exemplo à scenâ. Suetonius Augusto: *Corollaria & præmia alienis quoque muneribus & ludis & grandia & crebra de suo offerebat.* Superest de Rude: cuius mentio iucunda mihi.* Hanc indulgebant gladiatoribus veteranis, quasi magisterij signū: aut etiam nouis, in nouo aliquo & strenuo facto. Idque populo impetrante. Quinctil. *Quidam vt patrem sepeliret, se auctorauit: sed die muneris productus, sub titulo caussæ, rudem postulante populo accepit.* Hanc gladiator (si tamen vera & germana Acronis in Horatium nota) *stans ad crepidinem Circi sub circulo Amphi-*

Rude donare.

**Rudem è scrutâ: de quâ lib. 1. cap.*

Acronis ambigua adsertio.

theatri

theatri à populo petere & impetrare solebat. Dabat eam, vt videtur, Editor, vel Lanista etiam ipse. Calpurnius Declam. L. in Themate: *Redemit eum Lanista, & rudem ei in arenâ dedit.* Sed tamen, vt dixi, populi arbitrio aut postulatione. quod etiam in aliis præmiis obtinuit. Lactantius: *Non potest esse immunis à sanguine, qui voluit effundi: aut videri non interfecisse, qui interfectori & fauit & præmum postulauit.* At Rudis mentio apud omnes scriptores crebra: eius effectus, liberatio ab arenâ. Quod tamen distinctè intelligetis, aliter atque aliter pro conditione gladiatorum. Quidam enim, (vt Duza hîc prædixit) liberi erant siue Auctorati, qui arenæ operam pretio locabant. Ij donati rude, redibant in veterem prorsus libertatem, nullo vltrà vinculo seruitutis. Exemplum in Opilio Mactino, de quo Capitolinus: *Plerique gladiatoriam pugnam eum exhibuisse dixerunt. & acceptâ rudi, ad Africam isse, venatorem primò pòst etiam tabellionem fuisse, deinde aduocatum fisci.* Alij è gladiatoribus, conditione serui. Hi donati rude, non libertatem accipiebant, sed vacationem dumtaxat à pugnâ. Lanistæ deinceps pòst lanistis erant, doctores tironum, & batuebât, non pugnabant. Idcò tuta rudis Ouidio dicta:

Tutáque, depositò poscitur ense, rudis.

Quòd si libertatem etiam impetrarent: mos erat, vti pillearentur, id est,* pillei impositione liberi iudicarentur. Itaque Tertullianus bene Rudem à Pilleo seiunxit: *Et qui insigniori cuique homicidæ leonem poscit, idem gladiatori atroci petat rudem, & pilleum præmium conferat.* Quæ tamen præmia ne temerè conferrentur: cautum

Discrimen in datâ rude, pro personis.

Auctorati, statim & plenè liberi.

Serui, non item.

Sed pilleo impositò iis opus.

* *Exempla scilicet reliquorum seruorum.*

Quæ damnati in ludum, non temerè liberati.

tur: cautum est quid in noxiis damnatísque seruaretur. Tempus rudi, tempus pilleo præscriptum. Quod è solo Fragmento Vlpiani nobis innotuit, vulgato à doctissimo I c. Pythœo. *Est autẽ differentia*, inquit, *inter eos qui ad gladium & eos qui ad ludum damnantur. Nam ad gladium damnati, confestim consumuntur, vel certè intra annum debent consumi. Enimuerò qui in ludum damnantur, non vtique consumuntur, sed etiam pilleari & rudem accipere possunt post interuallum. Siquidem post quinquennium pilleari: post triennium autem rudem induere iis permittitur.* Vbi vel ex interuallo temporis vides pilleum rude meliorem. Qui donati rude, Rudiarij dicti. Tranquillus Tiberij cap. VII: *Munus gladiatorium dedit, rudiariis quoque quibusdam reuocatis auctoramento centum millium.* Ex quo pronum colligere, non depugnasse vltrà rudiarios, nisi pretio aut sponte inductos. Horatij versus totum hunc ritum satis aperiunt, Ad Mæcenatem suum:

Rudiarij gladiatores.

Spectatum satis & donatum iam rude, quæris
Mæcenas iterum antiquo me includere ludo.
Non eadem est ætas, non mens. Veianius armis
Herculis ad postem fixis, latet abditus agro.

Mos arma consecrandi Herculi.

E quibus postremis admonitum etiam hoc volo: morem fuisse, vti gladiatores emeriti arma sua suspenderent ad Herculis sacra videlicet eiusmodi gymnasiorum deo. Nam & athletis & gladiatoribus Hercules præesse putabatur: qui facta eius scilicet & robur æmularentur. De athletis, lapis Græcus Romæ indicat, in quo aliquoties nominati, οἱ περὶ τὸν Ἡρακλέα ἀθληταὶ: id est, *Herculanei athletæ*. Varro: *Ex*

Hercules Athletis gladiatoribusq; præses.

his atque

his atque huiusmodi institutis vel ad Herculis athletæ facti erant. De gladiatoribus, præter Horatium Commodus ille testis, qui Herculem dici se voluit, imò pingi, fingi: quia gladiator. Igitur vt in Circo, Neptuni: in theatro, Veneris: sic in Amphitheatro, Herculis ædes vulgò. Vitruuius indicat clarè lib. 1. admonens exstruendam ædem *Herculi, vbi gymnasia aut amphitheatra non sunt, in Circo.*

Eius templi vulgò in Amphitheatris.

CAPVT XXIIII.

Studia vulgi in varia genera gladiatorum. item sponsiones. Principum ipsorum crudus fauor.

DIXIN' omnia, Lipsi? an est quod me fugit? fugit etiam. Nam de factionibus spōsionibusq. in Arenâ, dignum notâ. Vilissimæ enim animæ addictæ his ludis & velut consecratæ, in partes diducebantur, & magno studio huic generi gladiatorum fauebant aut illi. Atque vt in Circo, alius in Venetum pannum, alius in Prasinū pronus: sic in Amphitheatro, hic in Thracum armaturam, alius in Myrmillonum aut Secutorum. Antoninus Imp. in vitâ suâ: πα ρὰ τῦ τροφέως, τὸ μήτε πρασιανὸς, μήτε βενετιανὸς, μήτε παρμαλάριος ἢ σεκτόριος γενέσθαι: id est, *Ab educatore suo, non Prasianus, non Venetianus, non Parmularius, aut Secutorius factus.* Parmularij videlicet fautores Thracum dicti, quia parmæ fauebant: & simili modo, Secutoriani. Martialis:

Studia & factiones in Arenâ.

Parmularij.

Secutoriani.

Vincenti parmæ cùm sua turba fauet.

Apud Arrianum Epictetus & explicat hunc morem & coërcet lib. III. Dissertationum, cap. IIII. quem

Sponsiones pro victoriâ.

videte. Sed & sponsiones interponebantur vulgò, vter vinceret. Ouidius 1. de Arte:

Hos aditus Circúsque nouo præbebit amori:
Sparsáque sollicito tristis arena foro.
Illâ sæpe puer Veneris pugnauit arenâ:
Et qui spectauit vulnera vulnus habet.
Dum loquitur, tangitque manum, poscitque libellum,
Et quærit, posito pignore, vincat vter:
Saucius ingemuit, telumque volatile sensit,
Et pars spectati vulneris ipse fuit.

Principes imbuit hoc fauore aut odio.

Et vulgus hæc tantùm? Principes imò ipsi. Titus Imp. *studium armaturæ Thracum præ se ferens, sæpe cum populo & voce & gestu, vt fautor, cauillatus est*, ait Suetonius in Tito cap. VIII. Quo loco non luscitiosus

Aduerta Suetonij lectio.

sed cæcus Glareanus, qui rescribendum contendit, *non vt fautor*, additâ negatione. Sed ego, vósque, capimus. Domitianus contrà, in hoc quoque dissidens à fratre, myrmillonibus fautor. Nec simplex hic fauor, & in re ludicrâ, ludus: in iram, inimicitiam erú-

Caussa mortis hic fauor.

pebat, imò cædem. Domitianus *Patrem familias, quòd Thracem myrmilloni parem, munerario imparem dixerat, detractum è spectaculis in arenam, canibus obiecit, cum hoc titulo, Impiè locutus parmularius*, vt verba Suetonij sunt

Suetonius explicatus.

Domitiani cap. X. Hoc volebat scilicet ille ciuis, Thracem resistere myrmilloni posse, cui viribus par: non posse Editori (ipsi nempe Domitiano) à quo premebatur. Hoc dictum luit sanguine suo miser. Appositè & apertè hanc sæuitiam tetigit Plinius in Laudatione Traiani: *Nemo spectator spectaculum factus,*

Domitianum tangit.

miseras voluptates vnco & ignibus expiauit. Demens ille

verique

verique honoris ignarus, qui crimina maiestatis in arenâ colligebat, & se despici ac contemni, nisi etiam gladiatores eius venerarentur, sibi maledici in illis, suam diuinitatem, suum numen violari interpretabatur: cùm se idem, quod deos: gladiatores, quod se putabat. At tu Cæsar quàm pulchrum spectaculum pro illo nobis execrabili reddidisti? Vidimus delatorum iudicium, quasi grassatorum, quasi latronum. non solitudinem illi nouiter (moneo legendum abiunctis litteris, non iter) sed templum, sed forum insederant, &c. Et sanè etiam ante Domitianum hæc facitata: ex his Senecæ verbis, lib. 1. de Clementiâ, cap. XXVI. Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua sollicitè etiam ebriis custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licet, inquit, magnâ impensâ & regiis opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen è ludo in carcerem ire iuuet? *Plinius correctus.*

CAPVT XXV.

Quid pro Romanis proque his ludis dici possit. Solitos dari sub belli tempus. In fine mos de reliquis vini.

SED ego abiungo fessus. & dicite seriò, nónne etiam vobis

Lumbi sedendo, oculíque spectando dolent?

Non mihi, ait Lernutius. Pulchri isti & oblectantes ludi. Ego ad eum adducto vultu, Quod verbum te fugit? inquam. Ex imo pectore id dicis, an è labris? Ex pectore, inquit: atque adeò addo vtiles fuisse, non solùm oblectantes. Nec vultu isto me terrueris. de Romanis loquor, non de nobis: de noxiorum cæde, non de innocentum. Et dic, sodes, tu: gentem natam *Pro gladiatoribus aliquid.*

Bellicum esse spectaculum.

ad arma, & in armis, cui fatum, vi domare orbem: miraris in remissionibus ludicrísque ipsis prætulisse arma? sanguinẽ oculis vsurpasse & cædem? Ego verò à legislatoribus multas meditationes gymnasiaq. instituta scio ad fortitudinem: nullum efficacius isto. Lacedæmonij pueros ad aram cædunt, sanguinem eliciunt: tu homo misericors, si interuenias, credo, plores. At palæstram eam fortitudinis patientiæque Lycurgus censuit. Atque illi in liberis innoxiísque corporibus sæuitiâ eâ vsi: Romanis, quòs scelera sua lexque damnarant, non licuit interficere animaduersioni pariter & exemplo? At enim delectati eâ cæde fuerunt. Fateor, sed non is finis. Non delectare, sed confirmare eo spectaculo mentem oculósque voluerunt: & viuis præsentibúsque exemplis monere *Fortiter agere, fortiter pati.* Accessit tamen trepida quædam voluptas. quid mirum? Apud nosipsos, qui religione & more arcemur ab lanienâ, in hanc partem scilicet non peccatur. Prœliorum igitur sermo sit: quotusquisque erit, qui non è speculâ aliquâ videre optet pugnantium morientiumque stragem? Lege in reum agatur: quis non relictis rebus in forum accurret, vt strictum carnificis gladium videat, & vnius miseri purpuream ceruicem? Ita est: queri libet de peruersitate naturæ. Hominem nascentem videre non capimur: capimur præter fatum morientem. Sed Romanis, vt dixi, qui primi ludicri auctores, non is scopus: militiam modò & fortitudinem spectarunt. Cicero bene Tusculana secunda: *Crudele gladiatorum spectaculum & inhumanum nonnullis videri solet. & haud*

Meditationem fortitudinis.

Voluptatem spectantium, accessionem esse, non finẽ.

Cupiditas humana videndi sanguinis.

Ad mortis contemtum facere.

& haud scio an ita sit, vt nunc fit. cùm verò sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem & mortem disciplina. Et Plinius in Panegyrico: *Visum est spectaculum inde non enerue nec fluxum, nec quod animos virorum molliret ac frangeret: sed quod ad pulchra vulnera, contemptumque mortis accenderet, cùm in seruorum etiam noxiorumq. corporibus amor laudis & cupido victoriæ cerneretur.* Itaque dabant plerumque gladiatores, ituri ad bella. Spartianus in Seuero: *Profectus dehinc ad bellum Parthicum est, edito munere gladiatorio.* Et satis multis verbis Capitolinus in vitâ Maximi & Balbini: *Vnde autem mos tractus sit vt proficiscentes ad bellum Imperatores munus gladiatorium & venatus darent, breuiter dicendum est. Multi dicunt apud veteres hanc deuotionem contra hostes factam, vt ciuium sanguine litato specie pugnarum se Nemesis, id est vis quædam fortunæ satiaret. Alij hoc litteris tradunt, quod verisimilius credo, ituros ad bellum Romanos, debuisse pugnas videre, & vulnera, & ferrum, & nudas inter se* cohortes, (emendandum censeo, *nudos inter se coörtos,*) *ne dimicantes in bello armatos hostes timerent, aut sanguinem pertimescerent.* Atque hæc satis, vt opinor, ad excusandum publicum morem. quem tamen ipsum priuatim si spectas, quid? non tu, Lipsi, momentum aliquod habuisse censes ad virtutem? Magnum. Tempora nostra, nósque ipsos videamus. Opidum ecce vnum alterúmue captum, direptum est, tumultus circa nos, non in nobis: & tamen concidimus, ac turbamur. Vbi robur? vbi tot per annos meditata sapientiæ studia? vbi ille animus qui possit

Ideò dari solent tempore belli.

* *Atqui non per cohortes pugnabant vulgò. Capitolinus correctus.*

Potuisse etiã priuatim esse vtile id iudicrum.

Exhortatio ad constantiam.

dicere, *Si fractus illabatur orbis?* Ignaue miles, sequere me non in philosophicum, sed in hunc pugnatorium ludum. Vides tu illum gladiatorem? illum barbarum? illum perditum? fortiter occumbit: iugulum præbet: ferrum attemperat sibiipsi. Tu degener, rem non trahis in exemplum? non tecum sic loquere? Homullus ille sine litteris, sine disciplinâ, mortem contemnere potest, extremum rerum humanarum: exsilium ego & mutationem loci formido. Ille sanguinem amittit alacer: ego si ager aut resculæ meæ mihi eripiantur, plorem. Ceruorum videlicet similis, quibus vt frustrà ingẽtia cornua, cùm desit animus; sic mihi hæc litterarum tela nescio vti. Desierat Lernutius. & parabam respondere ego: sed Duza interpellans, Ne nũc reciproca Lipsi, inquit, hanc serram. Diei tempus vides? contenebrauit. Certè video, inquam: eamus. Et iam surgere nitebamur, sed capite quassanti Lernutius, Non ita, non ità, inquit. non dimitto. Quid? inquam, etiam Caligulam imitabere, & inclusos necabis in hoc Circo? Prorsus, inquit. aut vos bellaria hæc tangite, ne adposita frustrà. Vin' tu, Lipsi, de hoc cannarum melle? Sacchar appellarunt Arabes. Certè conuenit tibi homini tam miti & tam molli. Ego renui: &, non capio, inquam, ab hoc Falaride. Apud Anthropophagos nasci debuisti tu. non spectasses solùm, credo, sanguinem, sed gustasses. Pax! bona verba, ait Lernutius. & in fermento es? exiurabo potiùs, me priora illa dixisse per iocum. Vinum hoc à me cape. Cyathumque porrexit, quem ego vix summo ore delibans puero tradidi, & bibere iussi

iussi. Non tulit Lernutius: & quæ hæc res? inquit. Proba & antiqua, inquam. Ita receptum, vt in fine mensæ, puero qui à poculis, reliquias darent vini. Imò religio quædam in illo. Athenæus libro extremo: Ἔθος δὲ ἦν ἀναστᾶσι τὰ δεῖπνα, καὶ ἀπείσασι, τὸ λοιπὸν τῷ ἀκράτου τῷ διδόντι παιδὶ ἐκπιεῖν διδόναι. Id est: *Mos erat vt cùm surgerent à mensâ, cumque libassent, vini reliquum puero illi darent qui bibere ministrasset.* Dixi, & surrexi. sed Victor ad nos, Amici, inquit, cras nempe apud me eritis. Hem! inquit Duza. cras iterum ad conuiuium? Hæc erit profectò, vt Græci dicunt, νυμφίου βίος. Tamen, si Pighius hic vult; me, Victor, vince. Sint sanè hæc tertia legitima Saturnalia, inquit Pighius. Veniemus. Dictum simul, abitumque.

Reliquiæ vini pincernæ puero datæ, ritu prisco.

FINIS.

IMAGINES QVÆ SEQVVNTVR, ORDINE LITERARVM REFERendæ ad ſua capita ſiue potiùs paginas (ſi cui tamen erunt tanti:) hoc modo. Refer

Figuram { *De Gladiatoribus in Comitio, ad pag.* 21. *& ſeq.*
De Buſtuariis Gladiatoribus, ad pag. 29. *& ſeq.*

Figuram ſignatam {
A *ad pag.* 89.
B *ad pag.* 90.
C *ad pag.* 103.
D *ad pag.* 108.
E *ad pag.* 112.
F *ad pag.* 113.
G *ad pag.* 115.
H *ad pag. eandem.*
I *ad pag. eandem.*
K *ad pag.* 122.
L *ad pag.* 124.
M *ad pag.* 125.

Figuram { *In quâ Pompa, & præluſiones refer ad pag.* 131. *& ſeq.*
Et illam in quâ pugna ipſius deſcriptio, ad pag. 141.

INDEX CAPITVM
QVÆ LIBRO PRIMO.

CAPVT I.

OCCASIO & origo horum sermonum.

CAP. II.

Salini religio immensa. Arnobius explicatus: Liuij lectio vulgata defensa. Saturnalia, seruorum dies. Seneca correctus, explicatúsque. Saturnus deus. Festus & Cicero emendati. Mutatio vestis. Synthesis. Plautus explicatus. Petronius & Dio correcti.

CAP. III.

De Saturnalibus diebus. Opalia. Suidæ lux. Ausonio medicina. Varroni lux & medicina. Aucti Saturnalium dies.

CAP. IV.

Etiam quæsitum de diebus. Obiectiones positæ, & in parte remotæ.

CAP. V.

Saturnalia gladiatoribus ludisque destinata. Ipsi gladiatores Marti, vel potius Saturno sacri. Saturnus inter inferos, maleficus, & cruento sacro gaudens. Tibullo lux, & Tertulliano. Sacerdotes Saturni.

CAP. VI.

Gladiatores olim in conuiuiis: Campanorum institutum. Romani id æmulati. Lampridius contra Turnebum explicatus, in cubiculariis gladiatoribus. Germanorum immanitas.

CAP. VII.

In genere de spectaculis, primò. Tum de celebritate & frequentia gladiatorij ludicri: quámque id gratum. Quo nomine antiquis dictum, Munus, Munerarius, Munerator. Editio: Editor. Tacitus correctus. Gladiatores significatione duplici, pro re proq; hominibus.

CAP. VIII.

Dispositio & ordo futuri sermonis. Origo ludicri: & caussa. Ciceroni lux facta. Primi gladiatores. Ausonio præluximus, eumq; emendauimus. Recensio veterum munerum, quæ olim comprehensa Actis, inter res serias. In illustrium funere gla-

re gladiatores. mox etiam plebeio, idq; ex testamento. postremò & feminarum.

CAP. IX.

Præter funus & religionem, etiam voluptatis causſa dati gladiatores. A pleriſque magiſtratibus etiam Sacerdotibus. Arcariis: (in qua voce Lampridius correctus.) Imperatoribus.

CAP. X.

Nec Romæ ſolùm, ſed in prouinciis: vbi reges dabant, præſidéſque. paulatim in coloniis & municipiis increbuit mos: vbi minores magiſtratus dabant. poſtea promiſcuè priuati, vario prætextu. Dies etiam, quibus ex more dabant.

CAP. XI.

Crebritas munerum, & multitudo pugnantium, ſupra noſtram fidem. Plinius ac Suetonius probabiliter emendati.

CAP. XII.

Deteſtatio huius verè ſceleris. quæq; leges ab antiquis latæ, ad coërcendum effuſam præbitionem. Ea duorum generum, quæ certos homines ab editione arcerent: quæq; numerum & modum editioni ipſi ponerent. Poſtremò totares ſublata. Ammianus explicatus, & Prudentius.

CAP. XIII.

Additamenti loco ad primam ſermonis partem adiectum, de habitu Edentium: de habitu Spectantium. Suetonius illuſtratus.

CAP. XIIII.

Pars ſecunda, De loco. qui ciùm duplex, primò de Ludo dictum. Cui rei inuentus: quàm multi Romæ: qui præfecti & adminiſtri: De victu & ſagina gladiatorum in his ludis, qui fuêre etiam extra Romam. & aliquid de ludorum forma.

CAP. XV.

Ludorum præfecti, Laniſtæ: qui familiæ præeſſe dicti, eamq; Ducere. Iidem doctores, magiſtri, Commentabantur, Dictata dabant. Tirones apud eos inſtituti: quorum exercitium Batuere rudibus. Rudem videri gladium è ligno. Aliamq; laniſtis fuiſſe, ac tironibus.

CAP. XVI.

Menſæ ſecundæ interruptus paullum ſermo de loco: dictúmque per occaſionem de Saturnalicis

liciis muneribus: item de Apophoretis, quæ duplicia; & in mensis, item in ludis spectaculisque.

CAP. XVII.

Iterum ad gladiatores reditum: déque locis pugnæ dictum. Ea sunt Rogus, Forum, Amphitheatrum, Septa, Circus, Vici & regiones.

CAP. XVIII.

De Spoliario, quod item pars ludi. vnde id dictum, & cui rei vsuique. Obiter etiam de obscena ludi parte.

CAP. XIX.

Finis conuiuij sermoníque. per occasionem de diludiis. item de ratione inuitandi ad hilaritatem, inusitatum hodie. Ammianus expletus à coniectura. De Mutitatione, Agellius correctus, & Nonius.

QVÆ LIBRO II.

CAPVT I.

QVID ante dici secundi conuiuium. cum Victore dissertatio super Taciti loco de inuentione argenti apud Germanos. crebra manuum lautio antiquis.

CAP. II.

In ipso conuiuio de Carptorum munere, & vario nomine. Item de structoribus. Translatus cœptus sermo à Pighio ad Dužam.

CAP. III.

Propositio dicendorum: primóque de conditione gladiatorum. quosdam seruos esse, aut quasi seruos: quosdam initio liberos, imò nobiles. Equites Senatorésque passim arenas se polluisse. quod aliis principibus permissum, aliis vetitum.

CAP. IV.

Feminas imò ipsas descēdisse in hunc ludum: in publico depugnasse. Donec id vetitū à Seuero.

CAP. V.

Liberos homines qui in arenam veniebant, proprie Auctoratos dictos. pretium mercésque eorum, Auctoramentum. Vis & effectus Auctorationis. Item

solemne gladiatorum iuramentum.

CAP. VI.

Facta fine dicendi de conditione gladiatorum, interlocutiones aliarum rerum insertæ. De Orientalium parcimonia, vel abstinentia potius, in potu. De nuncius litterisque per columbas aut hirundines, etiam in Spectaculis.

CAP. VII.

Reditio ad gladiatores. De generibus eorum, & discrimine. De Secutoribus primò: causa nominis: ratione pugnandi, & armis.

CAP. VIII.

De Retiario. vnde petitum id genus. descriptio pugnæ; & armorum. & cum quo commissus.

CAP. IX.

De Threce. vnde, & quando orti. de armis eorum, & præsertim accuratè de Sica.

CAP. X.

De Myrmillone. origine nominis vix inuenta, ipsi e Gallia petiti. Arma eorum & compositio.

CAP. XI.

De Hoplomacho & Samnite: qui fortassis iidem. Samnitum origo, & arma. Item de Prouocatoribus.

CAP. XII.

De Essedariis, deque Andabatis. & de vtriusque ratione pugnandi.

CAP. XIII.

Quidam adiecti nondum pernoti. Dimachæri, Laquearij. item ostensum confundi interdum dicta nomina à poëtis, sæpe à litteratoribus semidoctis. Artemidori caput descriptum ad lucem.

CAP. XIV.

Pausa aliqua iterum. interea de Suppositiciis dictum. deque sorte. statim in viam reditum, & reliqua genera vel cognomina potius gladiatorum adiecta. primò Pegmares.

CAP. XV.

Meridiani, non inter veros legitimósque gladiatores: siue armis, siue arte seminudi.

CAP. XVI.

Plura agnomina vno capite. Fiscales siue Cæsariani. Postulaticij. Cateruarij. Consummati. Ordinarij. Causæ omnes nominum explicatæ.

CAP.

CAP. XVII.

Ad terminum de hominibus, vestis adiecta: Togáne fuerit, an Tunica. item quid Ornamenta.

CAP. XVIII.

Finis Duziaci sermonis. Oritur Victor, partitúrque. Hoc capite, apparatus & inuitatio, quæ ante diē muneris vsurpata, explicantur.

CAP. XIX.

Quæ ipso die facta: & tamen ante pugnam. Pompa, traductióque: compositiones, & ostensio ornamentorum. Prælusio, hastis, rudibus, armis. Tubæ cantus, & versa arma.

CAP. XX.

Pugnæ ipsius descriptio. In statu stabant. Petebant, repetebant. Exibant, excedebant. Latus tegebant.

CAP. XXI.

Clamor ad vulnus, Hoc habet. Læsi supplicabant, & arma submittebant: populum, editores, orabant. si is vellet, mittebantur. Quid missio, & pugna sine missione.

CAP. XXII.

Populus moderator & arbiter horum ludorum. Intercedebat. interficiebat motu pollicis. Ferrum recipere iubebātur prostrati. qui non vno ictu interficiebantur. manum mittebant in vulnus. postremò Libitina in Amphitheatris.

CAP. XXIII.

Præmia victorum, palma & pecunia. item Rudis. discrimen inter Rudem & Pilleum. Arma ad Herculis.

CAP. XXIV.

Studia vulgi in varia genera gladiatorum. Item sponsiones. Principum ipsorum crudus fauor.

CAP. XXV.

Quid pro Romanis próque his ludis dici posit. Solitos dari sub belli tempus. in fine mos de reliquiis vini.

FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM.

A.

Accubitoria vestimenta. 12
Acinacis Persarum. 106
ἀκόλαθος. 96
Ad cultrum. 86
Ad gladium. ibidem
Aduentitia. 4
Æneatores, Tubicines. 138
Agellius correctus. 75
ἀγωνοθέτης. 27
Alcedonia. 3
A linea excidere. 32
Ammianus illustratus. 49
Amphitheatra ludicro & venationi data. 68,69
Amphitheatra sedes cædium s. gladiatorum. 40
in Amphitheatro templum Herculis. 153
Amplexus, gratulationis signum. 2
Anaxagoræ locus de patria. ibid.
Andabatæ, qui? 112
clausis oculis pugnabant. 113
Andabatarũ more pugnare. ibid.
Andabatis galea ex auro. 114
Ἀναδυτήριον. 69
Apophoreta, quid? 65
Apophoreta Saturnalibus missitata. 64. & in ludis. 65
Apophoreta, lanx. 66
Apparatus aulicus. 124
Appianus illustratus. 32
Apuleius emendatus. 41
& interpretatus. 97
Argenti venæ apud Germanos quando repertæ. 78
Arma, ornamenta dicta. 127
Arma lusoria. 134
Arma pugnatoria. ibid.
Arma submittere. 142
Artemidorus emendatus. 106, 113. explicatus, 108,114 & interpretatus, 110
Asparagi quàm coquantur, redire citius. 4
Aterij somnium. 101
Aterius à Retiario occisus. 102
Auctorare. 90
Auctorati gladiatores. ibid.
Auctoramentum. ibid.
Augustus primus spectaculorum Editorem, Munerarium dixit. 27
Aur. Victor explicatus & emendatus. 135
Ausonius correctus. 14
& explicatus. 30

Batralia gladiatorum exercitationes. 61
Battualia, gymnasium gladiatorum. ibid.
Batuere quid? 61,106
Belli tẽpore dati gladiatores. 175
Betizare. 77
Bitere. 73
Bona Saturnalia clamari solitum. 9
Bustuarij gladiatores. 30

Cænatoria vestis, domestica tantùm. 11
Cæsariani gladiatores. 123

Calamitas orbi inuecta per ludos gladiatorios. 46
Campani conuiuiis gladiatorum spectacula exhibuerunt. 22
quos Romani imitati sunt. 23
Candidatis gladiatores dare vetitum. 46
Caninum prandium. 94
Capitolinus correctus. 157
Captiui in exsequiis immolari soliti, & ad bustum. 29,30
Carptores, qui? 80
Carpus, quid? 81,82
Cateruarij gladiatores. 124,125
Cellæ meretriciæ. 58
Cellæ seruiles. ibid.
Cerei in Saturnalibus dati. 66
Cheironomontes. 81
Chirurgi etiam medicorum nomine comprehensi. 56
χιτώνιον ἄνδινον. 13
Cicero emendatus. 8,46
& explicatus. 30,115,129
Claudius Prætoria munera tollit. 36,42
Clemens Alexandrinus correctus. 105
Clypeus, ensis & galea, sunt arma Secutoris. 98
Coacti gladiatores. 90
Collum inuadere. 2
Columbæ ad ferendas literas, in Spectaculis. 94
Columbæ liberatrices. 95
Columbæ sacræ Syris. 94
Comburere diem. 7
Commentator, pro Lanista. 60
Committere gladiatores. 131
Comparare gladiatores. ibid.
Compitalia. 17
Componere & compositio. 131
Coniectura in Ciceronc. 139
Constantinus gladiatorum munus sustulit. 49
Consummati gladiatores. 125
Copis. 106
Corollaria. 150
Cranium mortui in mensam inferri solitum. 73,74
Criticum acumen. 107
Crixus Spartaci dux. 32
χρόνιον ὄμμα. 20
Cruenta Romanorũ cõuiuia. 24
Crupellarij Gallis iidem qui Myrmillones. 108
Cubicularij gladiatores. 24
Culigna. 5
Culter Venatorum. 86
Cupiditas humana videndi sanguinis. 156
Curæ, infirmo vitandæ. 1
Curatores mensæ. 82
Deorum imago olim in mensa. 4,5
Dictata dare. 60
Diludia, quid? 71,72
Dimachæri. 115
Diribitores. 81
Discrimen inter Missionem & Rudem. 143
Discrimen in datâ Rude, pro personis. 151
Diti facti gladiatores. 21
Doctores, pro Lanistis. 60
Domestica vestis. 10
Domini ludorum. 27
Dominia & Dominus quid? 75
Domuitio. 71
Drusiani gladij. 132
Ducere classem. 60
Ducere familiam. 59
Ducere ordines. 60
Eanus, Ianus. 7
Edicere diem. 129

Edicta. ibid.
Editiones Spectaculorum. 27
Editores ludorum. ibid.
Editorum habitus vestisque. 51
Eludere siue deludere. 138
ἐν χειρὸς νόμῳ. 4
Ensis, clypeus, & galea, sunt arma Secutoris. 98
Ἔρεδος. 119
Epicteti dissertationes. 9
Equites Senatoresque ad gladium. 86,87
Essedarij gladiatores. 112
ratio pugnandi eorum. ibid.
Eumenius Rhetor correctus. 134
Excedere, exire, ludere, & eludere, vitandi verba. 140
Exhortatio ad constantiam. 157

FAbrum cadere cùm ferias fullonem. 128
Familiam ducere. 59
Familia gladiatorum. ibid.
Famosi gladiatores, miserabiles. 148.
Fauor interdũ caussa mortis. 154
Fax exstincta & igni admota, vehementius accenditur. 3
Feminæ etiam ad gladiũ. 88,89
in gymnasiis nudæ. 89
Feminarum in funere etiam gladiatores dati. 33,34
Feminis monomachia interdicta. 89
Ferula quid, & vnde dicta. 62
Ferulis vapulabant tirones. ibid.
Fides dea. 35
Fiscales gladiatores. 123
Florus illustratus. 32
Forensis vestis. 10
Frigus strictum. 2
Fronto orator Turbonis tribunal adiit in veste cõuiuiali. 11
Funus causa muneris gladiatorij. 29
Funus indictiuum. 32

GAlea communis plerisque gladiatoribus. 98
Galeæ cristatæ Samnitium. 111
Germanorum immanitas. 24
Gladiator, quis. 28
Gladiatores orti ab Etruscis. 29
Gladiatores primi publici Romæ. 30
Gladiatores è quo genere hominum. 84
Gladiatorũ varia genera. 84,95
Gladiatores bustuarij, 30. Cæsariani, 123. cateruarij, 124. coacti, 85,90. cubicularij, 24. fiscales, 123. obsequẽtes, 126. ordinarij, 126. postulaticij. 123
Gladiatores consummati. 125
victores. 126
Gladiatores dati à plerisque Magistratibus, 34,35,36,37 etiam Sacerdotibus & Principibus. 38. à quo & quando sublati. 48,49,50
Gladiatores, Venatio & Circenses Saturnalibus propriè dabãtur. 18. olim tantùm in funere. 31,32. & super mensam. 22
Gladiatores vbi dati. 67,68,69 etiam in Græcia & Iudæa. 39.
Gladiatores pro ipsis ludis apud Ciceronem. 28
Gladiatores Marti, vel potius Saturno sacri, 18,19 item Diti. 20
Gladiatoriæ rei intellectę vtilitas maxima. 122
Gladiatorij ludi aliis celebriores. 26. gratissimi plebi. ibid.

Gladiatorij victus ratio. 56,57
Gladiatorium, quid? 28
Gladiatorum crebritas & numerus. 43
Gladiatorum editiones in morte priuatorum idque ex testamento. 32
actis publicis perscriptæ. ibid.
Gladiatorum interfectorum numerus. 48
Gladiatorum nomina interdum confusa. 115
Gladiatorum pompa. 131
Gladiatoriorũ munerum sumptus. 48
Gladiatorum tabulæ pictæ. 130
Gladij Drusiani. 132
Glareani error. 154
Gymnici ludi. 26

HArpe, ensis falcatus. 105
Hecatomba. 33
Hercules athletis gladiatoribusque præses, 152. eius templũ vulgo in Amphitheatris. 153
Hercules, Epitrapezius dictus. 5
Herma. 8
Hirundines victoriæ nuntiæ. 94
Histriones Principum. 123
Hoc habet, in vulnere dici solitum. 142. etiam habet simpliciter. 143
Homines sæpe pro re ponuntur, vt cõtra res pro hominib. 28
Hoplomachos. 109
Horatius explicatus, 23. & illustratus. 130
Hordeaceus panis nõ bonus. 57
Hygeia. 1

IAnthina vestis. 13
Ianus, Eanus. 7
Indictiuum funus. 32
Inuadere collum. 2
Inualetudo. 3
Inuitãdi mira, sed prisca ratio. 73
Iocus apud Senecam explicatus correctusque. 112
Io Saturnalia, clamari solitũ. 8
Iugulum petere. 4
Iulius Cæsar munus gladiatorium in filiæ memoriam pronuntiauit. 34
Iunius Blæsus Pannoniæ Præfectus. 40
Iuramentum in auctoratione. 91
Iuuenalis dies dictus, Saturnaliũ quintus, à Caligula additus. 15
Iuuenalis explicatus. 111

LAcæna simplicitas. 89
Læna, pro cænatoriis. 12
Lætitia Saturnalium. 9
Lampada dare. 128
Lampridius correctus. 37,65
Laniſtæ auium. 59
Laniſtæ ludorum, gladiatorum præfecti, 58. & pro ipsis gladiatoribus. 59
Laniſtę honestiori verbo Doctores dicti, 60. & Magistri. ibid.
Lapitharum conuiuia. 24
Laquearij. 115
Lassitudo animorum quæ? 77
Latus tegere, in vitando, præcipuum. 141
Lauabant sæpius in vno conuiuio Romani, 79. cuiusmodi ea lotio? 80
Lectio nimia infirmo vitanda. 1
Leges reprimendis munerum editionibus. 46,47
Libelli gladiatorij ante pugnam. 128.
Libellus muneratius. 129
Libitina in Amphitheatro. 149
Libitinensis porta. ibid.

Licen-

Licentia plebis in flagitandis muneribus. 33
Lictores & accensus Editori. 52
Limen ipsum attigisti ostij. 105
Lineâ aduersùs aliquê poscere. 21
Linguarium dare. ibid.
Liuius correctus. 61
Locare se ad gladium aut cultrum, quid? 85,86
Lorarij. 92
Lubentia. 3
Lucanus correctus. 138
Ludi ad artem gladiatoriam destinati. 53,57
Ludi pœna. 58
Ludorũ arbiter populus. 145,146
Ludorum catalogus. 54
Lusoria tela. 134
Lusorium, locus exercendis gladiatoribus. 53
Μαχαιροποιοί. 28
Macrobij centones. 8
Magistri pro lanistis. 60
Manes, gladiatorum sanguine placari soliti. 21
Mantinenses gladiatoriæ pugnæ inuentores. 129
Manus aleatoriæ. 146
Manus gladiatoriæ, quæ? 139
Mare malorum. 3
Martialis illustratus. 63
Mastigophori. 92,95
Mattiacus siue Maciacus ager argenti venas habet. 178
Matúlæ modus est. 128
Medici ludorum gladiatorũ. 56
Medici etiã pro chirurgis. ibid.
Meridiani, gladiatores. 121
modus pugnæ inter eos. 122
Millenaria nota sæpe corrupta. 44
Missio quid propriè? 143. inter eam & Rudẽ discrimen. ibid.
sine Missione gladiatores dare. 142,144
Moneta, dea. 25
de Monomachia ex Artemidoro. 167
Mos arma consecrandi Herculi. 152,153.
Mucro pugnatorius. 135
Munerarius. 27
Munerator, à Floro dictus est munerarius. 28,52
Munerum publicorum diligens in Liuio recensus. 31
Munus ad rogum. 53
Munus ostendere. 129
Munus pronuntiare. ibid.
Musici agones. 26
Mutitare, quid? 75
Mutitatio priscorum. ibid.
Myrmillones, Gallis Crupellarij dicti, 107. Eorum pugnandi ratio, 108. toti in armis erant. ibid.
Νάστερνα. 79
Neptunus. 78
Neptuni templum in Circo. 153
Nero Quæstorum munera tollit. 37,38.
Nobiles re comesa, gladiatores facti. 85
Nonius emendatus. 75,109
Nonius Attellanarum scriptor citatus. 17
Numeria dea. 25
Νυμφὴ βίος. 159
Nuptunnus à nuptu dictus, 7,8
Obsequẽtes gladiatores. 126
Ocrea in sinistro crure. 111
Odrysæ immaniter efferati. 164
Opalia in eandem cum Saturnalibus incidebant diẽ. 13,14
Opera vocata. 3,4

Ordinarij gladiatores. 126
Orientales non bibere soliti ad mensam. 93
Ornamenta, arma dicta. 127
Ornamenta Boum. ibid.
Ornamenta gladiatorum ante pugnã inspici solita. 132. 133
Ostendere munus. 129

PÆdagogorum sceptrum. 62
Pallium malacum. 11
Palliolati ægri. 52
Palma, gladiatorum præmiũ. 150
pecuniã item. ibid.
Paludamẽta Imperatorum coccinea. 20
Parma Thracibus data. 105
Parmularij. 153, 154
Pares inter se commissi. 132
Patria nostra, quæ sit. 2
Pegmares gladiatores vulgo 120
Pegmares ineptè dici. 121
Pegmati. ibid.
Pellæus. 5
Penulati in munere funebri spectati. 52
Persius contra vulgum explicatus. 33
Petere & Petitiones. 139
Petere, arenæ verbum. ibid.
Peti per alterius latus. 141
Petronius emendatus. 12, 74
& interpretatus. 97
Phæaces. 30
Picunnus. 7
Pilarij. 133
Pilumnus. 7
Pinna in galeis. 111
Pinnirapi. ibid.
Plautus explicatus. 12, 137
Plinius emendatus. 44, 67, 131, 155. explicatus. 149. illustratus. 119
Pollicem vertere. 145
Pollices premere. 146
Pompa gladiatorum. 131
Portunnus à portu dictus. 7
Postulari gladiatores solent. 139, 140.
Postulaticij gladiatores. ibid.
Præstinare. 80
Præludionis dies legitimo certamini præmissus. 135
Præludiones hastis fieri solebant. ibid. & rudibus. 134
Prætextati Editores. 51
Prandium caninum. 95
Pretio se vendunt aliqui in gladiatores. 85
Probactores. 111
Procuratores ludorũ ex ciuium primis. 54
Profana mensa quæ? 45
Prometheus, apud Æschylum, Saturnum in Tartaro collocat. 19
Pronuntiare munus. 129
Proponere munus. ibid.
Prouocatores siue Probactores. 111.
Pugil pro gladiatore. 50
Pugnæ gladiatoriæ modus. 138
Pugnare versis armis. 137
Purgamentum calcare. 95

QVadrigarius correctus. 138
Quinquatribus gladiatores dati. 42
Quintilianus citatus. 28

REcipere ferrum. 147
Reliquiæ vini pincernæ puero datæ ritu prisco. 139
Repetere arenæ verbum. 140
Retiarij, qui? 99. eorum origo. ibid. eorum arma & pugnandi ratio. 100, 101 sine

sine galeâ pugnabant & clypeo. ibid.
Retiarij, Galli. 107
Romanus sedendo vincit. 3
Rudis, quid? 62,63
Rudis duplex fuit Tironis & Lanistæ. 62
Rude donare. 150,151
Rudiarij gladiatores. 152
Rudibus batuere. 61

SAcerdotes Saturni pallio coccineo velabantur. 20
Sagina gladiatoria. 56
Salini religio in mensa. 4,5
Salinum sacram mensam facit. 4,5.
Samnites, 109. eorum origo & arma. 110
Sanguinem aliqui victores bibebant. 148
Saturni etymon Latinum. 7,8
Saturnus, vnde Pollucis filius dictus? 9
Saturnus maleficus. 20
inter deos inferos habitus. 19
Saturnalium Sermonum occasio & origo. 1
Saturnalia, seruorum dies. 5,6
Saturnalia quando instituta. 8,9
Saturnalia veterum quo die? 6
Saturnalium dies legitimi quinque. 15
Saturnalibus gladiatores dati. 42 manè lauabatur, 9. munera missitata, 64. vestis mutari solita. 9,10
Saturnalibus togati. 10
Scantinia lex. 80
Scissores, qui? 81
Scriptores olim ex professo de re ludicrâ scripserunt. 25
Scutum argentatum. 110
Scythæ in conuiuiis è cranio mortui potabant. 74
Secundarij suppositicij. 119
Secutor. 96
Secutor Cæsaris. ibid.
Secutor Tribuni. ibid.
Secutor Martis cognomen. 97
Secutores, qui? ibid. eos cum Myrmillonibus cõfundit Ciceronis interpres. 98
eorum arma. ibid.
Secutoriani. 153
Secutuleia. 97
Sedendo vincit Romanus. 3
Seges curarum. 1
Seneca explicatus & correctus, 6, 33,73,82,85,136.
Sermonum Saturnalium occasio & origo. 1
Serram reciprocare. 158
Serui in exsequiis immolari soliti. 29
Serui cum dominis vestem commutabant Saturnalibus. 6
Seruis Domini ministrabant Saturnalibus. ibid.
Sica vnde dicta? 106
Sica Romanorum qualis? ibid.
Sicarij. ibid.
Sigæum. 128
Sigillaria sequebantur Saturnalia. 17
Solinus emendatus. 110
Spartaci immane factum. 32
Spectacula & eorum diuisio. 26
Spectaculum propriè munus appellatur, & quare? 27
Spectaculum bellicum est, munus gladiatorum. 156. ad mortis contemptũ facit. ibid.
Spectatores munerum, in qua veste? 52

Spoliarium, quid? 69
vnde dictum. ibid.
Spongia siue Baltheus, tegmen pectori Retiariis adtribuitur. 101.
Sponsiones pro victoria. 154
Stare in gradu. 138
Stare in statu. ibid.
Statius correctus. 119
Status. 138
πολὺ δεισιδαίμων. 11
Strictum frigus. 2
Structores. 81
Stupor è frigore. 2
Submittere arma. 142
Submittentium arma, mors aut salus à populi nutu pendebat. 142. & Editorum. ibid.
Suetonius emendatus. 44,87,88
explicatus, 124,154
& illustratus. 52,140
Suidas explicatus. 14
Sumptus munerum gladiatoriorum. 48
Suppositicij gladiatoribus. 118
sorte dari soliti. 119
Synthesinati Saturnalibus honestiores ciues, 9. & homines lautiores. 11
Syris columbæ sacræ. 94

TAbulæ gladiatorum pictæ. 130.
Tacitus emendatus. 28,78
& explicatus. 40,47
Tela lusoria. 134,135
Tertiarij suppositicij. 119
Theologi veteres crebrò inuecti in Spectacula. 25
Threces qui, & vnde dicti? 104
pro quouis etiam gladiatore. 30. eorum arma. 105
Threcem cum Myrmillone confundit Horatij interpres. ibid.
Threces cruenti. 104
Threciscus. ibid.
Threcidica, arma Thracum. 107
Tibullus illustratus. 20
Tirones, nouitij gladiatores. 61
docti in ludis, ibid. vapulabant ferulis, 62. eorum arma grauia. 63
Togati spectatores in Voluptario munere. 52
Togati etiam gladiatores. 127
Traiani incredibilis gladiatorum editio. 44
Trebellius Pollio emẽdatus. 130
Trico nummarius. 3
Tridẽs pro gladio Retiariis. 101
Trimalcionis conuiuium. 74
Tuba terminalis. 138
Tubæ signo ludi commissi. ibid.
Tunica, vestis Retiariorum. 127
Turnebi originatio ridicula super Myrmillone. 107

VAletudo venæ tactu indagatur. 1
Vara vibiam sequitur. 302
Varro emendatus. 113
& illustratus. 14,63,94
Vasum secunda declinat. 4,5
Venę tactu, valetudo inquiritur. 1
Veneris templum in theatro. 55
Ventilare. 136
Versis armis pugnare. 137
Vertumnus. 7
Vestales casu obuiæ noxiorum pœnam protollebant. 143
Vestes gladiatorum in genere. 128.
Vestimenta accubitoria. 12
Vestis conuiualis. 11,12
Veterani gladiatores. 61
Victores gladiatores. 125

Victores

Victores manum in vulnus mittebant. 148
Vini reliquiæ pincernæ puero datæ ritu prisco. 159
Vitæ vana spes. 74
Vitalis fons curarum igne interficitur. 1
Vmbo pelliceus. 115
Vocata opera. 4
Volones. 126
Voluntarij gladiatores. 85,90
Vsuraria seruorum libertas. 6

FINIS.

PRIVILEGII CÆSAREI SVMMA.

MAXIMILIANI II. Romanorum Imperatoris semper Augusti, publico edicto cautum & sancitum est, ne quis cuiuscunq. status, gradus, ordinis, aut cõditionis fuerit, quacunque sacri Romani Imperij & ditionis eius fines patent, quæcunque probatorum auctorum opera, quotquot vel hactenus nondum impressa, vel ab alijs quidē impressa, nouis autem deinceps scholijs, annotationibus aut commentarijs aucta & illustrata, Christophorus Plantinus ciuis & typographus Antuerpiensis primus typis procuderit, intra proximum sexennium à prima cuiusque operis aut voluminis editione, vllo pacto eiusdem vel diuersi characteris forma excudat, aut excusa ab alijs, intra eiusdē Maximiliani & Imperij fines vendenda importet, seu quouis modo distrahat manifestè vel occultè, sub pœna decem Marcharum auri puri: quarum dimidia fisco Imperiali fraudis vindici, residua verò pars prænominato Plantino cedat, præter librorum ad imitationem impressorum amissionem: quos idem Plantinus vbicunque locorum nactus fuerit, per se, vel suos, adiumento Magistratus loci, vel citra, propria auctoritate sibi vindicare, inque suam potestatem redigere poterit. In cuius rei fidem ipsi Edicto manu subscripsit, & sigillum apponi iussit Cæsarea Maiestas. Datum in ciuitate Viennæ Austriæ, die vigesima prima mensis Februarij, anno Domini M. D. LXV.

Subsig.

Maximilianus,

Ad mandatum sacræ
Cæs. M. proprium

Haller.

PRIVILEGIVM GALLIARVM REGIS.

CAVTVM HENRICI III. *Galliarum Regis Priuilegio, ne quis in omni eius regno libros totos, aut in parte, quoscunque Christophorus Plantinus aut nouos excuderit, aut veteres, sed correctos siue illustratos, aut adnotatos, eosce iterum excudat, excudi faciat, aut excusos vendat. idq; intra sexennium à cuiusque libri editione. Id autem hoc fine, vt ne idem Plantinus, laborum suorum, sumptuumq; meritissimo fructu priuetur, cogaturq; tandem intermittere aut omittere laudabile suum munus, cum detrimento reipub. litteraria, & doctorum. Qui contrà fecerit, sciat paratam librorum confiscationem, aliasq; pœnas siue mulctas, quæ Regijs Edictis continentur. Cum lege tamen, ne ijdem libri quicquam contineant, quod vel Religioni Catholicæ Apostolicæ Romanæ, vel huius Regni Statui aduersetur. Atque huius Edicti exemplar cùm fronti aut calci cuiusque operis apponetur, nullus typographorum siue bibliopolarum vllam ignorantiæ causſam prætexat.* Datum Fontibellaqua, quinta Augusti M. D. LXXXII.

Signat.

Per Regem

De Neufuille.